

אַרץ אֶהְבְּתִי

בין עם לארצו - חלומות, מעשים ותקוות

תכנית לימודים לכיתות ה' במקצוע "תרבות ישראל ומורשתו"

התכנית נכתבה על ידי צוות אגף החינוך של התנועה ליהדות מתקדמת.

כתיבה: עדי אפל טל, הרבה גילי צדקיהו, הרבה מירה חובב

תרמו מפרי עטם וממחשבותיהם והיוו צוות היגוי וחשיבה: הרב יהורם מזור, הרב גלעד קריב, יעל כץ, נעמי רז ורינת לפידות.

תודתנו נתונה לצוות המרכז הבינלאומי לחינוך יהודי ע"ש לוריי לוקיי, מרכז חינוך ליאו באק לדורותיו שבמשך שנים עמל ופיתח שפה יהודית ייחודית ותכנים חינוכיים שבהשראתם נכתבה תכנית זו.

עריכה מדעית: הרב ד"ר רולי זילברשטיין

עריכה דידיקטית ופדגוגית: עדי אפל טל

עריכה מגדרית: הרבה גילי צדקיהו

עריכה לשונית: מיה קסטרו

עיצוב גרפי: קרן עמרם

איורים: אינה קצב

הדפסה: גסטליט חיפה

הפקה: "נוצה" - ספרים | עיצוב | הפקה www.notssa.com

פיתוח והפקת תכנית זו התאפשרה תודות לסיועם הנדיב של:

The development and production of this educational program was made possible through the generous support from:

Sue and Jim Klau

The Jewish Agency for Israel (JAFI)

Keren Kayemeth Lelsrael

United Jewish Communities of MetroWest, New Jersey

Jewish United Fund of Metropolitan Chicago

Memphis Jewish Federation

משפחת קלאו סו וג'ים

הסוכנות היהודית לארץ ישראל

קרן קיימת לישראל

הפדרציה היהודית של מטרופוליטן ניו ג'רזי

הפדרציה היהודית של שיקאגו

הפדרציה היהודית של ממפיס

ארץ אהבתי, בין עם לארצו - חלומות, מעשים ותקוות, תכנית לימודים במקצוע "תרבות ישראל ומורשתו"

לכיתות ה', מאושרת לשימוש ע"י אגף ספרי לימוד במשרד החינוך

יצא לאור בשנת תשע"ב - 2012

© כל הזכויות שמורות לתנועה ליהדות המתקדמת

יחידה א' - חגי ישראל ומועדיו בראי הזקה של עם לארצו

- 6 1. ישראל שלי
- 8 2. חברים למסע
- 12 3. א' בתשרי - ראש השנה, בתשרי נברא העולם?
- 15 4. י' בתשרי - יום כפור, הסתו כמשקף הלכי נפש ומנהגים בתרבות היהודית
- 18 5. ט"ו בתשרי - סוכות, בחג סוכות נדונין על הפנים
- 22 6. ד' בחשוון - תפלה לגשם
- 28 7. כ"ה בכסלו - חנוכה, תכון בית תפילתי
- 34 8. חנוכה - בית המקדש אז והיום
- 36 9. ט"ו בשבט - חג של געגועים לארץ ישראל
- 39 10. י"ד באדר - פורים, ישנו עם אחד מקדור ומכרד בין העמים
- 43 11. ט"ו בניסן - פסח, המסע אל ארץ הבחירה
- 49 12. ספירת העומר
- 52 13. כ"ז בניסן - יום הזכרון לשואה ולגבורה, תנועות נער ציוניות בזמן השואה
- 57 14. ד' באייר - יום הזכרון לחללי צה"ל, ארץ שנתנו לה אוהביה כל אשר יכלו לתת
- 62 15. ה' באייר - יום העצמאות, בישיבתנו בציון למה אנו כמהים?
- 65 16. כ"ח באייר - יום ירושלים
- 70 17. ו' בסיון - חג הבכורים, ראשית בכורי אדמתך תביא בית יהוה אלהיך

יחידה ב' - בין עם ישראל לארץ ישראל באגדות חז"ל

- 74 1. חברתא
- 79 2. מכנש עם מדרש
- 83 3. מדרש אגדה ומדרש הלכה
- 89 4. מפעל הכנסת של ביאליק ורבניצקי
- 93 5. ספר האגדה - בואו נדע
- 96 6. העולם נברא בשביל ישראל?
- 98 7. ארץ ישראל טבחו של עולם
- 101 8. ארץ זבת חלב ודבש
- 104 9. אורי הוא אורכם ואורכם הוא אורי
- 108 10. ארץ חמדה
- 112 11. ביני לבין ארץ ישראל

יחידה ג'- זקת העם לארצו ובטויה בתפלה, בשירים ובספרי חסידים

- 114 1. על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון
- 117 2. כסופים לארץ ישראל בתפלה - חלק א'
- 120 3. כסופים לארץ ישראל בתפלה - חלק ב'
- 124 4. ציון בחבל אדום ואני...
- 129 5. כסופים בני אלפים, בין משאלת לב להגשמה
- 134 6. שם בארץ חמדת אבות ופה בארץ חמדת אבות
- 138 7. אומרים ישנה ארץ
- 142 8. זקה בין עם ישראל לארץ ישראל בראשית הצינות
- 144 9. קום והתהלך בארץ
- 146 10. ירושלים בין הלום למציאות, מ"לכה דודי" ועד פסגת הר הצופים
- 150 11. על חומותיו ירושלים
- 153 12. רחל המשוחררת על שפת הפנרת
- 156 13. נהו במדבר, ממצינות עין גדי לשדות בית הערבה
- 159 14. שמרי האמץ להישיר מבט אל העתיד

יחידה ד'- דמותה של מדינת ישראל כמדינת העם היהודי

- 162 1. שבעים שמות לירושלים
- 165 2. ירושלים של מעלה
- 168 3. ירושלים של מעלה וירושלים של מטה במדרש ובציור
- 174 4. לבי במזרח ואנכי בסוף מערב
- 178 5. ירושלים הבנויה
- 184 6. זכרונות רחוקים מירושלים
- 186 7. ירושלים בירת ישראל
- 191 8. דגל ישראל
- 197 9. סמל המדינה
- 202 10. המנון המדינה
- 209 11. הנשיאות בישראל
- 215 12. נשיאי ישראל בעבר ובהווה

חגי ישראל ומועדי בראי הזקה של עם לארצו

תלמידים ותלמידות יקרים,

במהלך השנה נבאן את לוח השנה העברי על גבי מועדיו בזיקה לארץ ישראל בכלל ולירושלים בפרט. באמצעות המגים והמועדים נתוודע לאהבת הארץ, לכחיה, לעצמים ולכיסופים לארץ ישראל שאפיינו דורות רבים של יהודים ששאפו לעלות אליה ולכונן בה אים יהודיים. נלמד כיצד עונות השנה, הטבע, האי והצומח באים לידי ביטוי במגים ואילו מנהגים ומצוות התפתחו בעדות שונות בארץ ובתפוצות.

לפני שנארו תרמול ונצא למסע לבירור הזיקה בין עם לארצו כפי שהיא משתקפת במגיו ישראל, נבקש לברר אתכם מהי ישראל בשילכם, מהי ישראל שלכם, כיצד היא נראית ומה היא מסמלת.

את המסע שלנו ילוו ציוני הדרך האלה:

חברותא - הזדמנות ללמידת עמיתים משותפת סביב מקורות מסורתיים ועכשוויים, שבמסגרתה יוכל כל אחד מכם לתרום מידיעותיו ומניסיון חייו. בלמידה המשותפת תהיה לכל אחד מכם הזדמנות לרכוש חבר או חברה שיתלוו אליו למסע ויעשו אותו לעשיר ומעניין מעצם הלמידה בשניים.

תחנת מידע - בכל מסע ניתן ליהנות יותר, אם יש לנו מידע על המקום שאנחנו מבקרים בו. בתחנות המידע אנחנו מציעים לכם לצבור ידיעות והסברים שיסייעו לכם למצוא את דרככם ולטייל בבטחה.

יוצאים לדרך - כדי שתוכלו לשתף את בני המשפחה, את החברים ואת קהילת בית הספר ברשמים שספגתם במסע, נציע לכם נקודת מבט נוספת המחדדת את הנושא הנלמד ומאפשרת פעילות מתאימה ליישום הערכים שלמדתם.

כשהמטוס נוחת וכולם מוחאים
כפיים, זה הכי ישראלי בעיניי. אז אני
'ודעת מהגעתי הביתה

ישראל שלי

אני יוצאים למסע בו נפגוש את לוח השנה העברי על גבי
ומעדיין. נכיר את המגזרים בדיקתם לארץ ישראל בכלל
ולירושלים בפרט. בתחנה הראשונה במסע נבאן ביחד מהם
הדימויים המיוחסים לארץ ישראל וכיצד הם מעידים על
הקשר הרגשי של כל אחד ואחת מאתנו לארץ ישראל.

עוד לא תמו כל פלאיך

מילים: יורם טהרלב
לחן: רמי קליינשטיין

ארצנו הקטנטונת, ארצנו היפה
מולדת בלי כותונת, מולדת יחפה
קבליני אל שיריך, כלה יפהפייה
פתחי לי שעריך אבוא במ אודה יי.

בצל עצי החורש, הרחק מאור חמה
יחדיו נכה פה שורש אל לב האדמה
אל מעיינות הזוהר, אל בארות התום
מולדת ללא תואר וצועני יתום.

עוד לא תמו כל פלאיך
עוד הזמר לו שט
עוד לבי מכה עם ליל
ולוחש לו בלאט:
את לי רק, את האחת
את לי את, אם ובת
את לי את המעט
המעט שנותר.

נביאה בבגדינו את ריח הכפרים
בפעמון לבנו יכו העדרים,
ישנה דממה רוגעת
וקרן אור יפה,
ולאורה נפסעה ברגל יחפה.

עוד לא תמו כל פלאיך...

<http://www.youtube.com/watch?v=MRFq5aakb78>

אבוא במ - אכנס דרכם

אודה יי - אגיד תודה לאלוהים

נכה פה שורש - נצמיח שורשים. דימוי למגורים קבועים ויציבים בארץ

עוד לא תמו - עדיין לא נגמרו

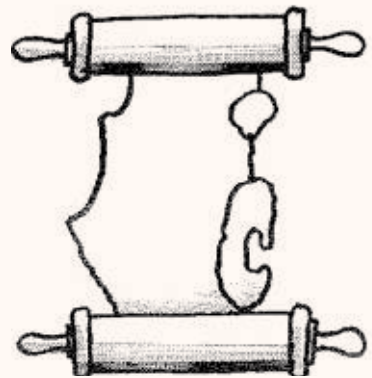
בלאט - בשקט

נפסעה - נלך

שאלות לדין ולמחשבה

- העתיקו למחברת מילים המספרות לנו מה מרגיש המשורר ביחס לארצו. מבין המילים שכתבתם, האם יש מילים המבטאות את ההרגשה שלכם כלפי הארץ? אם כן, מהן? אם לא, באילו מילים אחרות תבחרו?
- בשיר נאמר: "יחדיו נכה פה שורש אל לב האדמה". מהי המשמעות הסמלית של "להכות שורשים"?
- "עוד לא תמו כל פלאיך" - כך בחר המשורר לקרוא לשירו. הביאו דוגמאות ל"פלאי הארץ": תארו מקום או תופעה ישראלית האהובים עליכם ביותר.

מפת ישראל מתוך ספרו של דני קרמן "על המפה"

שאלות לדין ולמחשבה

- כתבו כיצד מתוארת ארץ ישראל בכל אחת מהמפות?
- איזו מפה מעוררת בכם הזדהות? מדוע?
- איזה מהדימויים המצוירים היה בוחר לדעתכם רמי קליינשטיין (מלחין השיר והמבצע)? האם זה אותו דימוי שאתם בחרתם?
- בהשראת המפות של המאייר דני קרמן נסו ליצור דימוי משלכם המלמד מהי ארץ ישראל בשבילכם והסבירו בכתב דימוי זה.

צידה לדפון

הציגו בפני בני ובנות המשכחה את הדימוי שיצרתם ואת האיוורים של דני קרמן, הסבירו להם מדוע בחרתם דווקא בדימוי זה ובקשו מהם ליצור דימוי המבטא את הקשר שלהם לארץ ישראל. הביאו את התוצר לכיתה.

את מי אקח איתי למדע לבידור
הקשר בין עם לארצו?

חברים למסע

הכינו מעין תעודת זהות המחברת ביניכם לבין ארץ ישראל שלכם:

שמי...

מקום מגורי...

מהיכן הגיעו הוריי...

המקום שאני הכי אוהב בארץ הוא...

המאכל הישראלי האהוב עליי הוא...

מתי אני מרגיש ישראלי...

ארץ ישראל בשבילי היא...

בחרתי בתיאור זה מפני ש...

למסע שלנו לבידור הקשר בין עם לארצו מתלווים חברים וחברות חדשים.

על מנת להכיר את החברים נשתתף בדיון מומס:

ששת החברים הוצמנו להשתתף בדיון ועדית המקצוע של תרבות ישראל ומורשתו.

קראו את התיאור של הדמויות וענו על השאלות הבאות מנקודת מבטה של הדמות הנבחרת.

על מנת שתוכלו לייצג את הדמות שבחרתם ביועדה.

שאלות הוועדה:

- מה המקום האהוב עליך ביותר בארץ?
- מהם הדברים בחיי היום יום שמסמלים את ישראל בעיניך?
- מדוע חשוב שתלמידים ותלמידות בכיתה ה' יבררו את הקשר בין עם לארצו?

נכיר את החברים והחברות שיתלוו אלינו במסע שלנו

שם ומקום מגורים:
שמי תומר מזרחי ואני
גר במושב היוגב עם
אמא שלי. אבא שלי גר
בתל אביב, ואני מבקר
אותו פעם בשבוע בגלל
המרחק.

מוצא הוריי:

ההורים שלי נולדו בארץ. סבתא שלי
נולדה בלוב, ועלתה לארץ בגיל שנה. סבא
שלי נולד במרוקו, ועלה לארץ בגיל ארבע.

המקום האהוב עליי בארץ:

המקום שאני הכי אוהב בארץ הוא תל
אביב, כי יש שם אפשרויות בילוי בלי סוף:
הצגות, מסעדות, סרטים, קניונים וים.

המאכל הישראלי האהוב עליי:

מאכל ישראלי בשבילי הוא פלאפל דחוס
בפיתה עם סלט וחמוצים.

ישראליות בשבילי:

אני מרגיש הכי ישראלי ביום העצמאות -
אני אוהב לנסוע לאבא לתל אביב לראות
את הדיקוקים וליהנות מבימות הבידור.

שם ומקום מגורים:
שמי יובל ליפשיץ
ואני גרה בעפולה.

מוצא הוריי:

אמא שלי נולדה בטבריה, והיא דור שמיני
בארץ. אבא שלי נולד במושב כפר אוריה,
הוא היה טייס קרב ונהרג בתאונת אימונים
כשהייתי קטנה.

המקום האהוב עליי בארץ:

אני הכי אוהבת לראות את הארץ שלנו
מנקודת המבט של מעוף הציפור. מדי
שנה לוקחים אותי לטיסה בשמי הארץ,
ובכל פעם אני מתרגשת לראות איך
בארץ כזאת קטנה יש כל כך הרבה נופים
מגוונים.

המאכל הישראלי האהוב עליי:

מאכל ישראלי בשבילי זה קוטג' עם
מלפפון. כשחזרתי מחופשה באנגליה,
הדבר הראשון שעשיתי היה לרוץ למקרר
ולזלול קוטג'.

ישראליות בשבילי:

אני מרגישה ישראלית ביום שישי,
כשכולם חוזרים עם הקניות מהסופר
וטורחים לנקות את הבית לכבוד שבת,
ואז ברגע אחד מסתיימות כל ההכנות
והשבת נכנסת.

שם ומקום מגורים:

שמי אורי רפפורט
ואני גר בקיבוץ מגידו (כן
נכון הקיבוץ של פלוטו
שכולכם מכירים...)

מוצא הורי:

ההורים שלי נולדו בקיבוץ. סבא וסבתא
שלי עלו מדרום אמריקה והקימו את
הקיבוץ.

המקום האהוב עליי בארץ:

המקום שאני הכי אוהב בארץ הוא המדבר
כי יש שם חיות מעניינות ואין-סוף צבעים
שמסתתרים בתוך הצהוב.
במדבר יש שקט מיוחד ושלווה.

המאכל הישראלי האהוב עליי:

מאכל ישראלי בשבילי זה סלט קצוץ דק
דק עם שמן זית ולימון.

ישראליות בשבילי:

אני מרגיש הכי ישראלי כשאני מטייל
בארץ ומגלה מקומות חדשים שעוד לא
ביקרתי בהם.

אני נרגש לצאת למסע ומזמין אתכם
להצטרף אליי.

שם ומקום מגורים:

שמי עדי סבן
ואני גרה במדבר עוז.

מוצא הורי:

אבא ואמא שלי נולדו בארץ. סבא וסבתא
מהצד של אבא עלו ממצרים, ומהצד של
אמא - מתורכיה.

המקום האהוב עליי בארץ:

המקום האהוב עליי ביותר הוא ירושלים.
יש שם שילוב מקסים בין ישן וחדש, בעיקר
מאז שהרכבת הקלה פועלת - אפשר
לנסוע בחידוש הטכנולוגי הכי משוכלל
לעבר הכותל המערבי, שהוא השריד
העתיק ביותר של החומה שהקיפה את
בית המקדש.

המאכל הישראלי האהוב עליי:

מאכל ישראלי בשבילי הוא בייגלה עם
זעתר בעיר העתיקה בירושלים.

ישראליות בשבילי:

אני מרגישה הכי ישראלית בליל הסדר,
כשכל המשפחה נאספת מכל קצוות
הארץ וחוגגת ביחד. אחרי קריאת ההגדה
המסורתית אנחנו שרים ביחד שירי ארץ
ישראל עד אמצע הלילה.

שם ומקום מגורים:
שמי נעם ישראלי
ואני גר ביוקנעם.

מוצא הוריי:

אמא ואבא שלי גדלו בחיפה. סבא וסבתא מצד אבא עלו מפולין, ומהצד של אבא - מספרד.

המקום האהוב עליי בארץ:

בעיניי הרבה יותר כיף בחו"ל, אבל אם צריך בכל זאת לבחור מהארץ, אז אולי חיפה.

מרחוב יפה נוף בחיפה, ליד הבית של סבא וסבתא, רואים את גן הבהאים ואת מפרץ חיפה, וזה יפה כמעט כמו בחו"ל.

המאכל הישראלי האהוב עליי:

מאכל ישראלי בשבילי הוא שוקו חם וסופגנייה.

ישראליות בשבילי:

אני מרגיש הכי ישראלי, כשאני פוגש ישראלים אחרים בחו"ל. תמיד יש קצת מבוכה, אבל אחריה שמחה גדולה כאילו אנחנו משפחה אחת גדולה.

יוצאים לדָרָךְ

שם ומקום מגורים:
שמי מאיה לוי.
אני גרה ביוקנעם
המושבה שהיא מקום
ירוק וכפרי.

מוצא הוריי:

אמא שלי נולדה בבוסטון ואבא שלי - בגבעתיים, וליוקנעם המושבה הגענו כשהייתי בת שלוש.

המקום האהוב עליי בארץ:

אני הכי אוהבת את העמק - את המרחבים, את הירוק בעיניים. כשהעמק פרוש לפניי, אני מרגישה שאנחנו חיים במדינה ענקית.

המאכל הישראלי האהוב עליי:

מאכל ישראלי בשבילי זה מרק חורפי ובו כל הירקות הטעימים, וכמובן שקדי מרק, שהם הדבר הכי ישראלי בעולם, ורק בשבילם שווה לאכול את המרק.

ישראליות בשבילי:

אני מרגישה הכי ישראלית כשאני משתתפת בהפגנה למען שינוי חברתי. מבחינתי, להיות ישראלית אומר להיות אכפתית, לעשות ולהשפיע!

חפשו באינטרנט שירים המספרים על הקשר לארץ ישראל.
בחרו את השיר המתאים ביותר לדמות שייצגתם בוועדה, הביאו את השיר לכיתה ונמקו את בחירתכם.

א' בַּתְּשִׁירי -

ראש השנה

בַּתְּשִׁירי נִבְרָא הָעוֹלָם?

ראש השנה הוא אחד ממחשתי החשובים בתורה (ראש השנה, יום כיפור ושלשום הרגלים: סוכות, פסח ושבועות). בתורה הוא לא נקרא "ראש השנה", אלא "זיכרון תרועה" (ויקרא כג). ראש השנה בתשירי הוא ראשיתה של השנה האקלקאית. מחשבות זו התחבקה בעקבות הכניסה לארץ ישראל וההשתקקות בה.

בתקופה שלאחר אורבן הבית השני, לפני כאלפיים שנה, אל מפנה באופי האג, ומאז שבמרכז עומדת השנה האקלקאית נקשר האג לברואת העולם. בשיעור זה נדבר על הסתיו בישראל וברר באמצעות שתי דעות שונות "מתי נברא העולם", ואם עונה זו אכן מתאימה לסמל התחדשות.

חִבְרוּתָא

שאלות לדיון ולמחשבה:
 א. כתבו מה מאפיין את הסתיו בתקופה הזאת של השנה?
 ב. תארו מה הקשר בין הימים הנוראים לבין מאפייני הסתיו בעונה זו?
 ג. נסו לשער מה חושבת המשוררת רחל שפירא - האם הסתיו הוא תקופה מתאימה לדעתה להתחלת שנה?

הימים הנוראים - עשרת הימים בין ראש השנה ליום הכיפורים

שיר תשירי

מילים: רחל שפירא
 לחן: דני עמיהוד

השמיים משתנים
 לעיני החקלאים.
 השכנים מתכוננים
 לימים הנוראים.

מישהו חושב עליך
 ורושם את מעשיך.
 בוא הביתה במהרה
 עם הרוח הקרירה
 בוא הביתה במהרה
 עם הרוח הקרירה.

מנדרינות מבשילות
 בפרדס במועדן.
 המורות משתעלות
 והולכות לישון מוקדם.

כבר ראיתי נחליאלי
 ואולי זה רק נדמה לי
 עוד חמסין נשבר אתמול
 גם החופש הגדול
 עוד חמסין נשבר אתמול
 גם החופש הגדול.

מה יקרה ומה יחלוף?
 שואלים הכתבים,
 כשלאורך כביש החוף
 מתייצבים החצבים.

מה בעיתוני הערב
 מבשרת הכותרת?
 בוא הביתה במהרה
 עם הרוח הקרירה
 בוא הביתה במהרה
 עם הרוח הקרירה.

חברותא

בתקופת התנ"ך השנה העברית החלה בחודש ניסן ולא בחודש תשרי.
 "וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בָּאֶחָד לַחֹדֶשׁ יְהִי־לָכֶם שַׁבָּתוֹן זִכְרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא קֹדֶשׁ. כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְהִקְרַבְתֶּם אֵשֶׁה לַה'" (ויקרא כג, כה-כה)

"הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לַחֹדֶשִׁי הַשָּׁנָה" (שמות יב, ב)

שאלות לדין ולמחשבה בחברותא:

- הפסוקים מספר ויקרא הם עדות ראשונה לחג הנחוג בא' בתשרי. מה מפליא בקריאת הפסוקים הללו?
- על פי הפסוקים מספר ויקרא, מהו החודש שהפסוק מספר שמות מדבר עליו כחודש הראשון בחודשי השנה?
- באיזה חודש מתחילה השנה החדשה בימינו?
- באיזה חודש מתאים יותר לדעתכם לחוג את תחילת השנה? נסו למנות שיקולים לכאן ולכאן הן מבחינת עונות השנה בטבע והן מבחינת התנהלותם של בני אדם.
- בחצי הדרומי של כדור הארץ חוגגים יהודים את ראש השנה ואת יום כיפור באביב, ואת פסח בסתיו. מה דעתכם על כך? כתבו מכתב ליהודי החי בארגנטינה, ושאלו אותו על תחושותיו בימים הנוראים החלים אצלו באביב.

מתי נברא העולם?

רבי אליעזר ורבי יהושע חשבו מתי נברא העולם, כל אחד מהם הגיע למסקנה שונה.

ר' אליעזר אומר: **מנין שבתשרי נברא העולם?**

שנאמר (בראשית א, יא): "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תְּדַשָּׂא הָאָרֶץ דָּשָׂא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי".

איזהו חדש שהארץ מוציאה דשאים ואילן מלא פירות?
 הו' אומר זה תשרי, ואותו הפרק זמן רביעה (יורה) היתה וירדו גשמים וצימחו, שנאמר (בראשית ב, ו): "וַאֲדָ יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ".

ר' יהושע אומר: **מנין שבניסן נברא העולם?**

שנאמר (בראשית א, יב): "וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דָּשָׂא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זֶרַע [...] וְעֵץ עֹשֶׂה פְּרִי".

איזהו חדש שהארץ מליאה דשאים ואילן מוציא פירות?
 הו' אומר זה ניסן.

(תלמוד בבלי, מסכת ראש השנה, דף יא, עמוד א)

מנין - איך אנחנו יודעים?
 תדשא הארץ דשא - הארץ
 תצמיח דשא
 הווי אומר - תאמר

- א. על מה מתווכחים רבי אליעזר ורבי יהושע?
 ב. העתיקו את הטבלה ורשמו את הנימוקים של כל חכם

מתי נברא העולם?	החודש	נימוקים
רבי אליעזר		
רבי יהושע		

- ג. מה ההבדל בין הנימוקים שמציע רבי אליעזר לבין נימוקיו של רבי יהושע?
 ד. מהו החודש הראוי לתחילת השנה לדעתכם? האם נכון להתייחס בהקשר הזה לניצן או לפרי הבשל? נמקו דעתכם וכתבו אם אתם מסכימים עם רבי אליעזר או עם רבי יהושע.
 ה. מה ניתן ללמוד מאזכור ההיבטים החקלאיים על אופיו של ראש השנה בתקופות הקדומות?

החכמים מתווכחים ביניהם על העונה המתאימה ביותר לתחילת השנה ומסתמכים בדבריהם על מאפייני הטבע.

- א. היכן לדעתכם חיו החכמים, ועל מאפייני הטבע של איזו ארץ הם מדברים? נמקו.
 ב. מה אפשר ללמוד מכך על קביעת הלוח העברי ועל הקשר שלו לארץ ישראל?

תְּחִנַּת מִידָע

עמים שונים נהגו לציין את ראש השנה בתקופות שונות בשנה: הבבלים והפרסים - באביב; המצרים הקדמונים - בקיץ, עם התחלת גאות המים בנילוס; הרומאים ציינו את ראש השנה בחורף, והוא ראש השנה האזרחית גם בימינו; והכנענים - בסתיו.

יוצאים לדרך

בדקו עד כמה חודש תשרי מתאים לציין התחלה חדשה בארץ ישראל. עיסוק בהתחדשות יכול לבוא לידי ביטוי בשיר, במדרש (על רבי אליעזר ורבי יהושע) וגם בנוף הסובב אותנו. נסו לייצר דימוי חזותי בצילום. חפשו בחצר בית הספר או בסביבת ביתכם דימוי של התחלה חדשה הנשקף מהטבע העירוני או הכפרי ונסו לתעד אותו בצילום. ערכו את התמונות כמצגת שכותרתה: בתשרי נברא העולם - דימויים של התחדשות בנוף הישראלי.

מי מכיר ג'רים עם המילה "סתיו"?

י' בַּתֶּשֶׁרִי - יוֹם כָּפוֹר הַסֵּתוֹ כְּמִשְׁקָף הַלֵּי כִּפֹּשׁ וּמִנְהָגִים בְּתַרְבוֹת הַיְּהוּדִית

רוב האלים הנזכרים במקרא הם אלים שבמרכזם עומד אירוע היסטורי בתולדותיו של העם. יום כיפור מיוחד בכך שהוא מכוון אל משבון הנפש של האדם ושל הציבור למחילה על אטאי היחיד והקהילה. אפשר למצוא קשר מסוים בין המג לבין התקופה שהוא נחשב בה במעלה השנה. תקופה זו היא תקופה של סיכום ומשבון נפש על המעשים בשנה שחלפה. בעונה זו מסכם המקלאי את השנה המקלאית ונערך לקראת השנה הקרבה ובאה. אלק ניכר מן המברה הישראלית כיום אינו עוסק במקלאות. אך הטבע ועונות השנה עדיין משתקפים באופיו של המג ובביטוי. בשיעור זה נברר במד כיצד משפיע הסתיו על הלכי נפש ומנהגים בתרבות היהודית.

סתיו ישראלי

מילים: יעקב גלעד

לחן: צוף פילוסוף

עץ הצפצפה מקריח מול שלולית שקופה
סתיו ישראלי מול החלון שלי
גשם פתאומי מביא אותי אל תוך עצמי
אומרים שהשנה תהיה בצורת
אבל אני באתי מן הקיץ
כמו מתוך תבוסה באתי אל החורף
באתי בטיסה, הגעתי במנוסה

הוא שהבטיח לי חורף חם
לא יקיים לעולם
הוא שהבטיח לי חורף חם
לא יקיים לעולם

רוח נכנסה לתוך בגדים על חוט כביסה
סתיו ישראלי במרפסות מולי
גשם לפרקים ניתז על פני שתילים רכים
גשמים פזורים יורדים בכל הארץ
אבל אני שוב מצאתי בית
עץ בתוך גינה, ארץ בשלכת
עיר כל כך קטנה וכלום לא השתנה
הוא שהבטיח לי חורף חם...

חברותא

שאלות לדין ולמחשבה:

- א. אילו ציפיות מתעוררות בכם בקריאת כותרות השירים?
- ב. כיצד מתואר הסתיו בכל אחד מהשירים? האם התיאור הולם את הציפיות שציינתם בשאלה א'?
- ג. כיצד נרמזים הימים הנוראים בכל אחד מהשירים? מה מאפיין את הימים הנוראים בכל אחד מהם?
- ד. עמדו על הדמיון והשוני בין השירים בנקודות האלה:
 - רגשותיו של הדובר בשיר
 - תופעות טבע המייצגות הלכי רוח
 - מנהגים הקשורים בראש השנה וביום כיפור
 - תחושות שמעורר הלחן של כל אחד מהשירים
- ה. זהו את הקשר בין המנהגים של ראש השנה ויום כיפור הנזכרים בשירים לבין חוויית הסתיו שלכם ודונו בהם בכיתה.

סתיו יהודי

מילים: אברהם חלפי
לחן: יוני רכטר

סתיו יהודי בארץ אבותיי
שולח בי
רמזי אלול.

כבר משתגעות בי קצת
הציפורים הקטנטנות שורקות העצב
של יום הכיפורים.

אז ייתקע בשופרות לפתוח שערי שמים.
ופנים יהודיות מן הגולה
באפרפר נוגה
ירחפו לפני כיסא אדון עולם.

ובקשות ותחנונים וניצוצות הרבה
בעומק עיניהן.

www.youtube.com/watch?v=jOXRSYlzKlg

תחנת מידע

שירים רבים נכתבו על הסתיו כיוון שעונה זו עשויה לסמל את הלכי נפשו של האדם בפתחה של שנה חדשה. בראש השנה וביום הכיפורים אנו נוהגים להתכנס בעצמנו, להסתגר בבית החמים מפני הקרירות שבחוץ, כדי לערוך חשבון נפש אישי ומשפחתי, כדי לבחון את מה נרצה לשנות - אילו הרגלים מהשנה שעברה נרצה לאמץ גם השנה, ואילו דברים נבקש לשנות לקראת השנה החדשה. ההתכנסות פנימה (בימים הנוראים ובעונת הסתיו) והתיקון הפרטי והמשפחתי הם תנאי לתיקון הקהילתי והחברתי.

חשבו על היהודי בארגנטינה - האם לדעתכם הוא יכול להתכנס פנימה באביב? נמקו והסבירו.

מה בין תשליך לשלכת?

תשליך היא תפילה הנאמרת ביום א' של ראש השנה, קודם שקיעת החמה, על שפת נהר או מעיין. המתפללים אומרים "וְתִשְׁלִיךְ בְּמַצְלוֹתַי כָּל חַטָּאוֹתַי" (מיכה ז, יט), מנערים את שולי הבגד (סמל להיטהרות) ליד מקור מים ומשליכים את החטאים מעליהם.

איזה הרגל, תכונה או מעשה היית רוצה להשליך מעליך כמו היה עלה הנושר בשלכת? האם לדעתכם אפשר לקיים את מנהג התשליך באביב? הסבירו ונמקו.

אמר רבי יצחק: ד' (ארבעה) דברים מקרעין (קורעים) גזר דינו של אדם, ואלו הן: צדקה, צעקה, שינוי השם ושינוי מעשה, ויש אומרים: אף שינוי מקום, דכתיב (שכתוב) (בראשית יב, א-ב): "וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לֵךְ מֵאֶרֶץ וּמְוֹלָדֶתָּ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ", והדר (וחזר בהמשך הכתוב): "וְאַעֲשֶׂה לְגוֹי גָּדוֹל וְאַבְרָכָה וְאֶגְדָּלָה שְׁמֶךָ וְהָיָה בְרָכָה" (תלמוד בבלי, מסכת ראש השנה, דף טז, עמוד ב)

שאלות לדין ולמחשבה

- מה הם הדברים המשנים את גזר דינו של האדם? נסו להסביר מדוע.
- נסו להיזכר במקרה שבו השתמשתם באחד מן הכלים שהוזכרו - צדקה, צעקה, שינוי שם, שינוי מעשה או שינוי מקום - כדי לשנות גזרה של הורה, של חברים או של נסיבות חיים. ספרו לשכנכם לספסל הלימודים.
- כיצד הציווי האלוהי השפיע על גורלו של אברהם?
- עד כמה מימוש הציווי האלוהי על ידי אברהם השפיע על כל אחד מאתנו?
- ה. כיצד ניתן להסביר את זיקת עם ישראל לארצו באמצעות המדרש?

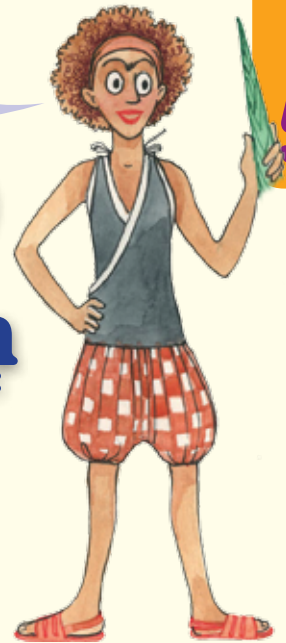
בהשראת הברכה האלוהית לאברהם, "וְאַעֲשֶׂה לְגוֹי גָּדוֹל וְאַבְרָכָה וְאֶגְדָּלָה שְׁמֶךָ וְהָיָה בְרָכָה" (בראשית יב, ב), כתבו ברכות שתרוצו לאחל לעצמכם עם פתיחתה של שנה חדשה.

יוצאים לדרך

מעניין מה יהיה הדין הענה - האם
צפוי חורף גשום או עמון?

5

ט"ו בתשרי - סכנות בחג סכנות נדונים על המים

- א. אילו רגשות ומחשבות עולים בך עם בוא
הגשם הראשון?
ב. נעמי שמר כותבת בשירה: "עיר בגשם
שחה (מספרת) לנו ככה, החיים יפים כדאי
לכם לחיות". עד כמה חוויית הגשם שלך
דומה לחווייתה?
ג. ספרו לחבריכם על חוויה משמעותית
שחווייתם בגשם הראשון.
ד. חפשו מידע במקורות שונים וכתבו
הגדרות במחברת למושגים האלה: יורה,
מלקוש, גשמי זעף, רביבים.

מטרייה בשניים / נעמי שמר

שנינו יחד תחת מטרייה אחת
שנינו מדלגים על כל השלוליות
עיר בגשם שחה לנו ככה
החיים יפים, כדאי לכם לחיות!

קיומם של איים בארץ ישראל תלוי בעיקר בכמות המשקעים היורדים בה מדי שנה. בעבר התלות
בגשם בארץ ישראל הייתה מואלפת: המשמעות של שנה גשומה הייתה פרנסה ושובע, ואילו
המשמעות של שנה שמונה (שאין בה גשם), ובעיקר של רצף שנים מעוטות משקעים, הייתה רעב.
גם היום, בעידן המודרני, אנו נדרשים לזכור למסוק במים, כי אחרי כמה שנים שמונות, המחסור
במים משפיע לא רק על האקלאות ועל הכנרת, כי אם גם על הסביבה הטבעית (צמחייה, בעלי
החיים והאדם).

הקשר בין מעשים טובים לירידת גשמים בא לידי ביטוי בתורה:

וְהָיָה אִם שָׁמַעַתְּ תִשְׁמָעוּ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֶנִּי מִצְוֶה אֶתְכֶם הַיּוֹם לֵאמֹר אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלַעֲבֹדוֹ
בְּכָל לִבְבְּכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם. וְנָתַתִּי מָטָר אֲרֻצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרֶה וּמִלְקוֹשׁ [...] הַשָּׁמַר לָכֶם כֵּן יִפְתָּה
לְבַבְכֶם וְסִרְתֶּם וְעַבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם. וְחָרָה אֶף יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם
וְלֹא יִהְיֶה מָטָר וְהִאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ (דברים יא יג-יז)

אכמים שמיו לפני כ-1,800 שנה איבדו את המים בין מעשים טובים לירידת גשמים, וזיהו את המים
הסוכות כזמן הדין על המים: "ובאג נידון על המים" (מסכת ראש השנה, פרק א, משנה ב).
לעניין זה נרמז גם יהודים שמיו לפני כ-500 שנה בצפת המראו ביום זה סיוס גזר הדין של
יום כיפור.

חִבְרוּתָא

מתי ועל מה נידון העולם?

בארבעה פרקים (תקופות) העולם נידון (נשפט).
בפסח - על התבואה.

בעצרת (שבועות) - על פירות האילן.

בראש השנה - כל באי העולם עוברים לפניו כבני
מרון (כעדר כבשים או כחיללים), שנאמר (תהלים
לג, לו): "הַיָּצֵר יַחַד לִבָּם הַמִּבִּין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם".
ובחג (סוכות) - נידון על המים (הגשמים).

(מסכת ראש השנה, פרק א, משנה ב)

שְׁאֵלוֹת לְדִין וּלְמַחֲשָׁבָה

- א. על מה נגזר דינו של העולם בכל חג?
 - ב. איזה חג יוצא דופן? במה הוא יוצא דופן?
 - ג. האם ניתן למצוא מכנה משותף בין שאר החגים?
 - ד. המשנה שלפנינו קובעת כי כמויות הגשמים נקבעות כגזר דינו של העולם בחג הסוכות. הביעו עמדתכם בשאלות האלה:
- האם החכמים רואים ב"עולם" ובטבע את האחראים לירידת גשמים? נמקו.
 - כיצד יכול האדם להשפיע לטובה על גזר הדין הקובע את כמות הגשם?

מדרש אגדה

מפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג (בסוכות)?
אמר הקדוש ברוך הוא: נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי ברכה
(תלמוד בבלי, מסכת ראש השנה, דף טז, עמוד א)

שְׁאֵלוֹת לְדִין וּלְמַחֲשָׁבָה

- א. יש הטוענים כי המודעות לבעיית המים בישראל היא צעד ראשון לפתרון הבעיה. כתבו כיצד טענה זו מסבירה את ניסוח המים שבמדרש? הסבירו ונמקו. (הסבר על ניסוח המים מופיע בעמוד 20)
- ב. האם לדעתכם יכול אדם במעשיו להשפיע על כמות הגשמים? נמקו.
- ג. מה ההבדל בין השפעת האדם על הורדת גשמים בתשובתכם לשאלה ב' לבין השפעת האדם על הורדת גשמים במדרש? ממה נובע הבדל זה?

תַּחֲנַת מִידָע

כדי להבטיח עונה גשומה נהגו לערוך בימי בית שני טקס בבית המקדש שנקרא "ניסוך המים".

כל שבעת ימי החג מנסכין את המים על גבי המזבח, ודבר זה הלכה למשה מסיני [...]

כיצד היו עושין: צלוחית של זהב מחזקת שלשה לוגין היה ממלא אותה מן השילוח, הגיעו לשער המים תקעו והריעו ותקעו, עלה לכבש ופנה לשמאלו ונותן המים מן הצלוחית לתוך הספל שהיה שם, ושני ספלים של כסף היו שם, מערבי היה בו המים, ומזרחי היה בו היין של נסך, והיו מנוקבין כמין שני חוטמין דקין, ושל מים היה נקב שלו דק משל יין כדי שיכלה המים עם היין כאחד. (רמב"ם, משנה תורה, הלכות תמידין ומוספין פרק י)

נהגו בכל יום לנסוך יין על המזבח, ובסוכות נהגו לנסוך גם מים כמעין תפילה על הגשמים. עולי רגל היו מתאספים בירושלים בלילה השני של החג. מנורות של זהב האירו את המקדש ואת הרחובות בירושלים. הלוויים עמדו וניגנו על 15 מדרגות, והאנשים החשובים היו מרקדים עם נרות. לפנות בוקר היו הולכים בתהלכה לשאוב מים מן המעיין. בצלחות זהב הביאו את המים לבית המקדש. הכוהן הגדול נסך את המים טיפין-טיפין על המזבח, כדי שהשנה החדשה תהיה מבורכת בגשמים. טקס זה מוכר בשם "שמחת בית השואבה", ועליו נאמר במשנה "כל מי שלא ראה שמחת בית השואבה, לא ראה שמחה מימיו" (מסכת סוכה, פרק ה, משנה א).

קראו את המשניות האלה:

משנה א: אָמְרוּ, כָּל מִי שֶׁלֹּא רָאָה שְׁמַחַת בֵּית הַשְּׁוֹאֵבָה, לֹא רָאָה שְׂמֵחָה מִיָּמָיו.

משנה ב: בְּמוֹצָאֵי יוֹם טוֹב הָרֹאשׁוֹן שֶׁל חָג, יֵרְדוּ לְעֶזְרַת נָשִׁים, וּמִתְקַנִּין שָׁם תְּקוּן גָּדוֹל. וּמִנּוֹרוֹת שֶׁל זָהָב הָיוּ שָׁם, וְאַרְבָּעָה סְפָלִים שֶׁל זָהָב בְּרֹאשֵׁיהֶן וְאַרְבָּעָה סְלָמוֹת לְכָל אֶחָד וְאֶחָד, וְאַרְבָּעָה יְלָדִים מִפְּרֹחֵי כְהֻנָּה וּבִידֵיהֶם כָּדִים שֶׁל שֶׁמֶן שֶׁל מֵאָה וְעֶשְׂרִים לֵג, שֶׁהֵן מְטִילִין לְכָל סֶפֶל וְסֶפֶל.

משנה ג: וְלֹא הָיְתָה חֲצֵר בִּירוּשָׁלַיִם שְׂאִינָהּ מֵאִירָה מֵאוֹר בֵּית הַשְּׁוֹאֵבָה.

משנה ד: חֲסִידִים וְאַנְשֵׁי מַעֲשֶׂה הָיוּ מְרַקְדִּים לְפָנֶיהֶם בְּאַבּוֹקוֹת שֶׁל אוֹר שֶׁבִידֵיהֶן, וְאוֹמְרִים לְפָנֶיהֶן דְּבָרֵי שִׁירוֹת וְתַשְׁבְּחוֹת. וְהָלוּם בְּכִנּוֹרוֹת וּבִנְבָלִים וּבְמַצְלִתִּים וּבְחֲצָצְרוֹת וּבִכְלֵי שִׁיר בְּלֹא מִסְפָּר, עַל חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה מַעְלוֹת הַיִּזְרְדוֹת מֵעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל לְעֶזְרַת נָשִׁים, כְּנֶגֶד חֲמֵשֶׁה עֶשְׂרֵי שִׁיר הַמַּעְלוֹת שֶׁבַתְהֵלִים, שֶׁעֲלִיהֶן לוֹיִם עוֹמְדִין בְּכָלִי שִׁיר וְאוֹמְרִים שִׁירָה.

וְעָמְדוּ שְׁבִי כְהֲנִים בַּשָּׁעַר הָעֶלְיוֹן שֶׁיִּזְרֹד מֵעֲזָרַת יִשְׂרָאֵל לְעֲזָרַת נָשִׁים, וְשְׁתֵּי חֲצוֹצְרוֹת בְּיָדֵיהֶן. קָרָא הַגָּבֵר, תִּקְעוּ וְהִרְיעוּ וְתִקְעוּ. הִגִּיעוּ לְמַעַלָּה עֲשִׂירִית, תִּקְעוּ וְהִרְיעוּ וְתִקְעוּ. הִגִּיעוּ לְעֲזָרָה, תִּקְעוּ וְהִרְיעוּ וְתִקְעוּ. הָיוּ תוֹקְעִין וְהוֹלְכִין, עַד שֶׁמִּגִּיעִין לַשָּׁעַר הַיָּצֵא מִזֶּרֶחַ. הִגִּיעוּ לַשָּׁעַר הַיָּצֵא מִמִּזְרָח, הִפְכוּ כְּנִיחָן לַמַּעְרָב, וְאַמְרוּ, אָבוּתֵינוּ שֶׁהָיוּ בַּמָּקוֹם הַזֶּה אַחֲרֵיהֶם אֶל הַיֵּכֶל ה' וּפְנִיָהֶם קִדְמָה, וְהִמָּה מִשְׁתַּחֲוִים קִדְמָה לַשָּׁמַיִם, וְאַנּוּ לָהּ עֵינֵינוּ. רַבִּי יְהוּדָה אָמַר, הָיוּ שׁוֹנִין וְאוֹמְרִין, אָנּוּ לָהּ, וְלָהּ עֵינֵינוּ.

(מסכת סוכה פרק ה, משנה א-ד)

שאלות לדיון ולמחשבה

- מדוע הטקס המתואר מעורר שמחה? במשנה שקראנו כתוב: "בחג נידונין על המים", האם יום הדין כרוך בשמחה? הסבירו את תשובותיכם.
- איך אתם מרגישים בימים הנוראים שלקראת יום הדין, וכיצד אתם מרגישים ביום הכיפורים עצמו? האם אתם חשים שמחה, יראה, עצבות? האם רגשות אלו יכולים להופיע זה בצד זה?
- המחיצו את טקס "שמחת בית השואבה" כפי שהוא מתואר במשנה.

יוצאים לדפוף

למדו מה הם מקורות המים של ישראל והכינו מצגת בנושא.
הציעו עשרה דיברות לחיסכון במים.

הנני בפעם האחרונה הנדגשת מהגשם?

ד' בחשון - תפילה לגשם

תלמידי אכמים אשרו שיום של גשמים הוא מאורע מיוחד ומרעל:
 "גדול יום הגשמים כיום שנבראו בו שמים וארץ" (תלמוד בבלי, מסכת תענית,
 דף ז, עמוד ב)

אמר רבי שמעון בר יוחאי: שלושה דברים שקולים זה כנגד כזה, ואלו הם:
 ארץ ואדם ומטר. אמר רבי לוי: ושלושתם משלוש אותיות, ללמדך שאם
 אין ארץ אין מטר, ואם אין מטר אין ארץ ואם אין שניהם - אין אדם.
 (על פי מדרש בראשית רבה)

חברותא

שאלות לדיון ולמחשבה:

- הסבירו את המדרש במילים שלכם.
- מדוע ארץ, אדם ומטר שקולים זה כנגד זה?
- מה החשיבות של הגשם לאדם ולארץ?

התפילה לגשם היא חלק קבוע ממערך התפילות היהודי לימות החורף: מזכירים גבורות גשמים בשמיני עצרת ושואלים (מבקשים) את הגשמים ב-ד' בחשוון.

הזכרת גשמים

בחורף מוסיפים את המילים "משיב הרוח ומוריד הגשם" בברכת "גבורות" (שקוראים לה גם "מחיה המתים"), הברכה השנייה בתפילת העמידה. תוספת זו נקראת "הזכרת גשמים" כיוון שמזכירים בה את הגשם בכלל השבח שמשבחים את ה', ואין בה בקשה לגשם (התוספת הזאת נקראת גם "גבורות גשמים").

שאלת גשמים

בחורף מוסיפים את המילים "ותן טל ומטר לברכה" ב"ברכת השנים", שהיא הברכה התשיעית בתפילת העמידה. תוספת זו נקראת "שאלת גשמים" כיוון שמבקשים בה שירד גשם.

הזכרת הגשמים מתחילה בשמיני עצרת, ואילו שאלת הגשמים (בקשת הגשמים) נדחית בשבועיים ומתחילים לומר אותה ב-ד' בחשוון, כדי שעולי הרגל, שעלו לירושלים לחג הסוכות, יספיקו להגיע לבתיהם לפני שיחלו הגשמים.

תחנת מידע

ברכת גבורות

אָתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנֵי, מְחִיָּה מְתִים אֲתָּה, רַב לְהוֹשִׁיעַ.
[בְּקִיץ, יֵשׁ אוֹמְרִים:] מוֹרִיד הַטֵּל; [בַּחֹרֶף:] מְשִׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם;
מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד, מְחִיָּה מְתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים,
סוֹמֵךְ נוֹפְלִים, וְרוֹפֵא חוֹלִים, וּמַתִּיר אֲסוּרִים,
וּמְקַיֵּם אֲמוּנָתוֹ לִישׁוּבֵי עָפָר.
מִי כְמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרֹת וּמִי דוֹמָה לָךְ, מְלֶכֶךְ מִמִּית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה.
וְנֶאֱמָן אֲתָּה לְהַחְיֹת מְתִים.
בָּרוּךְ אַתָּה ה', מְחִיָּה הַמְתִּים.

שאלות לדין ולמחשבה

- למי פונים המתפללים בברכות "הזכרת גשמים" ו"שאלת גשמים"?
- מהו לדעתכם הקשר בין "מחיה מתים" ל"מוריד הגשם"?
- האם לדעתכם מספיק להתפלל לגשם כדי שהשנה תהיה ברוכה בגשמים?

ברכת השנים לפי נוסח אשכנז

בָּרוּךְ עֲלֵינוּ ה' אֱלֹהֵינוּ אֶת הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת
כָּל מִינֵי תְבוּאָתָהּ לְטוֹבָה. וְתֵן
בַּחֹרֶף: טֵל וּמָטָר לְבִרְכָּה
בְּקִיץ: בִּרְכָּה
עַל כָּפֵי הָאָדָמָה, וְשִׂבְעֶנּוּ מִטַּוְבָּהּ, וּבָרוּךְ שְׁנֵתָנוּ
בְּשָׁנִים הַטּוֹבוֹת.
בָּרוּךְ אַתָּה ה', מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים.

את משמעות ההבדל בין "הזכרת גשמים" ל"שאלת גשמים" אפשר לראות במשנה הבאה.
קראו את שני המקורות והשיבו על השאלות.

שאלות לדין ולמחשבה

- קראו שוב את תחנת המידע בעמוד 22
- מה המחלוקת בין רבי יהושע לרבי אליעזר?
 - מה פירוש המושג "לשאל גשמים"?
 - מה ההבדל בין "לשאל" ו"להזכיר"?
 - מה הנימוק של רבן גמליאל להתחיל להתפלל לגשם ב-ד' בחשוון?
 - האם קרה לכם פעם שהתפללתם ליום ללא גשם? מתי? האם במחשבה לאחור תפילתכם הייתה צריכה להיענות?

מאימתי מזכירין גבורות גשמים?

רבי אליעזר אומר: מיום טוב הראשון של הקיץ.
רבי יהושע אומר: מיום טוב האחרון של הקיץ.

אמר לו רבי יהושע: הואיל ואין הגשמים אלא סימן קללה בקיץ, למה מזכיר?
אמר לו רבי אליעזר: אף אני לא אמרתי לשאול, אלא להזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם, בעונתו.
אמר לו: אם כן, לעולם יהא מזכיר.

(מסכת תענית פרק א, משנה א)

בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים.
רבן גמליאל אומר: בשבעה בו, חמשה עשר יום אחר הקיץ,

כדי שיגיע אחרון שבשיראל לנהר פרת.

(מסכת תענית פרק א, משנה ג)

תַּחֲנַת מִידָע

יום טוב הראשון - היום הראשון של סוכות

החג - סוכות

יום טוב האחרון - שמיני עצרת

סימן קללה - אם הגשם ירד בשעת הישיבה בסוכה, זהו סימן רע, סימן לקללה

לעולם - כל השנה

כדי שיגיע אחרון - ממתנינים שעולי הרגל שמקום מגוריהם רחוק מירושלים יגיעו לבתיהם

חֵבְרוּתָא

כיצד מבטיח לעצמו האדם המודרני שנה גשומה?
"את הגשם תן רק בעתו"

רשות הטבע והגנים מזמינה אתכם

לשאת תפילה לגשם בבתי כנסת עתיקים!

אתם מוזמנים לפסטיבל "מוריד הגשם", המתקיים בחול המועד סוכות, אירוע מיוחד המתקיים זו השנה השלישית בבתי הכנסת העתיקים בישראל, ובו תינשא תפילה חדשה-עתיקה לגשם.

האירוע ילווה בדברי טעם, ניגונים והופעות מוזיקליות.

נסו להיזכר בסיפורי מים הנזכרים בספרים בראשית ושמות.

א. קראו את תפילת הגשם שכתב הרב יהורם מזור. תפילה זו מזכירה סיפורים הקשורים לדמויות מקראיות.

ב. התכוונו לחידון כיתתי - נסו לגלות מי הן הדמויות. אתם יכולים להיעזר בתנ"ך, באינטרנט או לראיין תלמידים או מורים על מנת לגלות באילו דמויות מדובר.

תפילת גשם/ יהורם מזור

1 אֱלֹהֵינוּ וְאַלֹּהֵי אֲבוֹתֵינוּ וְאַמּוֹתֵינוּ

2 זְכוֹת אֲבוֹת: זְכוֹר אֲבִי נִמְשָׁן אֶחָרִיף - פָּמִים.

3 וּבְנוֹ הַנֶּעֱקֵד וְשֵׁב וְחָפַר בְּאֵרוֹת - מָיִם.

4 נִכְדוֹ נֶאֱבֵק בְּשׂוֹר בְּלֹל מֵאֵשׁ - וּמָמִים.

5 בִּרְכָתָם כִּי יֵרָעַם יְהִי כְחֹל עַל שִׁפְתֵי - מָיִם.

6 בְּעֶבְרָם אֶל תִּמְנַע - מָיִם.

7 זְכוֹת אֲמָהוֹת: זְכוֹר אִם עֲבָרָה נִהְרוֹת - מָיִם.

8 כְּלֶתָהּ שָׂאָבָה עַד רוֹו (עד שלא היו צמאים יותר)

9 הַגָּמְלִים - מָיִם.

10 וְעַת נִרְאָתָה לְדוֹדָה גֵּל אֶבֶן מִבְּאֵר - מָיִם.

11 תִּמְכָּה בְּאִישָׁה בְּחֻצוֹתוֹ נִהְרוֹת - מָיִם.

12 בְּזֻכָּתָן חֵן חֲשֵׁרֶת (תעניק לנו) מָיִם.

- 13 זכות מנהיגים: זכור **מנהיג** המוציא לעמו מתוך הסלע - מים.
- 14 **תלמידו** העביר עמך בגזרת ירדן - מים.
- 15 **משיחך** בעת מלחמה אמר מי ישלני - מים.
- 16 הנהיגו עמך המשוש (המתחנן) לפניהם הים - למים.
- 17 בזכותם תשים מדבר לאגם - מים.
- 18 זכות מנהיגות: זכור **מנהיגה** ונשים חוללות (רוקדות) על שפת - מים.
- 19 **כשופטת תחת תומר** הושיעה (הצילה) בשטפון - מים.
- 20 ועת צר (אויב) ביקש **השקתהו חלב** ולא - מים.
- 21 **תמכה בחמותה** עד שובה לארץ גלות - מים.
- 22 בזכותן ירווה הרים ועמקים שפע - מים.
- 23 אלהינו ואלהי אבותינו ואמותינו
- 24 הקיץ עבר עוד מעט ירדו גשמי - מים.
- 25 הר שפלה עמק ומדבר ירווה - מים.
- 26 עצי פרי ושידות תבואה יניבו ברב - מים.
- 27 אדמה יבשה תרוצצן (תהיה רעננה) ותפרה (תהיה פורייה) מברכת - מים.
- 28 וכל הנחלים ימלאו - מים.
- 29 כמו צמחי השדה הצמאים - למים.
- 30 כך נפשנו לה תערוג (תתגעגע) כאיל על אפיקי - מים.
- 31 תצוק רחוק (תעזור לנו בכוחותיך) עלינו וטהרנו - כבמים.
- 32 ונשתה תורתך המשולה - למים.
- 33 הוי כל הצמא לכו - למים.
- 34 שאתה הוא יי אלהינו משיב הרוח ומוריד הגשם:
- 35 לברכה ולא לקללה אמן:
- 36 לחיים ולא למות: אמן:
- 37 לשובע ולא לרדון: אמן:

(הפיוט ניתן באדיבותו של הרב יהורם מזור,
"העבודה שבלב" - המרכז להתחדשות התפילות. כל הזכויות שמורות)

חידון:

- מיהו האב המוזכר בשורה 2? | מיהו הבן בשורה 3? כיצד אתם יודעים זאת? | מיהו הנכד בשורה 4? | מי היא האם המוזכרת בשורה 7? | מי היא הכלה בשורה 8? למי היא שאבה מים? | ומי היא האישה שחתנה "גל אבן מבאר"? נמקו | מיהו המנהיג שהוציא מן הסלע מים בשורה 13? | מיהו תלמידו בשורה 14? | מיהו המנהיג הנקרא "משיח ה" בשורה 15? | מי היא השופטת שישבה תחת התומר בשורה 19? | ומי הגישה לאויב חלב במקום מים בשורה 20? | מי היא הכלה שהלכה אחרי חמותה בשורה 21?

מים באספקה שוטפת / דוד אלקן

מצוקת המים בישראל עשויה להיפתר משמים. זאת, אם נדע להיערך לניצול יעיל של מי הגשמים, שברובם הגדול מתבזבזים לריק. מדובר במים האיכותיים ביותר במחיר נמוך. חבל על כל טיפה.

"כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא. אל מקום שהנחלים הולכים, שם הם שבים ללכת" (קהלת א, ז).

מי הגשם היורדים אלינו משמים הם הזכים והצלולים ביותר שניתן למצוא עלי אדמות. ללא התערבות האדם יגיעו מים אלה בחלקם אל הים, חלקם יחלחלו לאקוויפרים דרך ערוצי הנחלים והיתרה תתאדה בחזרה לאטמוספירה.

קדמונינו כבר הכירו בטיב מי הגשם ובזמינותם, ובנו מערכות ניקוז לאיסופם ולאגירתם. כיום, עם גבור מצוקת המים בישראל, יש לשוב ולאמץ את הרעיון לצורך ניצול מרבי של מי הנגר העירוני. מי הגשם היורדים באזורים עירוניים בנויים, מגיעים ברובם למערכות הניקוז. כיוון שאינם יכולים לחלחל לקרקע, הם מוצאים את דרכם לנחלים, או היישר אל הים. במצבת מקורות מי השתייה הזמינים מים אלה נחשבים כיום אבודים. חשיבה חדשה, טכנולוגיות וחומרים מתקדמים וניהול מערכתי נכון - עשויים להציל אותם מאובדן.

לשם כך יש למצוא פתרונות טכניים ומנהליים, אשר יאפשרו ניצול מקור מים זה, הניתן לנו משמים, בטרם ניאלץ להתפיל מים לצריכה ביתית ולשלם עבורם מחיר יקר.

יתרון נוסף במי השיטפונות העירוניים הוא זמינותם וסמיכותם המידית למרכזי הצריכה, בניגוד למקור מים חיצוני חלופי, המחייב מערכות הולכה ארוכות.

(המאמר במלואו התפרסם בכתב העת "ירוק כחול לבן: ביטאון פורום המשק והכלכלה למען איכות הסביבה בישראל" ובאתר מט"ח)

שאלות לדין ולמחשבה

- מאיזו נקודת מבט מתייחס כל טקסט (נוסח תפילת הגשם של הרב מזור, העמדה של דוד אלקן וההזמנה של רשות הטבע והגנים) לבעיית הגשמים?
- איזה פתרון מציע כל טקסט לבעיית המים בישראל?
- איזו מהעמדות מעוררת בכם הזדהות? מדוע?
- האם קיימת סתירה בין העמדות השונות? עד כמה ניתן לשלב ביניהן?
- כתבו תפילת גשם יצירתית משלכם.

תַּחֲנֵת מִידָע

הגשם מסמל בתרבויות רבות את פוריות הטבע. תלותו של האדם בגשם גרמה לתרבויות שונות לנסות לשלוט בירידת הגשמים. בהרבה תרבויות התפתחו מיתוסים, אגדות וטקסים העוסקים בירידת גשמים.

שבט אבאליייה במזרח קניה האמין שהאל ברא תרנגול אדום עצום ממדים. כאשר התרנגול מנפנף בכנפיו זהו ברק, וכאשר הוא קורא, נוצר הרעם. תפקיד הקשת בענן הוא לווסת את כמות הגשמים. באיי פולינזיה האמינו כי בתחילתו של העולם, השמים והאדמה היו מחוברים זה לזה, אך לאחר שהזדווגו ונולדו להם בנים, הפרידו ביניהם; הגשם הוא דמעותיהם של אלי השמים הבוכים על הפרידה. שבטים רבים ניסו לחקות את קול הרעם, ובכך לעודד את הורדת הגשמים. הם עשו זאת בקול תופת עז, ברשרוש ברעשנים, בדרדור אבנים ובתקיעה בשופר. שבט זוני בניו-מקסיקו ניסה לדמות עננים באמצעות פיזור נוצות וסיד באוויר.

האם לדעתכם יש קשר בין מנהגים אלה לבין תפילת הגשם שלנו? הסבירו ונמקו.

יוצאים לדֶרֶךְ

זונו בפתרון משלכם לבעיית הגשמים בארץ ישראל וחשבו על דרך יצירתית לתת לו ביטוי מעשי. בררו עד כמה הפתרון שהצעתם מתכתב עם העמדות השונות המובאות במקורות המידע.

הכינו מד גשם ועקבו אחר כמות הגשמים היוורדים ליד הבית או ליד בית הספר. ניתן להכין מד גשם מקנקל ריק. בעזרת סכין חיתוך חתכו את החלק העליון של הבקבוק. כתחו את הפקק, הפכו את החלק שחתכתם, הכניסו אותו לתוך הבקבוק כך שיווצר משפך והצמידו בעזרת דבק נייר. אפשר לטמון את מד הגשם באדמה כך ששפת המשפך תבלוט מעט מעל פני האדמה או להצמידו במרפסת בעזרת חבל או חוט ברזל. אל תשכחו לסמן שנתות על מד הגשם שלכם.

כ"ה בכסלו - חנוכה

תכנון בית תפילתי

אז החנוכה הראשון נחוג על ידי יהודה המכבי ואנשיו ביום כ"ה בכסלו בשנת 164 לפני הספירה. במסורת הקדומה של תקופת בית שני, כפי שתועדה בספר המכבים, האירוע המרכזי בחנוכה היה קשור לניצחון יהודה המכבי על היוונים, לטיהור בית המקדש ולחנוכת כליו, ובראשם - המזבח. מכאן הכינוי לשמחת ימי המגילה - חנוכת המזבח.

מקורות מדרשיים ייאסו לחנוכה משמעות היסטורית רבה מעבר לאירועים של ימי המשונאים, וכללו בו שבע "חנוכות" שונות, כלומר, שבעה אירועים שמתחלפים בהם דבר מה מהותי. נפנה לברר מדוע נקרא החג בשמו, מה קדם לטיהור בית המקדש, ומה משמעות טיהור המקדש עבור עם ישראל.

במדרש שלפניכם תלמדו על "חנוכות" שונות שכולן קשורות למשכן האל ולבית המקדש.

שבע חנוכות הם:

חנוכת ברייתו (בריאתו) של עולם כדכתיב (כמו שכתוב): "וַיֵּכְלוּ הַשָּׁמַיִם" (בראשית ב, א), ואין "וַיֵּכְלוּ" אלא לשון חנוכה דכתיב (שכתוב): "וַיִּתְּכַל כָּל עֲבֹדַת מִשְׁכַּן אֱהֹל מוֹעֵד" (שמות לט, לב)

חנוכת משה דכתיב: "וַיְהִי בַּיּוֹם כָּלוּת מֹשֶׁה לְהַקִּים אֶת הַמִּשְׁכָּן" (במדבר ז, א)

חנוכת הבית דכתיב: "מִזְמֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד" (תהלים ל, א)

חנוכת בית שני שנאמר: "וְהִקְרְבוּ לְחֲנֻכַּת בֵּית אֱלֹהֵינוּ" (עזרא ג, יז)

חנוכת החומה שנאמר: "וַיִּבְחַנְכֶם חֹמַת יְרוּשָׁלַם" (נחמיה יב, כז)

זו (החנוכה) של עכשיו של בית חשמונאי

חנוכת העולם הבא היא יש בה נרות כדכתיב (כמו שכתוב): "וְהָיָה אֹר הַלְבָנָה כְּאֹר הַחֶמֶה וְאֹר הַחֶמֶה יְהִי שְׂבָעָתִים" (ישעיהו ל, כו)

(מדרש 'פסיקתא רבתי' מהדורת ר"מ איש שלום, פרשה ב)

העתיקו את הטבלה למחברת והשלימו אותה.

שם החנוכה	האירוע ההיסטורי	הפסוק התומך - ההוכחה של המדרש שמדובר בחנוכה
לדוגמה: "חנוכת ברייתו של עולם"	בריאת העולם	"וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם" (בראשית ב, א). לפי המדרש, פירוש המילה "וַיְכַלּוּ" הוא 'לחנוך'. המדרש מבסס את פירושו על פסוק אחר: "וַיִּתֵּן כָּל עֲבֹדַת מִשְׁכָּן אֶהְיֶה מוֹעֵד" (שמות לט, לב).

שאלות לדין ולמחשבה

- נסו להגדיר את המושג "חנוכה" על פי המדרש.
- מה המשמעות של חיבור החנוכות השונות לאורך ההיסטוריה זו לצד זו?
- איזו מהחנוכות היא המרגשת או המשמעותית מכולן בעיניכם?
- מה אתם למדים מן החנוכות השונות על מרכזיותו של המקדש ועל זיקת עם ישראל אליו?
- האם השתתפתם ב"חנוכת בית" או בחנוכה אחרת אצל משפחה או אצל חברים? כיצד אירוע זה קשור לחנוכות המוזכרות במדרש?

בשנת 175 לפני הספירה עלה לשלטון בארץ אנטיוכוס הרביעי, שכינה את עצמו אנטיוכוס אָפִיפֶנֶס, כלומר 'האל המתגלה'. אנטיוכוס אָפִיפֶנֶס שאף לבטל את ייחוד העמים השונים בממלכתו ולמזגם לעם אחד בעל תרבות יוונית הלניסטית. בסוף שנת 167 לפני הספירה גזר המלך אנטיוכוס גזרות על היהודים שאסרו עליהם לקיים את מצוות הדת היהודית, וציווה לקבל את אורח החיים ההלניסטי. הגזרות נגעו במישור הציבורי ובמישור הפרטי.

תַּחֲנֵת מִידָע

וישלח המלך ספרים ביד מלאכים לירושלים ולערי יהודה ללכת אחרי חוקים נכרים לארץ. למנוע עולות וזבח ונסך מן המקדש ולחלל שבתות וחגים. ולטמא מקדש וקדושים. לבנות במות והיכלות ופסילים ולהקריב חזירים ובהמות טמאות. ולהניח את בניהם בלתי נימולים ולשקץ את נפשותיהם בכל טמא ופגול. לשכוח את התורה והחליף כל החוקים. ואשר לא יעשה דבר המלך ימות. (ספר החשמונאים א, א, מד)

שְׁאֵלוֹת לְדִין וּלְמַחֲשָׁבָה

- א. מה ביקש למנוע אנטיוכוס אפיפנס מהיהודים?
- ב. מצאו עדויות במקור הכתוב לכך שהגזרות התייחסו לנושאים האלה:
 - איסור עבודת המקדש וחילול המקדש
 - חילול שבת ומועד
 - עבודה זרה - פולחן אלילים
 - איסור קיום מצוות ברית מילה
 - ביטול לימוד התורה וביטול חוקי התורה
- ג. מה הן ההשלכות של גזרות אלה על אופיו וייחודו של עם ישראל?

קראו את הפיוט "מעוז צור":

חֲבֵרוּתָא

1. מְעוֹז צוֹר יִשׁוּעָתִי לִךְ נָאָה לְשִׁבְחֲךָ
תִּכְוֶן בֵּית תְּפִלָּתִי וְשֵׁם תּוֹדָה נִזְבָּחֲךָ
לַעֲת תִּכְיֶן מִטְבַּח מִצַּר הַמִּנְבֵּחַ
אֲז אֲגַמֵּר בְּשִׁיר מְזֻמָּר חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ

2. רְעוֹת שְׂבָעָה נִפְשׁ בִּיגוֹן כְּחִי כָּלָה
חַי מְרֹרֵי בְקָשִׁי בְּשַׁעֲבֹד מַלְכוּת עֲגָלָה
וּבִידּוֹ הַגְּדוּלָה הוֹצִיא אֶת הַסָּגְלָה
חֵיל פָּרְעָה וְכָל זֶרְעוֹ יִרְדּוּ כְּאֶבֶן בַּמַּצוּלָה

3. דְּבִיר קִדְשׁוֹ הֵבִיאֲנִי וְגַם שָׁם לֹא שָׁקַטְתִּי
וּבֹא נֹגֵשׁ וְהִגְלִנִי כִּי זָרִים עֲבַדְתִּי
וַיֵּין רַעַל מִסִּכְתִּי כְּמַעַט שְׁעַבְרָתִי
קֶץ בָּבֶל זָרְבָּבֶל לִקֵּץ שְׁבָעִים נוֹשְׁעָתִי

4. כָּרוֹת קוֹמַת בְּרוֹשׁ בִּקֵּשׁ אֲגָגִי בֶן הַמִּדְבָּא
וְנִהְיָתָה לוֹ לִפְחַל וּלְמוֹקֵשׁ וּגְאוּתוֹ נִשְׁבָּתָה
רֹאשׁ יְמִינִי נִשְׁאֵת וְאוֹיֵב שְׁמוֹ מְחִית
רֹב בָּנָיו וְקִנְיָנָיו עַל הָעֵץ תָּלִית

5. יוֹנִים נִקְבְּצוּ עָלַי אֲדִי בִימֵי חֲשֹׁמַיִם
וּפְרָצוּ חוֹמוֹת מִגְדָּלִי וְטָמְאוּ כָּל הַשָּׁמַיִם
וּמְנוֹתָר קִנְקָנִים נַעֲשָׂה נֶס לְשׁוֹשְׁנִים
בְּנֵי בֵינָה יָמֵי שְׁמוֹנָה קָבַעוּ שִׁיר וְרִנָּנִים

6. חֲשׂוֹף זְרוּעַ קִדְשֶׁךָ וְקָרַב קֶץ הַיְשׁוּעָה
נָקַם נִקְמַת עֲבָדֶיךָ מֵאֲמָה הָרָשָׁעָה
כִּי אָרְכָה הַשָּׁעָה וְאִין קֶץ לִימֵי הָרָעָה
דָּחָה אֲדָמוֹן בָּצַל צִלְמוֹן הָקָם לָנוּ רוּעִים שְׁבָעָה

תַּחֲנִת מִידַע

מַעוֹז צוֹר יְשׁוּעָתִי - כינויים לאל החזק המושיע בעת מצוקה
לֶךְ נֶאֱדָה לְשִׁבְחֵךָ - ראוי לשבח אותך
תִּכְוֵן בֵּית תְּפִלָּתִי - תבנה את בית המקדש (העתיד), שנקרא גם בית תפילה (לפי ישעיה נז, ז)
וְשֵׁם תוֹדָה נִזְבַּח - ובמקדש נקריב זבחי תודה
לַעֲת תִּכְוֵן מִטְבַּח מִצֵּר הַמִּנְבֵּחַ - כאשר תטבח ותהרוג את האויב המקלל
אֲז אֲגַמֹּר בְּשִׁיר מְזֻמֹּר חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ - אז אגמור את ההלל עם חנוכתו והכשרתו של המזבח
בִּיגוֹן כָּחִי כָּלָה - כוחותיי אזלו בצער
מַלְכוּת עֲגָלָה - מצרים מכונים עגלה יפהפייה (ירמיהו מז, כ)
הוֹצִיא אֶת הַסָּגְלָה - ה' הוציא את עם הסגולה, ישראל, ממצרים
דְּבִיר קִדְשׁוֹ הֵבִיאֲנִי - ה' הביא אותי אל הארץ, שם נבנה בית המקדש (הראשון), המכונה דביר
וּבֹא נֹגֵשׁ וְהִגְלִנִי, כִּי זָרִים עֲבַדְתִּי - נבוכדנאצר הגלה אותי משום שעבדתי לאלילים זרים
וַיֵּין רַעַל מִסִּכְתִּי - סבלתי הרבה, שתיתי כוס רעל של ייסורים
כְּמַעַט שְׁעַבְרָתִי - מן העולם
קֶץ בָּבֶל זָרְבָּבֶל, לִקֵּץ שְׁבָעִים נוֹשְׁעָתִי - כשקם זרובבל הגיע קץ מלכות בבל אחרי שבעים שנה
כָּרוֹת קוֹמַת בְּרוֹשׁ בִּקֵּשׁ אֲגָגִי - המן ביקש לכרות את מרדכי הנמשל לברוש
רֹאשׁ יְמִינִי נִשְׁאֵת - הרמת את ראש מרדכי הקרוי "איש ימיני", שכן בא משבט בנימין
חֲשֹׁמַיִם - החשמונאים
לְשׁוֹשְׁנִים - לבני ישראל, המשולים לשושנה בין החוחים
בְּנֵי בֵינָה - חכמי ישראל
כִּי אָרְכָה הַשָּׁעָה, וְאִין קֶץ לִימֵי הָרָעָה - כי מתעכבת הגלות עד שנראה שאין לה סוף
אֲדָמוֹן - עשיו, המייצג את הנצרות
בָּצַל צִלְמוֹן - בצל הצלב
הָקָם לָנוּ רוּעִים שְׁבָעָה - חלק מחזון הגאולה של מיכה (ה, ד). שבעת הרועים הם אברהם, יצחק, יעקב, משה ואהרן, יוסף ודוד.

"מעוז צור" הוא הפיוט המרכזי לחנוכה אצל קהילות אשכנז. השיר מושר מיד לאחר הדלקת נרות חנוכה בכל שמונת ימי החג. יש הטוענים שהוא לא נכתב דווקא לחנוכה, אולם מכל המאורעות הנזכרים בפיוט, האירוע של חנוכה מודגש בהיותו מופיע בבית הראשון. הלחן המוכר ביותר של הפיוט הוא לחן של שיר לכת עממי גרמני מימי הביניים. השיר חובר במאה ה-13 בגרמניה, בתקופת מסעי הצלב. הדבר מסביר את המצוקה המובעת בשיר ואת הבקשה לישועה ולנקמה באויבים, שמפנה המשורר לאלוהים. השיר מצא את מקומו גם במחזורי השירה והתפילה של קהילות אחרות, וכיום הוא מושר בפי כל העדות.

שאלות לדיון ולמחשבה

- בפיוט "מעוז צור" מוזכרים ארבעה אירועים היסטוריים בבתי 2-5. קראו שוב את פירושי המילים בתחנת המידע וענו על השאלות.
- א. כתבו מהם האירועים, היכן התרחשו ומה משותף לארבעתם?
 - ב. מה מבקש הדובר מאלוהיו בבית 6?
 - ג. מה אתם למדים מהאירועים ההיסטוריים הנזכרים כאן על ייחודו של עם ישראל ועל הקשר שלו לארץ ישראל?
 - ד. מהי התקוה שהמשורר מביע? היכן היא יכולה להתממש?
 - ה. הפיוט חובר באירופה בתקופה שבה יהודים נרדפו ונטבחו על ידי הצלבנים. הבית הראשון, שנהוג לשיר לאחר הדלקת הנרות, מבקש נקמה וטבח ("מְטַבְּחִי") באויב ("צר") המדומה כאן לכלב נובח ("מְנַבֵּחַ"). מה דעתכם על תיאור זה? מה ניתן ללמוד מכך על מצבו של עם ישראל בגלות? האם לדעתכם הקמת מדינת ישראל במאה העשרים פתרה את בעיות העם היהודי המתוארות בפיוט? הסבירו ונמקו.

קראו את העדות מספר החשמונאים המתארת את חנוכת המזבח.

ויהי ביום החמישי ועשרים לחדש התשיעי הוא כסלו, בשנת שמונה וארבעים ומאה, וישימו בבוקר ויעלו עולות על המזבח החדש כמשפט. ויחנכו את המזבח בעצם היום אשר טמאו אותו הגויים, ויהללו לה' בשירים ובכינורות בחלילים ובמצלצלים, ויפלו על פניהם וישתחוו לה' על אשר נתן להם עוז ותשועה, ויחוגו את חנוכת המזבח שמונת ימים. ויעלו עולות ותודות בשמחת לבבם, ויפארו את פני ההיכל בעטרות ובמגיני זהב ויחטאו את השערים ואת לשכות הכוהנים, וישימו את הדלתות. ותהי שמחה גדולה בכל העם כי גלל ה' את חרפת הגויים מעליהם. ויצווה יהודה ואחיו וכל קהל ישראל לחוג את חנוכת המזבח ביום החמישה ועשרים לחדש כסלו שמונת ימים מדי שנה בשנה בהלל ובתודה לה'.

(ספר חשמונאים א, ד, נא-נד)

שאלות לדין ולמשפחה

- א. כתבו רשימה של הפעלים המופיעים בטקסט. כמה פעלים זיהיתם? על מה מעיד השימוש המרובה בפעלים?
- ב. הסבירו כיצד האירוע המתואר בספר חשמונאים משקף את זיקתו של העם לארצו ולמקדשו כ"לב האומה"?
- ג. קיימו ריאיון טלוויזיוני דמיוני עם יהודה המכבי, שבו הוא יספר על חוויותיו ורגשותיו ביום חנוכת המזבח וטיהורו. האם אתם מזדהים עם רגשותיו? האם גם לכם או למישהו מבני משפחתכם אירע דבר שעורר רגשות דומים?
- ד. כיצד שמחת טיהור בית המקדש משתקפת במצוות חג החנוכה המוכרות לנו כיום?

יוצאים לדרך

יש הנוהגים לשיר במקום הבית הראשון בפיוט:

מעוז צור ישועתי | לך נאה לשבח

תכון בית תפילתי | ושם תודה נזבח

לעת תכין מטבח | מצר המנבח

אז אגמור בשיר מזמור | חנכת המזבח

את המילים האלה:

מעוז צור ישועתי | לך נאה לשבח

תכון בית תפילתי | ובשיר תודה ננצח

לעת תשבית מטבח | ושאון קרב תשכח

אז אגמור בשיר מזמור | חנכת המזבח

חשבו עם בני המשפחה וכתבו במחברת:

מדוע לדעתכם הוצע השינוי? עם איזו שאלה ערכית השינוי מתמודד? האם תקופתנו שונה משמעותית מתקופת מסעי הצלב? האם תרצו לקבל את השינוי המוצע? מדוע?

כמה פעמים ביקרת בכותל המערבי? אילו
דגמים ותחפושות זכרים לך מהביקור?

חֲנֻכָּה -

בית המקדש אָז וְהַיּוֹם

תַּחֲנַת מִידַע

השריד היחיד שנותר כיום מבית המקדש הוא הכותל המערבי, אחד מארבעת קירות התמך שהקיפו את הר הבית. הוא ניצב על מקומו זה כאלפיים שנה, משלהי תקופת בית שני ועד ימינו. במסורת היהודית מיוחסת לכותל המערבי קדושה יתרה, ובשל כך נקבע במאה ה-14 מקום תפילה סמוך אליו, המשמש עד היום. לכותל המערבי חשיבות דתית, לאומית והיסטורית, וזו מושכת אליו מיליוני מבקרים בכל שנה, יהודים ושאינם יהודים: בני מצווה חוגגים שם עם משפחתם, חיילים נשבעים אמונים ברחבתו העליונה ואישים מרחבי העולם מבקרים בו.

הכותל המערבי ששרד עד ימינו אינו כותלו של בית המקדש אלא קיר התמך המערבי של הר הבית, שנבנה במסגרת שיפוץ מקיף ביותר שיזם המלך הורדוס בהר הבית במאה הראשונה לפני הספירה.

בימים שביית המקדש עמד על כנו הוא שימש מקור לצהות והצהות של העם היהודי סביבו. היוונים ביקשו לפגוע במקום המרכזי ביותר שסימל את הזהות היהודית באנוכה, להבדיל מתשעה באב, אילול בית המקדש אינו עילה לאבל; באנוכה נהוג למצב את הניצחון של הצהות היהודית, את אור הנורה המסמל את שיקום בית המקדש ואת טיהור היהדות מהאיום למטא. גם לאחר אורבן הבית ממשיך בית המקדש להיות סמל משמעותי בתרבות היהודית.

חברותא

- א. שער מדוע נקרא השיר "שירו של אבא".
- ב. איך נשמר זיכרון בית המקדש בשירה של נעמי שמר?
- ג. נעמי שמר טוענת בשירה, שבניין הארץ הציוני כמוהו כבניית בית המקדש. מה דעתכם על השוואה זו?
- ד. מה מסמל עבורכם בית המקדש?

שירו של אבא / נעמי שמר

אם בהר חצבת אבן להקים בניין חדש
לא לשווא אחי חצבת לבניין חדש
כי מן האבנים האלה יבנה מקדש

ייבנה, ייבנה, ייבנה המקדש

אם בהר נטעת ארז, ארז במקום דרדר
לא לשווא אחי נטעת במקום דרדר
כי מן הארזים האלה ייבנה ההר

ייבנה, ייבנה, ייבנה ההר

אם לא שרת לי שיר עדיין, שירה לי מזמור חדש
שהוא עתיק מיין ומתוק מדבש
שיר שהוא עתיק מיין ומתוק מדבש
שיר שהוא כבן אלפיים ובכל יום חדש

ייבנה, ייבנה, ייבנה המקדש

יוצאים לדרך

כתבו בית נוסף לשירה של נעמי שמר, המתאר אירוע בתולדות עם ישראל, אתר בארץ ישראל או ערך מתרבות ישראל שהוא לדעתכם דומה בחשיבותו לבית מקדש. הסבירו את בחירתכם.

מה הפדי הכי ישראלי בעיניך?

ט"ו בשבט חג של געגועים לארץ ישראל

ט"ו בשבט התחווה בצורה כמעט של געגועים לארץ ישראל. הגעגועים קיבלו את ביטויים באכילת פירות שהובאו מן הארץ ונלוו אליהם סיפורי אגדות ומדרשים על ארץ ישראל.

במזרח אירופה הפך יום אכילת הפירות מארץ ישראל 'חמישוסר' (פירות חמישה-עשר בשבט, המצומקים והגדלים בארץ ישראל, כגון: חרובים, תמרים, תאנים, צימוקים ושקדים) למקור כיסופים לציון. המבוגרים בבתי הכנסת, והקטנים ב'חדר', נהגו לערוך סעודות פירות... והרבי הנעים להם באגדות ושמועות מארץ ישראל.

(ד"ר יום-טוב לוינסקי, "חמשה עשר בשבט", אנציקלופדיה של החיי ומסורת ביהדות, הוצאת דביר 1970)

קראו את מילות השיר "פירות חמישה עשר" מאת נעמי שמר והאזינו לו בקישור הזה:

<http://www.youtube.com/watch?v=OLmNUESVajc>

פירות חמישה עשר / נעמי שמר

שלג על עירי, כל הלילה נח.
אל ארצות החום אהובי הלך.

שלג על עירי, והלילה הקר.
מארצות החום לי יביא תמר.
שלג על עירי, והלילה הקר.
מארצות החום לי יביא תמר.

דבש התאנה, מתק החרוב.
ואורחת גמלים עמוסי כל טוב.

הנה שוב ישוב, שמש לבבי.
ומשם תפוח זהב יביא.

הנה שוב ישוב, שמש לבבי.
ומשם תפוח זהב יביא.

שלג על עירי, נח כמו טלית.
מארצות החום, מה הבאת לי.

שלג על עירי, שלג על פניי.
ובתוך הפרי כל געגועיי.

קחו דף לבן וקפלו אותו באמצע. במהלך ההאזנה לשיר "פירות חמישה עשר" של נעמי שמר ציירו בצדו האחד של הדף את מקום הימצאה של הדוברת בשיר, ובצד השני את הארץ שאליה היא כמהה (נקודות אפשריות להתייחסות: אקלים שונה, אדמה עשירה נותנת פירות לעומת אדמה קפואה, שפע- אורחת גמלים עמוסי כל טוב, פירות הארץ לעומת לובן וקיפאון).

תחנת מידע

בשנת 1976 כתבה נעמי שמר שירים למחזה "מסעות בנימין השלישי" המבוסס על ספרו של מנדלי מוכר ספרים. כמה מהשירים זכו לפופולריות רבה, ובהם "פירות חמישה עשר" ("שלג על עירי"). שמו של השיר רומז לפירות שאוכלים בחמישה עשר (ט"ו) בשבט.

השיר משקף את מצבו של העם היהודי בגלות, החש כמיהה וגעגועים עזים לארץ ישראל. בגלות אירופה חודש שבט הוא חודש חורפי ומושלג, וארץ ישראל החמה היא מושא כיסופים כמעט בלתי ניתן להשגה. השיר מתאר את הציפייה הגדולה של היושבים בגולה לפירות המובאים מארץ ישראל, לפירות המיובשים תמר, תאנה וחרוב ולתפוח זהב. כל הגעגועים והאהבה לארץ ישראל מתממשים לרגע קצר באכילת הפרי שבא מישראל.

התאנה והתמר הם פירות משבעת המינים; החרוב אינו אחד מהם, אך הוא נזכר בהקשרים רבים בספרות חז"ל; ריחו וטעמו המשכר של התפוח מסמלים את הקשר לארץ ישראל בתקופות מאוחרות יותר.

נעמי שמר כתבה את השיר הזה כשהייתה בפרס. היא מביעה בו גם געגועים לאדם אהוב וגם געגועים לארץ ישראל. השיר מסמל ומייצג את געגועי הנצח של היהודים בגולה.

חרוב שנטל בחמישה עשר בשבט, זהו אצלם המשובח בפירות הארץ... כאשר רואים אותו - זכר ארץ ישראל לפנייהם בא. מסתכלים ומסתכלים בו ונאנחים. עיניהם בו - ואומרים: הו... ותולכנו אב הרחמן... קוממיות... לארצנו... וארץ ישראל נצנצה לנגד פניהם... הנה עוברים את הירדן! הנה מערת המכפלה! הנה קבר רחל אימנו! הנה הכותל המערבי!... הנה עולים על הר הזיתים אוכלים חרובים ותמרים עד בלי די... הוי, הוי! היו נאנחים ועיניהם מקור דמעה.

חברותא

(מתוך "מסעות בנימין השלישי" מאת מנדלי מוכר ספרים)

צִלְחַת לַחֲמֶשֶׁה-עָשָׂר בְּשָׁבַט /

אברהם רגלסון

עַל פְּנֵי צִלְחַת קֶטְנָה זֹאת
פְּרוּשָׁה צִיּוֹן כָּלָה -
מִ"רֹאשׁוֹן" שְׂגָדִים, מְצַפֵּת חָרוֹב,
עֲנָבִים מְמֹתוּלָה.

אֶשָּׂא תַפְחִי-זָהָב בְּיָד
וְאֶשְׁקֹוּ - יַעַן
רִקְחִי מִימֵי יִרְדֵּן הֵם,
קִלְפָתוֹ - שְׁמֶשׁ כְּנָעוֹ.

וְרִמּוֹן אֲנִיף בְּרִיתָת -
עֲסִיסִיו כְּמָה טְהוֹרִים!
הָרִמּוֹן צָמַח בְּתֵל חֵי
וְדָמוֹ - דָּם גְּבוּרִים.

שְׁאֵלוֹת לְדִין וּלְמַחֲשָׁבָה

- א. על פי המקורות, מה סימלו פירות ארץ ישראל ליהודים שחיו מחוץ לה?
- ב. כיצד אכילת פירות ארץ ישראל באמצע החורף בגלות, בעונה שאין בה פירות, מבטאת את יחס עם ישראל לארץ ישראל?
- ג. כיצד הובאו הפירות מארץ ישראל לגולה? איזה ממנהגיו הנפוצים של ט"ו בשבט נובע מכך? מה המשמעות של מנהג זה כיום?
- ד. האם יש טעם המעורר בכם געגועים? מה מעורר בכם טעמים של פירות הארץ?

יוצאים לדרך

בעקבות הידע שרכשתם מן המקורות, האם נוספה משמעות חדשה לטעמים של פירות הארץ? הסבירו את עמדתכם.

מתי חזית הרגעה על זדון?

י"ד באדר - פורים ישנו עם אחד מפור ומפורד בין העמים

אג הפורים הוא לא ספק יוצא דופן בין מועדי ישראל. בטרם תמשיכו את הקריאה נסו לברר עם עצמכם מה מבדיל את פורים משאר המגלים. ההבדל ניכר כבר במגילת אסתר עצמה. פורים הוא אג של הגלות, הוא האג היחיד המציין אירוע שלא התרחש בארץ ישראל או בדרך אליה.

בשנת 586 לפני הספירה (לפני 2,500 שנה בערך) כבשו הבבלים את ירושלים, החריבו את בית המקדש והגלו את אנשי ממלכת יהודה לבבל (אפשר לקרוא על כך בספר מלכים ב' בפרק כה). כ-50 שנה לאחר מכן השתלטו הפרסים על האזור שהיה בשליטת הבבלים, וכל העמים שהיו בשליטת הבבלים, ובהם הגולים מיהודה, עברו לשליטתם של הפרסים. בשונה מהבבלים, המלך הפרסי הראשון פורש אפשר לעמים שהיו תחת שלטונו לחזור לארצותיהם ולעבוד את אלוהיהם. המכתב שבו כורש מאפשר לאנשי יהודה לחזור לארצם נקרא "הצהרת כורש". ואכן, היו יהודים שהחליטו לחזור ליהודה ולבנות את בית המקדש השני בירושלים; יהודים אלה מכונים "שבי ציון". היו יהודים שהחליטו להישאר בפרס, וכך נותרה שם קהילה יהודית. סיפור מגילת אסתר מתמקד ביהודים אלה.

קראו את הפסוק הזה:

"וַיֹּאמֶר הָמוֹן לְמֶלֶךְ אֲחֶשְׁתִּירֶשׁ יֵשְׁנוּ עִם אֶחָד מִפְּזָר וּמִפֹּרְד בֵּין הָעַמִּים בְּכָל מְדִינֹת מְלָכוֹתָּהּ וְדָתֵיהֶם שְׁנוֹת מְכָל עָם וְאֵת דָּתֵי הַמֶּלֶךְ אֵינָם עֹשִׂים וְלְמֶלֶךְ אֵין שׁוּה לְהִנִּיחֵם" (אסתר, ג, ח)

וְדָתֵיהֶם שְׁנוֹת - וחוקיהם שונים

דָּתֵי הַמֶּלֶךְ - חוקי המלך

וְלְמֶלֶךְ אֵין שׁוּה לְהִנִּיחֵם - לא כדאי למלך להשאירם בחיים

שאלות לדיון ולמחשבה

א. ערכו טבלה במחברת וכתבו בה את טענותיו של המן נגד עם ישראל, וממול את דעתכם על ייחודיותו של עם ישראל.

טענותיו המכפישות של המן כלפי עם ישראל	מה בעיניי מייחד את עם ישראל

ב. קראו את הפרשנות הזאת:

"ויאמר המן למלך אחשוורוש ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים בכל מדינות מלכותך ודתיהם שונות מכל עם' (אסתר ג, ח). כשאנו רוצים לקנות מהם, מיד הם סוגרים עלינו את השווקים ושוחקים עלינו ומכניסין הפקד (הפסד) בממוננו: פעם בשבעה ימים - שבת, לשלושים יום - ראש חודש, בניסן - פסח, בסיוון - עצרת, ויש להם חודש שמפסידים בו את ממונו של העולם: ראש השנה ויום כיפור וחג הסוכות שמונה ימים, כל היום אוכלין ושותין עד רוויה ויוצאים ויושבים ומבדים את המלך". (על פי מדרש אבא גוריון)

כותב המדרש מרחיב בפרשנותו את דבריו של המן לאחשוורוש. איזה דימוי סטראוטיפי של יהודי יוצר המן בדבריו?

ג. מדוע לדעתכם המן אינו מגלה לאחשוורוש את זהותו של העם שהוא מדבר עליו?

אם על המלך טוב יכתב לאבדם ועשרת אלפים כפר כסף אשקול על ידי עשי המלאכה להביא אל גנזי המלך. ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן בן המדתא האגגי צר היהודים. ויאמר המלך להמן הפסך נתן לו והעם לעשות בו כטוב בעיניו. ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון בשלושה עשר יום בו יכתב ככל אשר צוה המן אל אחשדרפני המלך ואל הפחות אשר על מדינה ומדינה ואל שרי עם ועם מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונם בשם המלך אחשוורוש נכתב ונחתם בטבעת המלך. ונשלחו ספרים ביד הרצים אל כל מדינות המלך להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד בשלושה עשר לחודש שבט עשר הוא חודש אדר ושללם לבז. פתשגן הכתב להנחית דת בכל מדינה ומדינה גלי לכל העמים להיות עתדים ליום הזה. הרצים יצאו דחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה והמלך ישבו לשמות והעיר שושן נבוכה. (אסתר ג, ט-טו)

לאבדם - להרגם

אשקול על ידי עשי

המלאכה - אשקול את

הכסף אצל מומחים

במתכות כדי להבטיח

שהשקילה מדויקת

צר - שונא

ויקראו - הוזמנו

אחשדרפני - מושלי

המדינות

הפחות - מושלי מחוזות

במדינה

ונשלחו - ויישלחו

פתשגן הכתב - את העתק

המכתבים (ציווה המן)

שאלות לדין ולמשפחה

- א. מהן הסכנות הנשקפות לעם ישראל בגלות על פי הדברים מן המגילה?
ב. בפסוק האחרון נאמר: "וְהָעִיר שְׁנֵי נְבוֹכָדָה". ממה לדעתכם נבעה המבוכה?
מה ניתן לשער מתוך פסוק זה על היחס של כלל אנשי שושן ליהודים?

קשר משפחתי שחשוב לדעת...

המן האגגי הוא צאצא של בית מלכות עמלק. בספר שמואל א (פרק טו) מסופר כי אָגַג היה מלך עמלק. לפי המסופר בספר דברים (כה, יז-יח), היה עמלק עם של נוודים אשר תקף את בני ישראל כשיצאו ממצרים. בגלל אותה תקיפה ציווה ה' על עם ישראל להחרים את עמלק. בספר שמואל מסופר על מלחמה שהתנהלה בין בני ישראל בהנהגתו של שאול המלך לבין עמלק בהנהגתו של אגג מלכם; שאול ריחם על אגג מלך עמלק, ולא הרג אותו. שמואל הנביא כעס עליו על שלא מילא את הצו האלוהי, והרג בעצמו את אגג העמלקי.

מרדכי היהודי בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימיני גלה מירושלים לבבל אחרי חורבן הבית הראשון. מרדכי קשור לשושלת שאול, קשר המתבטא בשמות אבותיו - קיש ושמעי, שניהם משבט בנימין. הסיפור בספר שמואל מתאר את המאבק בין שאול בן קיש משבט בנימין לבין אגג מלך עמלק. מאבק זה נמשך במגילה בעימות שבין מרדכי בן קיש, צאצא של שושלת שאול, לבין המן האגגי, צאצא של בית מלכות עמלק.

איך שומרים על אחדות הקהילה היהודית ועל ייחודיותה בתפוצות?

חברותא

"משנכנס אדר מרבין בשמחה" - עניינה של השמחה היא הישועה מידי "עמלק" (המן). השמחה באה לידי ביטוי בשתי מצוות של נתינה: משלוח מנות ומתנות לאביונים. מצוות אלו מחזקות את האופי העממי המאחד של השמחה. השמחה צריכה להקיף את כל העם. בפורים מודגשת הערבות ההדדית בקרב העם גם בבחינת תנאי לישיעה וגם בבחינת תנאי לשמחת אמת.

אל מול טענתו של המן האגגי, "ישנו עם אחד מפוזר ומפורד", מציעות מצוות הנתינה שמירה על ייחודיותו של העם באמצעות אחדות, שהיא ערבות הדדית ואחריות הדדית. זוהי הסגולה שבכוחה להציל את העם מאיומיה של הגלות. עיקר השמחה איננה בעליצות המבטאת את הניצחון והנקמה כלפי חוץ, אלא דווקא בחיזוק הרגשת היחד של בני העם ובחמלה שהם חומלים זה על זה.

(על פי פרופ' אליעזר שביד, "הסתר הפנים" הכפול - פורים, חגה של הגלות, ספר מחזור הזמנים: משמעותם של חגי ישראל, עם עובד תשמ"ד, עמ' 124-125)

מוטב לאדם להרבות במתנות אביונים מלהרבות בסעודתו ובשלוח מנות לרעיו. שאין שם שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים. שהמשמח לב האומללים האלו דומה לשכינה, שנאמר להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים.

(הרמב"ם, משנה תורה, הלכות מגילה, פרק ב, יז)

שאלות לדיון ולמחשבה

- א. איזה היבט של פורים בא לידי ביטוי בשני המקורות שלפניכם?
- ב. כיצד מצוות חג הפורים מגנות על העם היהודי מאיומיה של הגלות?
- ג. האם אתם מרגישים קשר או ערבות ליהודים החיים בארצות אחרות?
- ד. האם מצוות פורים תורמות לחברה הישראלית כיום? אם כן, כיצד? נמקו.
- ה. מדברי הרמב"ם עולה המחויבות של עם ישראל כלפי הגרים. הסבירו מצווה זו לאור הניסיון ההיסטורי של העם היהודי.
- ו. חשבו על הגרים החיים במדינת ישראל (עובדים זרים לדוגמה). עצבו כרזה הקוראת ליחס מכבד ושוויוני לגר ברוח התרבות היהודית. על הכרזה לכלול ציור וסיסמה.

יוצאים לדפוף

חשבו מה המשמעות של מצוות הנתינה בפורים בעיצוב ובחיזוק הקשר בין יהודים החיים בישראל ליהודים החיים בתפוצות.

הכינו משלוח מנות סמלי (ברכה, ציור, אלבום תמונות כיתתי ובו תמונות ילדי הכיתה מחופשים בפורים). מצאו בעזרת המורה קהילה יהודית ברחבי העולם שתשמח להחליף אתכם משלוח מנות דומה על מנת לחוות את אחדות העם היהודי ואת הערבות ההדדית בין יהודים החיים בארץ ויהודי התפוצות.

איך אני יכולה להרגיש בדור
עלי כאילו אני יצאתי ממצרים?

ט"ו בְּנִיָּסָן - פֶּסַח הַמַּסַּע אֶל אֶרֶץ הַבְּחִירָה

בהגדת הפסח אנו זוכרים את אלו היציאה ממצרים, המציון את ראשיתו של מסע ארוך, שסופו - הכניסה לארץ ישראל. הפיוט "דיין" ששרים בליל הסדר מסתיים בפסוקים: "אילו נתן לנו את התורה, ולא הכניסנו לארץ ישראל - דיין; אילו הכניסנו לארץ

ישראל, ולא בנה לנו את בית הבחירה - דיין".

פיוט זה ואזכורים אחרים בהגדה הם הצדננות טובה למבוג את שיבת ציון בדורות האחרונים, את אירועי המאורשת ואת ריבונותו של העם היהודי בארץ ישראל ברא הפסוק מספר דברים: "וַיֵּבְאוּנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ" (דברים כו, ט).

בשיעור זה נכיר מקורות מההגדה המדגישים את זיקת העם לארצו ונלמד על הקהילה היהודית מאתיאופיה שמוותה על בשרה "יציאת מצרים" - מסע של תלאות וייסורים בדרכה לארץ ישראל החובטת.

הוצרכו באכילת המצה הראשונה שלכם בכל גז פסח, אילו אוויות ורעשות מתעוררים עם אכילת המצה המסמלת את "לחם העוני" שאכלו אבותינו ואמותינו בארץ מצרים?

חברותא

קראו את המקורות שלהלן המופיעים בהגדת הפסח

הָא לַחְמָא עֲנִיָּא דִּי אָכְלוּ אַבְהָתָנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם
זה לחם העוני שאכלו אבותינו בארץ מצרים.

כָּל דְּכָפִין יִיתִי וַיִּיכֹל
כל הרעב יבוא ויאכל,

תַּחֲנֵת מִידַע

המצה, המכונה לחם עוני, היא אחד מעיקריו של חג הפסח. מרכזיותה באה לידי ביטוי הן בהכנות לחג והן בחג עצמו. לחם העוני שאוכלים בפסח הוא זֵכֶר ללחם שאכלו אבותינו בצאתם ממצרים, כאשר בצקם לא תפת. לחם העוני הוא פשוט, ללא תוספות, ולפיכך מסמל את מצבו של האדם ושל העם בצאתם לגאולה בדרך לחיים חופשיים בארץ ישראל.

הפיוט "הא לחמא עניא" פותח את פרק המגיד בהגדה של ליל הסדר בכל קהילות ישראל. זהו אחד הטקסטים המזוהים ביותר עם חג הפסח, אך על פי שהוא נאמר בארמית. הטקסט פותח בהצגת המצה - הסמל המרכזי של חג הפסח, ומזמין את כל מי שנזקק לבוא ולהצטרף לסדר.

כָּל דְּצִרְיָן יִיתִי וְיִפְסַח

כל הזקוק יבוא ויפסח. (יחגוג את חג הפסח)

הַשְׁתָּא הָכָא

השנה כאן

לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל

לשנה הבאה בארץ ישראל,

הַשְׁתָּא עֲבָדִי

השנה עבדים

לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּנֵי חוֹרִין.

בשנה הבאה נהיה חופשיים

פיוט - המילה פיוט באה מן השפה היוונית ופירושה שיר. המושג פיוט מתייחס לכל שירת הקודש בעברית, שתחילתה בארץ ישראל לפני כאלפיים שנה.

שְׁאֵלוֹת לְדִין וּלְמַחֲשָׁבָה

- א. היכן נמצא הדובר בפיוט?
- ב. למה הוא מקווה?
- ג. מה מלמד אותנו הפיוט על זיקת העם לארצו?
- ד. מה המשמעות של הפיוט הזה לנו, החיים כיום בארץ ישראל?

בְּכָל דּוֹר וָדוֹר חַיֵּב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלוֹ הוּא יֵצֵא מִמִּצְרַיִם,
שְׁנֵאֲמַר: וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי
מִמִּצְרַיִם. לֹא אֶת אֲבוֹתֵינוּ בְּלִבָּד גָּעַל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲלָא אִף
אוֹתָנוּ גָּעַל עִמָּהֶם, שְׁנֵאֲמַר: וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם, לְמַעַן הִבִּיא אֹתָנוּ,
לָתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם.

שאלות לדין ולמחשבה

- הסבירו את המשמעות של האמרה "בְּכָל דּוֹר וָדוֹר חַיֵּב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלוֹ הוּא יֵצֵא מִמִּצְרַיִם". האם משפט זה נכון גם לתקופתנו?
- מדוע נבחרה דווקא האמרה הזו להימסר מדור לדור?
- הסבירו את האמרה "לֹא אֶת אֲבוֹתֵינוּ בְּלִבָּד גָּעַל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲלָא אִף אוֹתָנוּ גָּעַל עִמָּהֶם". כיצד יתייחס לאמרה זו ילד יהודי החי מחוץ לארץ ישראל?
- הטקסט הזה מזמין כל אחד מאתנו לראות בחיים שלנו בישראל - זכות שאינה מובנת מאליה. חשבו על חוויה משמעותית המבטאת את הקשר שלכם לארץ ישראל וספרו עליה ל"חברותא" שלצדכם.

יש אנשים שחוו על בשרם את המשפט "חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים" אל ארץ ישראל, ארץ הייעוד.

האזינו לשיר "מסע לארץ ישראל", המספר את סיפור עלייתם של יהודי אתיופיה לארץ.

מסע לארץ ישראל

מילים: חיים אידיסיס

לחן: שלמה גרוניך

ביצוע: שלמה גרוניך ומקהלת שבא

הִיָּרַח מִשְׁגִּיחַ מַעַל,

עַל גְּבִי שֶׁק הָאֵכֶל הִדֵּל,

הַמַּדְבָּר מִתְחַתִּי, אֵין סוֹכּוֹ לְכָנִים

וְאַפִּי מִבְּטִיחָה לְאַחֵי הַקֶּטְנִים:

עוֹד מַעֵט, עוֹד קָצֵת,

לְהָרִים רְגָלִים,

מֵאַמֶּץ אַחֲרוֹן לְכָנִי יְרוּשָׁלַיִם.

אוֹר יָרַח, הַחֹזֶק מַעֲמָד,

שֶׁק הָאֵכֶל שָׁלָנוּ אָבָד,

הַמַּדְבָּר לֹא נִגְמַר, יְלָלוֹת שֶׁל תַּנִּים

וְאַפִּי מִרְגִּיעָה אֶת אַחֵי הַקֶּטְנִים:

אֵין סוֹכּוֹ לְכָנִים - לֹא רוֹאִים אֶת הַסּוּף שֶׁלֹּ

עוֹד מְעַט, עוֹד קָצָת,
בְּקֶרֶב נִגָּאֵל,
לֹא נִפְסִיק לָלֶכֶת לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל.

וּבְלִילָה תִּקְפוּ שׁוֹדְדִים
בְּסִכּוּן, גַּם בְּחֶרֶב חֲדָה,
בְּמִדְבָּר דָּם אֲמִי, הִיָּרֵם עָדִי
וְאֲנִי מִבְּטִיחָה לְאַחֵי הַקְטָנִים:

עוֹד מְעַט, עוֹד קָצָת,
יִתְגַּשֵּׁם הַחֲלוּם,
עוֹד מְעַט נִגִּיעַ לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל.

בִּיָּרֵם דְּמוּתָהּ שֶׁל אֲמִי
מִבִּיטָה בִּי; אֲמָא, אֵל תַּעֲלֹמִי;
לֹו הִיָּתָה לְצַדִּי, הִיא הִיָּתָה יְכוּלָה
לְשַׁכְנֵעַ אוֹתָם שְׂאֲנִי יְהוּדִי.

עוֹד מְעַט, עוֹד קָצָת,
בְּקֶרֶב נִגָּאֵל,
לֹא נִפְסִיק לָלֶכֶת לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל.

עוֹד מְעַט, עוֹד קָצָת,
לְהָרִים עֵינַיִם,
מֵאַמֶּץ אַחֲרוֹן לִפְנֵי יְרוּשָׁלַיִם.

בזמן שאתם מקשיבים לשיר ציירו
על דף לבן את המחשבות והרגשות
העולים בכם, הציור יכול להיות
מציאותי או מופשט.

נִגָּאֵל - נגיע אל הגאולה
הִיָּרֵם עָדִי - הירח ראה מה קרה לי ויכול לספר על כך
<http://www.youtube.com/watch?v=o-YlctV-aCs>

תַּחֲנִת מִידַע

בשנים 1977 עד 1985 החלה קהילת היהודים לצאת מאתיופיה. כ-20 אלף איש ואישה מקרב הקהילה עזבו את בתיהם בחפזה ובסודיות ונעו במסלול קשה לעבר גבולות המדינה, בעיקר לעבר סודן. הם חצו ברגל אזורים לא מוכרים להם ונעו באין-ספור מסלולים בתוואי קרקע קשים. הם חצו שרשרות הרים, צעדו במדבריות, התמודדו עם נהרות גועשים ויערות סבוכים, הותקפו על ידי שודדי דרכים וסבלו מרעב, צמא, מחלות ומוות רב. המסע הרגלי ארך כשלושה עד חמישה שבועות, אך לפעמים נמשך גם חצי שנה, שנה ואפילו כמה שנים, וכלל לא פעם מאסרים חוזרים ונשנים בדרך, המתנה ארוכה וחזרות לאחור.

יהודי אתיופיה חצו את גבול סודן, אך להפתעתם הם לא הועלו מיד לישראל, אלא הוחזקו בתנאים קשים, בעיקר במחנות פליטים, כשנה עד שנתיים במוצוץ. השהות במחנות הייתה קשה ביותר, הן מבחינת התנאים הפיזיים הן עקב קשיים מידי אדם. גם שם חלו רבים מבני הקהילה ומתו. בסך הכול איבדה הקהילה כחמישית מבניה ובנותיה, 4,000 בני אדם, במסע לישראל.

(ד"ר גדי בן עזר, "המיתוס הפרטי של יהודי אתיופיה", פנים: כתב עת לתרבות, חברה וחינוך, גיליון 26, 2003, בהוצאת הסתדרות המורים, עמ' 23-29)

מה בין יציאת מצרים ליציאת אתיופיה?

חברותא

זיכרונות של יהודים יוצאי אתיופיה ממסעם לארץ ישראל

לפני כ-140 שנים, בשנת 1862, הכריז אבא מהרי, אדם מרכזי בקהילה, כי "הזמן הגיע" והוביל אלפים מאזור גונדר, הסמוך לאגם טאנה, בכיוון ים סוף. המסע הזה נכשל. כאשר האנשים הגיעו, לאחר צעידה ממושכת, לים סוף או לנהר התקזה שבאזור טיגריי, אבא מהרי הטה את מטהו כמו משה רבנו לפניו, אך הים לא נבקע. יהודי אתיופיה הבינו אז ש"עוד לא הגיעה העת", ומה שנגלה לאבא מהרי על ידי האל היה ניבוי של משהו שעתיד לקרות, אך לא כרגע.

כאשר יצאנו מאתיופיה, המהירות שבה הכנו את האוכל הזכירה לי את סיפוריו של אבא על איך בני ישראל הכינו את המצות. אמרתי לאבא, זה בדיוק כמו יציאת מצרים. ואבא ענה לי, זה נכון, וטוב שאתה נזכרת בזה. כי זה בדיוק אותו הדבר.

מריטו מספרת על הענן שכיסה אותם בדרכם, באופן חריג לעונה, וכך שימש כיסוי מן השמש "השורפת", בשפתה. מישהי אחרת מספרת על הענן שהציל אותם מרודפיהם. ועוד נערה מספרת שדווקא אובדן הדרך, שכוון על ידי האל, הציל אותם מחיילי הממשלה.

יעקב הציל את אחיו מטביעה בנהר הגועש כאשר קפץ אחריו למים. אחרי כן רץ בלא הפסקה, סוחב את אחיו, בתוך סודן, מנסה להימלט מרודפיהם, אנשי משמר הגבול הסודנים. הם התחלקו בנעליים לאחר שאחיו איבד את נעליו בנהר, ורצו, כל אחד נועל נעל אחת, תוך התעלמות מן הקוצים הגדולים שקרעו חתיכות מבשר רגליהם. יעקב משך וגרר את אחיו אף שזה התייאש וביקש שישאיר אותו למות. הוא רץ לילה שלם, מתעלם מפצצות התאורה שירו הסודנים כדי לתופסם וממכשולים אחרים. בסופו של דבר, עם אור הבוקר, התברר ליעקב שעבר אפילו את היעד שחתר אליו, והוא נמצא כבר במחצית הדרך לגדריף, עיירה שממנה יוכל לחפש את הדרך המהירה לישראל.

(כל העדויות מתוך מאמרו של גדי בן עזר, "המיתוס הפרטי של יהודי אתיופיה")

שאלות לדיון ולמחשבה

- א. חשבו על קווי דמיון בין סיפור יציאת מצרים ההיסטורי לבין "יציאת מצרים" של קהילת יהודי אתיופיה. התייחסו לנושאים האלה:
- ברוך באמצעות האינטרנט מה שמו של מבצע העלאת יהודי אתיופיה לישראל וכיצד הוא קשור לסיפור ההיסטורי.
- מצאו בטקסטים עדויות לכמיהה לארץ ישראל, לחציית הים, למסע, לסכנות בדרך.

- ב. עד כמה יש מקום לדעתכם ללמוד לקראת הפסח את סיפור המסע של יהודי אתיופיה ולזהות אותו כ"ציאת מצרים"?
- ג. האם הייתם רוצים לשלב את הסיפור של קהילת יהודי אתיופיה בהגדת פסח? נמקו.
- ד. כיצד ניתן להוקיר את קהילת יוצאי אתיופיה על דבקותם בארץ ישראל, על הנכונות להקרבה אישית ועל מעשי הגבורה למען הגשמת החלום הציוני?
- ה. כיצד נגביר את תחושת השייכות של הקהילה בחברה הישראלית?

לפניכם מדליה שהנפיקה החברה הישראלית למדליות ולמטבעות במלאות עשרים שנה ל"מבצע משה". **נסו ליצור מדליה בהשראת מסעם של יהודי אתיופיה. אתם יכולים לבטא במדליה את גבורתה של קהילת יהודי אתיופיה, ערכים של ערבות הדדית, אכפתיות או קליטת עלייה.**

מאתיופיה לירושלים

את המדליה, שהנפיקה החברה הישראלית למדליות ולמטבעות, עיצבו האמנים יוסף אליאס ועלמו אישטה.

בצד אחד של המדליה מתוארים העולים מאתיופיה לישראל. ברקע מופיע מבנה, כנראה בית המקדש, המסמל את ירושלים ואת ארץ ישראל.

בצדה השני של המדליה מופיע כפר באתיופיה, ובו הסמלים המייצגים את הדת היהודית באתיופיה: בית כנסת ומעליו מגן דוד, בקתת נידה מוקפת באבנים וכלי עבודה ממלאכות נפוצות בקרב יהודי אתיופיה. בחלקה העליון של המדליה מתואר חג הסיגד - חג הגעגועים והכמיהה לירושלים.

מתוך אתר מרכז ההיגוי של עולי אתיופיה במערכת החינוך;
<http://mercaz-higui.org.il/pages/art.aspx>

תמונת המדליה בעיצובם של יוסף אליאס ועלמו אישטה ניתנה באדיבות החברה הישראלית למדליות ולמטבעות בע"מ.

דונו באפשרות לשלב בטקס הפסח בבית הספר את סיפור "ציאת מצרים" של יהודי אתיופיה, להזמין עדים מהקהילה שייספרו חוויות מהמסע ולהעניק לתלמידי בית הספר עולי אתיופיה, מדליוני הוקרה.

יוצאים לדור

בעוד חודע, שבוע, יומיים וחמשה
עצות אהיה בת 11

ספירת העומר

נסו להיזכר מתי איכיתם בקוצר רוח למועד מסוים. ספרו
ל"אברותא" שלדכם מה היה המועד או האירוע, ואם הציפייה
תורגמה לפעולה כלשהי.

ספירת העומר היא ספירה של ימים המתחילה במוצאי חמץ הראשון
של פסח ומסתיימת בערב אג השבועות. הספירה נמשכת שבעה
שבועות, שהם 49 ימים, והיא אחת מן המצוות הנזכרות בתורה.

בזמן שבית המקדש היה קיים, הייתה ספירת העומר מתחילה ביום שבו היו מביאים את
העומר, ראשית קציר השעורה, לבית המקדש.

ספירת העומר מקשרת בין אג הפסח למג השבועות - בין יציאת מצרים למתן תורה.
אשבו מדוע קשורים אג הפסח ומג שבועות? מדוע אשוב לקשור ביניהם באמצעות הספירה?
ספירת העומר הקדומה באה לזיין את הציפייה של האקלאי להבשלת האיטה. בפסח נהגו
להביא מנחת שעורים למקדש, ובשבועות - "שתי האמס", מנחת איטין. את ספירת העומר
המשיכו לקיים גם לאחר אורבן בית המקדש השני ונוהגים לקיימה גם בימינו.

חברותא

שבועה שבועת תספור
לק מהחל חרמש בקמה תחל
לספור שבועה שבועות ועשית
חג שבועות ליהוה אלהיך
מסת נדבת ידך אשר תתן
כאשר יברכך יהוה אלהיך.

(דברים טז, טז-טז)

קראו את המקורות האלה:

וספרתם לכם ממחרת
השבת מיזם הביאכם את
עמר התנופה שבע שבועות
תמימות תהיינה. עד ממחרת
השבת השביעית תספרו
חמשים יום והקרבתם מנחה
חדשה ליהוה.

(ויקרא כג, טז-טז)

שאלות לדין ולמחשבה

- מה משמעות הספירה במקורות המקראיים?
- פתחו את היומן השנתי שלכם וציינו מאיזה תאריך (עברי) עד איזה תאריך נוהגים לספור את העומר.
- מתי הזדמן לכם לספור זמן? לצורך מה ספרתם?
- חשבו על אירוע משמח הצפוי לכם בתקופה הקרובה, וערכו טבלה של ימים מהתאריך הנוכחי עד לתאריך המצופה. מדי ערב סמנו את היום שחלף. תארו מה מאפשרת המודעות לזמן החולף. האם המודעות לזמן עושה את הציפייה לקלה או לקשה יותר?

בכל ערב, שהוא תחילת היום לפי הלוח העברי, סופרים ואומרים את היום והשבוע לספירת העומר. הספירה נפתחת בברכה, ולאחריה בא נוסח הספירה, הכולל את מניין הימים והשבועות. למשל, בל"ג בעומר אומרים: "היום שלושה ושלושים יום, שהם ארבעה שבועות וחמישה ימים לעומר".

ריקוד קציר העומר, קיבוץ בארי 1964

חברותא

כיצד היו עושים (קוצרים) את העומר?
שְׁלוּחֵי בֵּית דִּין יוצאים מֵעָרֵב יום טוב (בערב חג הפסח) ועושים אותו כריכות (כורכים, קושרים, את השיבולים) במחובר לקרקע, כדי שיהיה נוח לקצור. וכל העיירות הסמוכות לשם (למקום הקציר) מתכנסות לשם, כדי שהעומר יהיה נקצר בעסק גדול (בקול המולה ובנוכחות של קהל גדול).

כיוון שירדה החשכה אומר להם הקוצר:
באה (שקעה) השמש? אומרים: הן (כן).
אקצור במגל (כלי מיוחד ששימש לקציר השיבולים) זה?
אומרים: הן...
אכניס את השיבולים לקופה זו (לסל נצרים זה)?
אומרים: הן.

(על פי מסכת מנחות, פרק י', משנה ג)

כיוון שירדה החשכה... באה (שקעה) השמש: לפי הלוח העברי, עם שקיעת השמש מסתיים היום ומתחיל היום שלמחרת. בתיאור שלפנינו, עם שקיעת השמש מסתיים החג הראשון של פסח ומתחיל היום הראשון של חול המועד - ואתו קציר העומר.

שאלות לדין ולמחשבה

- א. מהם מאפייני הטבע בארץ ישראל בתקופה זו של השנה?
- ב. נסו לשער מה מרגיש החקלאי המביט בשדה ורואה כי הבשילו השיבולים. למה הוא מצפה? מדוע הוא מונה את הימים עד חג שבועות?
- ג. מצאו במשנה ממסכת מנחות (בעמוד הקודם) ובשיר "שיבולת בשדה" עדויות לכך שקציר העומר מלווה בקול המולה ומתקיים בנוכחות קהל. נסו להסביר מדוע.
- ד. האם ההתרגשות למראה השיבולים הבשלות בשדה נוגעת גם לאדם שאינו עוסק בחקלאות?
- ה. מדוע לדעתכם נשמר מנהג ספירת העומר גם בתקופתנו? איזה טעם יש לספירה זו בתקופה המודרנית עבור אנשים שאינם עוסקים בחקלאות?
- ו. כיצד מצוות ספירת העומר יכולה לבטא כיום את הקשר בין העם לארצו?
- ז. חשבו על דרך יצירתית שאפשר באמצעותה לחוות את החיבור לטבע הארץ-ישראלי ולמסורת היהודית בתקופה שבין פסח לשבועות. הציגו את הרעיון לפני הכיתה וחשבו כיצד ניתן ליישם אותו לצד ספירת העומר.

כורעה - מתכופפת

יום כבר יפוח - עוד מעט מתחיל היום

שורו - ראו

קמה - יבול לפני הקציר

בשלה - הבשילה, מוכנה לקציר

כרים - שדות

מגל - כלי חקלאי ששימש לקציר השיבולים

עוטרת - התקשטה

ניר - שדה חרוש

יוצאים לדפוף

תארו כיצד מצוות ספירת העומר יכולה להיות משמעותית לחקלאים בארץ ישראל. נסחו ברכת הודיה שמברך חקלאי על השפע והיבול שהתברכה בהם ארצנו, או לחלופין, תפילה לשינוי מצבו של חקלאי שגידוליו לא עלו יפה באותה השנה.

שיבולת בשדה

מילים ולחן: מתתיהו שלם

שיבולת בשדה

כורעה ברוח

מעומס גרעינים כי רב.

ובמרחב הרים

יום כבר יפוח

השמש כתם וזהב.

עורו הוי עורו

שורו בני כפרים

קמה הן בשלה כבר

על פני הכרים

קצרו שלחו מגל

עת ראשית הקציר

שדה שעורים תמה

זר חג עוטרת,

שפע יבול וברכה.

לקראת בוא הקוצרים

בזהר מזהרת,

חרש לעומר מחכה.

הבו הניפו

נירו לכם ניר

חג לקמה,

עת ראשית קציר.

קצרו, שלחו מגל

עת ראשית קציר.

לפעמים אני מדגיג עכילד, כמעט נער, אני יכול
להפוך את העולם למקום טוב יותר

כ"ז בניסן - יום הזכרון לשואה ולגבורה

תנועות נער ציוניות בזמן השואה

האם אתם משתייכים לתנועת נוער? מה המשמעות של תנועת
הנוער בשבילכם? איזה טעם נותנת תנועת הנוער לחייכם?

בשיעור זה נכיר את פועלן של תנועות הנוער הציוניות בתקופת

השואה. תנועות הנוער הציוניות סיפקו מענה למצוקות הנוער בזמן השואה. הנוער באירופה, ובמיוחד
בגרמניה, איבד בן-יום כמעט את עולם ההצדהות שלו. השייך הגרמני של אותם נערים נלקח מהם,
ולא רק שאיבדו את מקומם באברה, אלא היו צריכים להתמודד עם הכפשות והדרה. זהותו של
הנוער היהודי והמוקד שארגן את אייו נלקחו ממנו; את האוסר הזה מילאו תנועות הנוער. תנועות הנוער
הציוניות קלטו את בני הנוער ונתנו להם מוקד הצדהות חדש, ערכים חדשים וטעם להישאר באיים.
הפעילות בקו, השיחות פעילות הספורט וערכי השירה בזיכור - כל אלה אפשרו לבני הנוער להתמודד
עם תלאות התקופה כאלק מתנועה ולא כאדם בודד.

חברותא

קראו בחברותא את העדויות שלהלן והתבוננו בתמונות
המצורפות.

בגטו הייתי כל הזמן רעבה, ובחורף סבלתי נורא מקור. נעלתי קפקפי עץ שגרמו לי ייסורים
(=סבל וכאבים) רבים. בהיעדר מים חמים לא הרביתי להתקלח וקיבלתי גרדת מוגלתית.
בחורף השני קיבלתי שיעול וחום - דבר המבשר רעות. לא מזמן נודע לי שאמי פנתה בייאווה
לפייבל פודמבסקי, המדריך שלי בתנועה, והוא סידר לי ביקור אצל רופא טוב והשיג לי תרופות,
דבר שהציל אותי משחפת...

בזמנים הכי קשים ב-1941 הופיע אצלנו בבית פייבל והודיע שמארגנים מפגשים בגטו,
במחתרת, כל תנועות הנוער, ובה התנועה שלי מכיתה ד' - השומר הצעיר. אמי נידבה את
הדירה שלנו לפגישות. מאותו הרגע זקפתי את ראשי, פעמיים בשבוע היינו נפגשים (אחרי
שעות העבודה), שרים שירים בעברית, מתכוננים לעלייה ארצה, לומדים ידיעת הארץ, קשר
ועזרה ראשונה. הבוגרים לימדו אותנו על חיים נחמן ביאליק. שרנו "תחזקנה"... צעקנו: "אנו
נבנה הגליל", ארגנו ערבים מוקדשים לסופרים ולחגים, ארגנו עזרה הדדית. הרגשנו שזו
ההתנגדות שלנו לגרמנים.

(אסתר דובלין, ניצולת שואה, ילידת לודז'. בת יחידה למשפחה ציונית-סוציאליסטית. הייתה בכיתה ה' כשפרצה
המלחמה; מתוך ארכיון יד ושם)

תחנת מידע

"השומר הצעיר"

תנועת הנוער היהודית הראשונה בפולין, נוסדה ב-1916. תנועת נוער ציונית המאמינה בשוויון חברתי, חינכה לעלייה לארץ ישראל ולחיים במסגרות שיתופיות והתנגדה לשימור המסורת היהודית כפי שהייתה מוכרת בגלות.

אני יליד 1926. גדלתי במשפחה דתית מאוד... בשנות השלושים האחרונות חדרה אווירה ציונית לביתנו, והציונות לא הייתה לי עוד זרה... הצטרפתי לתנועת "הנוער הציוני" רק ב-1942. לא ידעתי כלל על קיום ההכשרות במרישין, ולו ידעתי, הייתי "רץ" לשם...

ערב אחד, הזמין אותי חבר עמו עבדתי, לבוא לפגישת ה"קן" (= מועדון שבו נפגשים החברים בתנועת הנוער) של "הנוער הציוני"... הערב ההוא, בו באתי לראשונה ל"קן", היה נקודת מפנה בחיי. כל מה שהיה לפני הערב הזה, לא דמה למה שהיה אחריו.

פתאום היה טעם אפילו לחיי היום-יום האפורים והעצובים של הגטו. היה למה לצפות במשך היום ובערבי ה-Zbiorka (ההתכנסות), או בערבים של סתם פגישות עם חברים, הגטו מסביבי כאילו לא היה קיים! לא הגירושים ואפילו לא הרעב.

אני יכול לומר בוודאות, כי הודות לתנועה שרדתי וניצלתי מרעב. הלא לפני כן הייתי רעב בשעות כל היממה, ואילו מאז שבאתי לתנועה, בשעות ששהיתי ב"קן" ובין החברים, לא רעבתי, לא זכרתי כלל את הרעב. הייתי עסוק, ראשי וכולי, בדברים אחרים.

(ישראל אבירם, ניצול שואה, יליד לודז'. גדל במשפחה דתית. שימש מדריך זוטר בתנועת "הנוער הציוני" בגטו לודז'; מתוך משואה: קובץ שנתי לתודעת השואה והגבורה, כרך כב, תל אביב 1994, עמ' 64-65)

"הנוער הציוני"

תנועת נוער כלל-ציונית, שנוסדה ב-1930. "הנוער הציוני" איגד בתוכו כמה קבוצות נוער ציוניות ושם דגש על טיפוח התרבות היהודית ברוח הציונות. בראשית דרכה ראו אנשי התנועה את העלייה לארץ ישראל ואת הפעילות בקרב הקהילות היהודיות בגולה כמשימות שוות ערך בחשיבותן. מסוף שנות ה-30 נתפסה העלייה לארץ ישראל כמשימה העיקרית של בוגרי התנועה.

טקס אזכרה להרצל ולביאליק של "חזית הנוער הציוני". חלק עיקרי מן הפעילות של תנועות הנוער הציוניות היה לציין בטקסים חגיגיים את המורשת של מנהיגי הציונות.

חברים ב"חזית דור בני מדבר" רוקדים במעגל, אביב 1941

"חזית דור בני מדבר"

תנועת נוער ציונית שנוסדה ב-1940 בגטו לודג'. המגמה המוצהרת של התנועה הייתה איחוד כל תנועות הנוער הציוניות לשם ריכוז פעולות עזרה הדדית, חינוך והגנה מפני ההשפעות השליליות של הגטו. המצטרפים לא נדרשו לזנוח את השקפותיהם הפוליטיות, אלא לדחות את מימושן לאחר המלחמה.

שאלות לדיון ולמחשבה

- א. צטטו מתוך העדויות שלפניכם משפטים המלמדים על המשמעות והתקווה שהעניקה התנועה לבני הנוער.
- ב. כיצד עדויות אלו מלמדות על הזיקה בין עם לארצו בתקופת השואה?
- ג. מנהיגי תנועות הנוער המשיכו לחנך לעלייה, להכשרת האדמה ולבניין הארץ גם כשידעו שהסיכויים להיחלץ מהמחנות קלושים. נסו להסביר את התנהגותם.
- ד. בחרו דמות אחת מהדמויות המופיעות בתמונות וספרו מנקודת מבטה על תקוותיה ועל חלומותיה; תארו עד כמה תקוות אלו קשורות בזיקתה לארץ ישראל.

היבט נוסף בפעילות תנועות הנוער התמקד בארגון עליה ארצה תוך כדי יצירת קשרים עם הגורמים בארץ. אותם בני נוער צעירים היו צריכים להחליט כיצד לחלק את הסרטיפיקטים (אישורי עלייה חוקיים לארץ) המעטים שקיבלו. מענין לדעת, שהמדיניות הנאצית העדיפה את התנועות הציוניות על פני הלא ציוניות היות שהן עודדו הגירה ולא ביקשו להיטמע בעם הגרמני. על אף שאירופה בערה ואותו הנוער כבר הבין שלא יזכה לעלות לארץ ישראל, המשיכו לקיים שיעורים בהכשרה שדנו במצבה הגאוגרפי, הכלכלי והמדיני של ארץ ישראל. ככל שהדבר נעשה בלתי אפשרי, כך דבקו בו יותר, כאילו ההתעסקות בציונות ובחיי הקיבוץ היא שניחמה אותם והפיחה בהם חיים. אי של נחמה ושפיות בתוך ים של שנאה.

(אורנה מקובר ואסנת שירן, תנועות נוער יהודי במאבק בגולה ובארץ, הוצאת יד טבנקין, 1986, עמ' 15-19)

בוגרי התנועות המשיכו את פעילותן גם כשהמצב החריף ונעשה כמעט בלתי אפשרי. העובדה שתנועות הנוער היו מאורגנות טוב יותר משאר היהודים סייעה לאחוז גבוה מהם להינצל מהשואה. רבים מחברי התנועה הצטרפו לפרטיזנים, עמדו בראש ההתקוממויות בגטו וילנה, בגטו ורשה ובמקומות אחרים. אחרי השואה לא הייתה אפשרות וגם לא רצון להמשיך לפעול במדינות שרוב יהודיהן הושמדו. פעולת התנועות מנקודה זו והלאה התמקדה במחנות העקורים (הפליטים היהודים שהתקבצו בארצות אירופה היו חסרי בית ולרוב גם כל רכושם נגזל בשואה. בעלות הברית הקימו למענם מחנות מיוחדים, בעיקר בגרמניה, אוסטריה ואיטליה, שם הם חיו בצפיפות גדולה).

(מתתיהו רוטנברג ומרדכי נאור, תנועות נוער בישראל ובעולם, הוצאת עמיחי 1962, עמ' 70-71)

משימה

העמיקו את החקר והלמידה על משמעותן של תנועות הנוער באמצעות האינטרנט והספרייה.

בחרו היבט אחד שהתרומה האדירה של תנועת הנוער באה בו לידי ביטוי:

- סיוע והצטרפות לפרטיזנים (= לוחמים במחתרת נגד הנאצים)
 - התקוממות בגטו וילנה
 - מרד גטו ורשה
 - מחנות העקורים בגרמניה, באוסטריה ובאיטליה
- למדו כיצד מתבטא פועלה של תנועת הנוער בנושא שבחרתם וכתבו את מסקנותיכם.**

יוצאים לדרך

הנוער הוא הסיכוי הקיים תמיד להפוך את העולם למקום טוב וראוי גם בתקופות הקשות ביותר. ביכולתו של הנוער לא להיכנע לדברים הרעים ולהציל את עצמו ואת שאר האנושות מאכזריות ומרוע. הנוער מוותר על הנוחות הפרטית שלו ועושה במאמצים גדולים דברים שנראים בלתי אפשריים. הנוער פועל כמו יהושע בגבעון שעיכב את השמש בשמים על מנת לנצח. הנוער מאריך את נעוריו כדי להשלים את המשימה שלו.

(מעובד מתוך מרטיין בובר, "ציון והנוער", עם ועולם: מאמרים על ענייני השעה)

שאלות לדיון ולמחשבה

- א. מה הייחודיות של הנוער על פי דבריו של בובר?
- ב. קראו בפרק י' בספר יהושע על הכרזתו של יהושע: "שָׁמַשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם וְיָרַח בְּעֶמְקֵי אֵילָן" (יהושע י, יב). כיצד פסוק זה מאפיין את פועלו של הנוער?
- ג. מדוע לדעתכם דווקא הנוער קיבל על עצמו את מרב האחריות והנהיג את המרד וההתקוממות?
- ד. האם גם אתם מרגישים שלנוער יש כוח רב במיוחד, שיש לכם ולחבריכם כוח מיוחד שאין למבוגרים?
- ה. כיצד יכול כוחו של הנוער היום להביא לידי ביטוי את זיקתו לארץ ישראל כדי לקדם את עם ישראל ואת מדינת ישראל?

ד' באיר - יום הזכרון לחללי צה"ל ארץ שנתנו לה אוהביה כל אשר יכלו לתת

אנדרטאות זיכרון למלחי מלחמות ישראל פזורות במקומות רבים בארץ. אין כמעט עיר, יער או שטח פתוח, שאין בו אנדרטת הנצחה המאבדת את החיים שלנו בארץ לכאב האובדן ולזיכרון שאינו מרפה. לקראת יום הזיכרון למלחי מערכות ישראל נצא לביקור וירטואלי ב"גבעת תום ותומר", הנמצאת ממערב לקיבוץ נגבה. זהו גן זיכרון בוטאני, המושפע בצמחי ארץ ישראל, לזכרם של 73 הנספים באסון המסוקים, ובהם חברי הלדודות תום כיתאין ותומר קידר. ייחודו של הגן הוא בכך שכל מי שמבקר בו יכול לחוש את עוצמת הכאב ובד בבד גם את עוצמת החיים, שאובדן ואסון הם חלק מהם. זהו גן תומך חיים המספר את סיפורה של ארץ ישראל היפה. בצד הביקור בגבעה נכיר גם דרך אחרת להנצחה: "נפגשים בשביל ישראל" - מסע אווירי של התחדשות שיתוף וזיכרון בנופי הארץ ובשאלות העוסקות בהווה ובעתיד של המדינה הישראלית. מסע זה מתקיים מדי שנה לזכר סמ"ר אבי אפרן ז"ל וחבריו, שנפלו באסון המסוקים, ולזכר כל הנפגעים במערכות ישראל ובפיגועי הטרור.

בשיעור נציע להקדיש מושבה ולזכור את כל אותם נערים ונערות שנקראו להגן על המדינה שלנו ושימחו את המור היקר ביותר שיכלו הם ומשפחותיהם לשלם.

בקר באתר הגבעה לזכר תום ותומר: <http://www.tom-tomer.org>

בקר באתר המסע לזכרו של אבי: <http://www.avi-beshvil-israel.org.il>

צפו במצגת התמונות מטיוולים שהתקיימו במסגרת מפעל ההנצחה "נפגשים בשביל ישראל". ברקע תוכלו לשמוע את שירו של חמי רודנר "השביל שלך" שנכתב לכבוד מסע זה.

http://www.youtube.com/watch?v=bJbNTOVlie0&feature=player_embedded

חִבְרוּתָא

כאן נביאים התנבאו,
לוחמים לחמו,
על באר, על זית.
מבראשית קסמה, אהבה נושנה -
אל הדרך אל הארץ.

ויש עוד שביל אחד שלא ידעת -
יש עוד שביל אחד
ובו יש את סוד אחוות הלבבות.
אחיו אתך, תמיד לצדך -
והולך בשביל שלך.

אחיו אתך, תמיד לצדך -
והולך בשביל שלך.
תמיד לצדך -
והולך בשביל שלך.
הולך בשביל שלך.

השביל שלך

מילים ולחן: חמי רודנר

עוד לא ניטל חנה,
אהבה ישנה,
אל הדרך, אל הארץ.
בוסתנים נחבאים מעין -
צהוב מדבר, תכול המים,
עדרים בשמים.

ויש עוד שביל אחד שלא ידעת -
יש עוד שביל אחד
ובו יש את סוד אחוות הלבבות.
אחיו אתך, תמיד לצדך -
והולך בשביל שלך.

עוד לא ניטל חנה - עדיין לא נלקח
ממנה יופיה

שאלות לדיון ולמחשבה

- א. אילו רגשות ומחשבות עולים בכם בעקבות הביקור באתרים ובעקבות הצפייה במצגת וההאזנה לשירו של חמי רודנר?
- ב. מדוע לדעתכם בחרו המשפחות לייחד את הגבעה ואת הטיול לא רק לבניהם אלא גם לשאר חבריהם?
- ג. אילו ערכים מבקשות המשפחות לקדם באמצעות הגבעה והטיול בשביל ישראל?
- ד. איזו חוויה מאפשרים הטיול, השירה בציבור של שירי ארץ ישראל ולימוד המקורות היהודיים בשני מפעלי הזיכרון?
- ה. מה מאפשרים החיבור לנופי הארץ והצמחייה הארץ-ישראלית למבקר בגבעה או לצועד בטיול ההנצחה "נפגשים בשביל ישראל"?
- ו. אילו מבין הערכים והחוויות שציינתם בשאלות הקודמות מעוררים בכם הזדהות?

חברותא

לפני כמה שנים נהרג בנו תומר. ילד יפה, מוכשר ומוצלח כפי שרק בן זקונים יכול להיות. ילד שמח... הייתם אוהבים אותו. לאחר האסון יזמתי עם רעייתי חגית את הקמת הגן.

אני חולם על גן זיכרון ציוני חינוכי ואקולוגי לזכרם של 73 נופלי אסון המסוקים שתומי היה אחד מהם. את הגן אנו מקימים בתחושה, שארץ ישראל שתומי שלנו חיפש, וארץ ישראל שמאות אלפים מאזרחיה מבקשים אחריה, הולכת ונמוגה.

הגן מוקם לזכר נערים שהתנדבו לזחול על קוצים, ללכת במסעות מפרכים, להתאמן בירי ביום ובלילה ולהביא את כוחם הפיזי וחוסנם הנפשי לקצה גבול היכולת, על מנת להבטיח לעצמם, לנו ולכל היהודים באשר הם, קיומה של מדינה, מדינה יהודית עצמאית. מדינה, בה יושרה ומנהל תקין הם כבוד ומצוינות ועבודה הם נרות לאורם הולכים. מדינה, בה מילותיהם של אלתרמן, "מה עוד לא נתנו וניתן", של נעמי שמר, "כדי לתת ולא כדי לקחת", הם דגלים אליהם מתחנכים. היה זה חירוף נפש ומאמץ הרואי, של מאות אלפים של נערות ונערים, מהגולה ומהארץ, שתחת דגלי הציונות, מסרו את בריאותם, כישרונותיהם, נעוריהם, את נשמת אפם והגישו לנו מדינה. חלום, השתוקקות וכיסופים של מיליוני יהודים שנמשך אלפי שנים מומש וניתן לנו למשמרת קודש. הן זה נס ופלא כאחד. ומה אנחנו עושים? מה אנחנו עושים לשומרה?

עלינו לחזור ולהתחנך אל "היפהפייה הנשכחת" (נעמי שמר - הציונות), זו שהזמינה המוני יהודים להציג ולממש את הטוב והיפה שבהם. פעם הצטיינו באת, מקוש, טוריה וקלשון היום צריך להצטיין בכימיה ובמתמטיקה, בריקוד ובנגינה. אבל העיקר, עלינו לחזור ולהתאמן ביושרה, ולשמור עליה מכל משמר ולא לנוטשה במסעות החיים גם כשהם מפרכים. ללא יושרה אין לנו תקומה.

חגית ויואב - נגבה

שיר ארץ

מילים: נתן יונתן

מילים: סשה ארגוב

ארץ שיושביה היא אוכלת
וזבת חלב ודבש ותכלת
לפעמים גם היא עצמה גוזלת
את כבשת הרש.

ארץ שמתקו לה רגביה
ומלוחים כבכי כל חופיה
שנתנו לה אוהביה
כל אשר יכלו לתת.

שב החצב לבן לפרוח
שם בדרך יחידי
והיסמין ישיב ניחוח
שדות הזמן שלה האבודים.

ארץ שמתקו לה רגביה...

כל אביב שבים לה סביוניה
לכסות את כל קמטי פניה
רוח קיץ עצב אבניה
ילטף באור.

שב הסתיו עם כובד ענניה
לעטוף אפור את כל גניה
והחורף את שמורות עיניה
הבוכות יסגור.

שב החצב לבן לפרוח
שם בדרך יחידי
והיסמין ישיב ניחוח
שדות הזמן שלה האבודים

שב הסתיו עם כובד ענניה

מתוך השיר **בהיאחזות הנחל בסיני**

מילים ולחן: נעמי שמר

בהיאחזות הנחל"ל בסיני
אני לא האמנתי לעיני
כשפתאום כגשתי בפינה
את ארץ ישראל הישנה.

את ארץ ישראל האבודה
והיפהפיה והנשכחת,
והיא כמו הושיטה את ידה
כדי לתת ולא כדי לקחת
ואני לא האמנתי לעיני,
בהיאחזות הנחל"ל בסיני...

כל מה שהיה טוב, עכשיו נחשב רע.
התיישבות הייתה מצווה, עכשיו היא עבירה.
להתגייס לצבא היה זכות, עכשיו זה חובה,
עבודת כפיים הייתה כבוד, עכשיו זו בושה.
באופן כללי, זה מעורר בי תמהון.

(נעמי שמר)

כבשת הרש

משל שמספר נתן הנביא לדוד המלך (שמואל ב, פרק יב) על מנת להוכיח אותו על מעשיו. המשל מספר על איש עשיר בעל צאן ובקרה, שבא אליו אורח. העשיר החמדן לוקח את הכבשה היחידה של שכנו העני כדי להכין ארוחה לאורח. בתגובה אומר דוד כי על העשיר לפצות את הרש (העני), ונתן הנביא משיב כי דוד הוא העשיר, וזהו משל לפשעו עם בת שבע.

תַּחֲנִית מִידָּע

בשפת היום-יום משמש הביטוי "כבשת הרש" לתאר מצב שבו לוקחים לאדם את הדבר היקר היחיד שיש לו.

שְׁאֵלוֹת לְדִין וּלְמַחֲשָׁבָה

- א. כיצד מתבטאים במקורות השונים רגשותיהם של הדוברים כלפי ארץ ישראל?
- ב. כיצד דבריה של נעמי שמר, "כדי לתת ולא כדי לקחת", באים לידי ביטוי בתיאורי המסירות וההקרבה של הנערים שנקראו לשרת בצה"ל?
- ג. כיצד קשור משל "כבשת הרש" למחיר הקשה מכול שנדרשו לשלם החיילים ומשפחותיהם למען ביטחון המדינה?
- ד. מה משמעות הביטוי "ארץ שיושביה היא אוכלת"? איזה "מתח" בא לידי ביטוי במשפט "ארץ שיושביה היא אוכלת וזבת חלב ודבש ותכלת"?
- ה. לפי נעמי שמר, "כל מה שהיה טוב, עכשיו נחשב לרע". הסבירו את הביקורת המובעת בדבריה. עד כמה אתם מזדהים עם הנאמר?
- ו. למה מתגעגעת נעמי שמר בשירה "בהיאחזות הנחל בסיני"?
- ז. נסו לצייר את ארץ ישראל שלכם בהשראת הדימוי של "יפהייה נשכחת, המושיטה ידה כדי לתת ולא כדי לקחת". כתבו בצד הציור מה תרצו לתת לארץ ולחברה הישראלית.

יוצאים לדרך

נסחו מכתב למשפחות חללי צה"ל ותארו בו את התרשמותכם ממפעלי הנצחה חינוכיים דוגמת אלה של משפחת קידר ומשפחת אפנר. במכתב הביעו את המחויבות שלכם לארץ, את הרגשות שלכם כלפיה ואת זיקתכם אליה.

מה אאחל למדינה
לכבוד יום הולדתה?

ה' באיר - יום העצמאות בישיבתנו בציון למח אנו כמיהים?

אנו חיים בארצנו, ארץ ישראל, תחת שלטון עברי, מקבלים אינוק עברי, יש
לנו צבא המגן עלינו ותרבות יהודית-ישראלית מתחדשת.
נולדתם לתוך מציאות מבורכת של עצמאות העם היהודי בארצו. העצמאות
היא אלק בלתי נפרד כמעט מטבעם.
אולם מציאות זו הייתה לפני כ-64 שנים תראיש בדיוני...
מה שבמשק אלפיים שנה לא היה אלא תקווה ואמונה הפך למציאות.
האלום העתיק לשוב לארצנו כאומה עצמאית התגשם.

יום העצמאות שלי

תארו במחברת כיצד אתם מציינים את יום העצמאות - היכן אתם
מציינים את החג? בחברת מי אתם חוגגים אותו? אילו מחשבות ורגשות
מלווים אתכם ביום הזה?

יום העצמאות כיתה א', באדיבות ארכיון החינוך אוניברסיטת תל אביב

סן פרנסיסקו

מילים: אריק איינשטיין

לחן: שלום חנוך

חברותא

יושב בסן פרנסיסקו על המים
שוטף את העיניים בכחול ובירוק
יפה בסן פרנסיסקו על המים
אז איך זה שאני מרגיש רחוק.

ממול האוודים, שטים בין הסירות
וגשר הזהב יפה כמו בסרט
חבל שאת לא פה איתי בשביל לראות
היית אומרת שמפה את לא חוזרת

יושב בסן פרנסיסקו...

רואה את דוקטור ג'יי קורע רשתות
וקרים עבדול ג'אבר נוגע בשמים,
חבל שאת לא פה איתי בשביל לראות
כל כך יפה בסן פרנסיסקו על המים.

יושב בסן פרנסיסקו...

פתאום אני רוצה הביתה חזרה אל הביצה
לשבת בכסית ולצחוק עם משה ועם חצקל.
תן לי חתיכת תבור תן לי חתיכת כנרת
אני אוהב להתאהב בארץ ישראל קטנה,

חמה

ונהדרת.

יושב בסן פרנסיסקו...

<http://www.youtube.com/watch?v=LueHyXp5eN4>

אם אשכח / מנחם מנדל דוליצקי

ציון תפתי, ציון תפתי

לך נפשי מרחוק הומיה

תשכח ימיני אם אשכחך, יפתי

עד תאטר בור קברי עלי פיה

לא אשכחך ציון לא אשכחך תפתי

את, כל עוד אחי, תוחלתי ושברי

ועת הכל אשכחה את שארית נשמת

יציון, את ציון, תהי עלי קברי

הומיה - מתגעגעת

תשכח ימיני אם אשכחך - אם אשכח את ירושלים
יינטל ממני כוחה של יד ימיני. המשורר נשען על
פסוקיו הידועים של המזמור "על נהרות בבל":
"אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני. תדבק לשוני
לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים על
ראש שמחתי" (תהלים קלז, ה-ו). שימו לב שלבד
מן החזרה על ההתחייבות בדברי משורר תהלים,
מוסיף מחבר השיר התחייבות נוספת - לזכור את
ירושלים גם במותו.

עד תאטר בור קברי עלי פיה - עד שקברי יסגור
עליי, כלומר כל עוד אני חי, לא אשכחך.

את, כל עוד אחי, תוחלתי ושברי - כל עוד אחיה, אני
מקווה ומייחל לך.

תהי עלי קברי - אזכור את ציון גם בקברי.

http://www.zemereshet.co.il/FlashPlayer/player.asp?version_id=3888

שאלות לדיון ולמחשבה

- א. מה הנושא המשותף לשני השירים?
- ב. היכן נמצא כל אחד מן הדוברים בשני השירים?
- ג. מה מייצגת ארץ ישראל בעבור כל אחד מהם?
- ד. איזה שיר מעורר בכם הזדהות? הסבירו מדוע.
- ה. עד כמה דומה חוויית הדוברים בשני השירים ועד כמה היא דומה לחוויה שלנו, השומעים?
- ו. האם אפשר לחוש כמיהה לארץ גם בשעה שאנו חיים בה? האם עדיין יש טעם לומר "בשנה הבאה בירושלים הבנויה"?
- ז. בישבנו בישראל הבנויה למה אנו כמהים? איך נבטא את אהבתנו לארץ שהתגעגענו אליה אלפיים שנים?
- ח. נסו לחבר שיר קצר המתכתב עם אחד משני השירים מנקודת מבט של ילד או ילדה החיים בארץ ישראל.

יוצאים לדרך

חשבו על מתנה סמלית למדינה שתבטא את הזיקה שלכם אליה. השתמשו בצבעים ובחומרים ממוחזרים על מנת לתת ביטוי חזותי לרעיון שלכם (המתנה יכולה לכוון לידיעת הארץ, לטיפוח נופיה, לשימור אתרים מיוחדים בה, להנצחת מראות הארץ, להישגים מדעיים, לצדק חברתי, לערכים של סובלנות ושלוה, לקליטת עלייה, לשפה העברית, להתחדשות תרבותית, לאחריות ולכידות בחברה הישראלית או לכל ערך אחר הנגזר מתפיסתכם הציונית).

תחנת מידע

דורות רבים לא חדלו מהכמיהה לעלות לארץ ולממש בה את חלומם הציוני. חלק מן הכמהים עלו לארץ, בנו בה והורישו לנו יצירה מפוארת בדמותה של מדינת ישראל.

"פה בארץ חמדת אבות תתגשמה כל

התקוות" (ישראל דושמן)

כיצד נבטא את אהבתנו לארץ "חמדת אבות"? ביום העצמאות אנו חוגגים יום הולדת למדינה, וזו הזדמנות עבורנו לבחון את הזיקה שלנו לארץ ישראל ולמדינת ישראל, ולשאול את עצמנו מהם החלומות והתקוות שלנו בנוגע לארצנו, ומה ביכולתנו לתת לה ולחברה הישראלית.

אני אוהבת לעמוד בירושלים את
קול המואזין, את פעמוני הכנסייה
ואת מלוא המזפלים

כ"ח באֶיר - יום יְרוּשָׁלַיִם

העם כולו עמד נפעם, ורבים אף בכו לשמע הבשורה של כיבוש העיר העתיקה. הנוער ה"צברי", קל וחומר החיילים, אינם נוטים לסנטימנטליות (רגשנות) ומתביישים לגלותה ברבים. אולם מאמץ הלחימה, החרדות שקדמו לה, תחושת הישועה והנגיעה שנגעו הלוחמים היישר לתוך לב לבה של ההיסטוריה היהודית - הבקיעו את קליפת הבושה והנוקשות ועוררו מעיינות של רגש והתגלות רוחנית. הצנחנים שכבשו את הכותל - עמדו נשענים עליו ובכו. וסמלית זוהי תופעה נדירה, שספק אם יש רבות כמותה בתולדות העמים.

(מתוך נאומו של יצחק רבין באוניברסיטה העברית בהר הצופים, יוני 1967, באדיבות ארכיון צה"ל ומערכת הבטחון)

מדוע התעוררו "מעיינות הרגש"? מדוע בכו הצנחנים? בשיעור זה נלמד על מקורותיו של יום ירושלים ועל האירועים שקדמו ליום י"ד באייר תשכ"א (1968), היום שבו קבעה הכנסת את התאריך כ"א באייר כיום ירושלים - יום שנעדר לציין את איחודה מחדש של העיר ולספר על הקשר ההיסטורי, התרבותי והרגשי האיחוד של עם ישראל לירושלים לאורך כל הדורות.

מצאו באינטרנט את התמונה "הצנחנים בכותל המערבי" וענו על השאלות:

מי צילם את התמונה? באיזו תקופה היא צולמה? מה הסיפור העומד מאחוריה, וכיצד הוא מלמד על זיקת העם היהודי לארצו? כתבו במחברותיכם את המידע שמצאתם על התמונה וחשבו על כותרת נוספת המתאימה לה.

לאחר השיטוט באינטרנט דומה שמצאתם את הסיפור החבוי מאחורי תמונה זו. קראו את שירו של חיים חפר ובדקו כיצד הוא "מתכתב" עם התמונה.

הצנחנים בוכים / חיים חפר

שאלות לדין ולמחשבה

- א. מה ראה ומה שמע הכותל?
- ב. מדוע נכתב ש"הכותל טרם ראה צנחנים בוכים"?
- ג. אילו רגשות מעוררות דמעות הצנחנים?
- ד. בהשראת השיר ספרו את סיפורם של הצנחנים בתמונה. כתבו מנקודת מבטם מדוע הם נרגשים כשהם מביטים בכותל, ומדוע מהבכי הם עוברים לשיר. איזה שיר הם יבחרו לדעתכם לשיר במעמד מרגש זה?
- ה. האם התקווה והשאיפה של העם לציון עדיין מתקיימת?

נשים מקוננות - נשים השרות שירי אבל
קיסרים קמים ונמחים - שליטים עולים
לשלטון ומפסיקים לשלוט בלי שנשאר
מהם זכר
הלמות לב - לב פועם חזק מהתרגשות
סמטאות - רחובות צרים
צרובי שפתיים - יש להם שפתיים יבשות
בני י"ט - בני 19

הכותל הזה שמע הרבה תפילות,
הכותל הזה ראה הרבה חומות נופלות,
הכותל הזה חש ידי נשים מקוננות
ופתקאות הנתחבות בין אבניו,
הכותל הזה ראה את רבי יהודה הלוי נופל לפניו.
הכותל הזה ראה קיסרים קמים ונמחים,
אך הכותל טרם ראה צנחנים בוכים.

הכותל הזה ראה אותם עייפים וסחוטים,
הכותל הזה ראה אותם פצועים ושרוטים,
רצים אליו בהלמות לב, בזעקות ובשתיקה,
ומזנקים כמטורפים בסמטאות העיר העתיקה.
והם שטופי אבק, וצרובי שפתיים,
והם לוחשים: אם אשכחך, אם אשכחך ירושלים,
והם עוברים כרעם, והם עוברים בזעם,
והם זוכרים את אלפיים השנים הנוראות
שבהן לא היה לנו אפילו כותל כדי לשפוך דמעות.

והנה הם כאן, עומדים לפניו ונושמים עמוק,
והנה הם כאן, מביטים עליו בכאב המתוק,
והדמעות יורדות, והם מביטים זה בזה נבוכים -
איך זה קורה, איך זה קורה שצנחנים בוכים?
איך זה קורה שהם מביטים נרגשים בקיר?
איך זה קורה שמן הבכי הם עוברים לשיר?
אולי זה מפני שבחורים בני י"ט שנולדו עם קום המדינה,
נושאים על גבם אלפיים שנה.

שלושה שבועות לפני פרסום התמונה כתבה המשוררת נעמי שמר את שירה "ירושלים של זהב" לכבוד פסטיבל הזמר. בתחילה כתבה רק שישה בתים לשיר.

שאלות לדין ולמחשבה

- א. כיצד באה לידי ביטוי הכמיהה העתיקה של עם ישראל לציון בשירה של נעמי שמר?
- ב. מצאו בשיר הוכחות לטענה שלא רק עם ישראל מתגעגע לירושלים, אלא גם ירושלים מתגעגעת לעם ישראל.

ובתרדמת אילן ואבן שבִּיהַב בְּחִלּוֹמָה -
דימוי לירושלים שבה העצים והבתים ישנים והיא חולמת על עתיד טוב יותר

מאז מלחמת העצמאות (תש"ח - 1948) ובמשך 19 שנה הייתה ירושלים עיר מחולקת: החלק המערבי של העיר היה בידי ישראל ואילו חלקה המזרחי, כולל ירושלים העתיקה, היה בשליטת ירדן (פרט להר הצופים). אך ביום כ"ח בחודש אייר תשכ"ז (1967), שהיה היום השלישי למלחמת ששת הימים, כבשו חיילי צה"ל את ירושלים המזרחית, ובכך הביאו לאיחודה מחדש של העיר המחולקת. כשלושה שבועות לאחר מלחמת ששת הימים החליטה הכנסת על איחוד ירושלים, ובמסגרת זו קבעה את החוק והמשפט הישראלי בכל חלקי העיר והכריזה על חופש דת ופולחן במקומות הקדושים לבני כל הדתות - יהודים, נוצרים ומוסלמים. לקראת יום השנה למלחמת ששת הימים, ביום י"ד באייר תשכ"ח (1968), קבעה הכנסת את התאריך כ"ח באייר כיום ירושלים - יום שנועד לציין את איחודה מחדש של העיר ואת הקשר ההיסטורי המיוחד של עם ישראל לירושלים לאורך כל הדורות.

ירושלים של זהב / נעמי שמר

אֲוִיר הָרִים צָלֹל כְּיֵין וְרִיחַ אֲרָנִים
נָשָׂא בְרוּחַ הָעֶרְבִים עִם קוֹל פְּעֻמוֹנִים.

וּבְתִרְדֵּמַת אֵילָן וְאֶבֶן שְׂבִיָּה בְּחִלּוֹמָה
הָעִיר אֲשֶׁר בָּדָד יוֹשֶׁבֶת וּבִלְבָּה חוֹמָה.

יְרוּשָׁלַיִם שֶׁל זָהָב וְשֶׁל נְחֹשֶׁת וְשֶׁל אוֹר
הֵלֵא לְכָל שִׁירָהָ אֲנִי כְּנֹר.

אֵיכָה יִבְשׁוּ בֹרוֹת הַמַּיִם כִּכָּר הַשּׁוֹק רִיקָה
וְאֵין פּוֹקֵד אֶת הַר הַבַּיִת בָּעִיר הָעֲתִיקָה.

וּבְמַעְרוֹת אֲשֶׁר בְּסֻלַּע מִלֵּלוֹת רִחוּת
וְאֵין יוֹרֵד אֶל יָם הַמֶּלַח בְּדֶרֶךְ יְרִיחוֹ.

יְרוּשָׁלַיִם שֶׁל זָהָב...

אֵן בְּבוֹאֵי הַיּוֹם לְשִׁיר לָךְ וְלָךְ לְקֶשֶׁר כְּתָרִים
קִטְנֹתִי מְצַעִיר בְּנִיךָ וּמַאֲחֲרוֹן הַמְּשׁוֹרְרִים.

כִּי שִׁמְךָ צוּרֵב אֶת הַשּׁוֹכְתִים כְּנִשְׁיִקֶת שְׂרָף
אִם אֲשַׁכְּחֶךָ יְרוּשָׁלַיִם אֲשֶׁר כָּלָה זָהָב.

יְרוּשָׁלַיִם שֶׁל זָהָב...

תחנת מידע

ביום השלישי של מלחמת ששת הימים, כ"ח באייר תשכ"ז (1967), כבשו הצנחנים את החלק המזרחי של העיר והביאו לאיחוד מחודש של העיר. ההתרגשות הייתה אדירה, מכיוון שירושלים הייתה מאז ומעולם הסמל של ארץ ישראל. זו העיר שהתקבצו אליה מכל קצוות הארץ כדי לעלות לבית המקדש, זו העיר שהתגעגעו ונכספו אליה יהודים רבים מכל קצוות העולם במשך שנים רבות.

מצאו בדבריו של יצחק רבין עדויות להתרגשותו הרבה עם איחודה של העיר מחדש:

יצאנו לשער האריות... שרידי הקרב הקשה, שניהלו הצנחנים יום קודם לכן, בפריצה לירושלים המזרחית... טנק שרוף העלה עשן. עברנו דרך הרחובות הצרים של העיר העתיקה. העיר הייתה פְּמַתָּה. חלונות מוגפים. דלתות נעולות. פה ושם הִפְּרוּ את השתיקה יריות צלפים או של חיילים ירדנים... הלכנו בסמטאות, שהכרתי מתקופת ילדות... ככל שקרבנו לכותל המערבי - גברה התרגשותי. הכותל המערבי, השריד לגדולתה של עצמאות ישראל בתקופות קדומות. האבנים מרטיטות כל לב יהודי, בכל מקום בעולם... ותמהתי: כיצד נתגלגלה זכות זו דווקא לידי? הרגשתי שלשיא מרקיע מזה, לא אגיע עוד בחיי...

(יצחק רבין: פנקס שירות, עמ' 11 על מלחמת ששת הימים)

עם סיום המלחמה, לאחר ששמעה ברדיו את הצנחנים שרים את שירה ליד הכותל, הוסיפה שמר שני בתים חדשים לשיר המביעים את הניגוד בין המצב שלאחר המלחמה לזה שלפניה. בחודשים שאחרי המלחמה ובשנים שבין המלחמות קנה לו השיר שם והפך למעין המנון-משנה, שהיו שקראו לעשותו להמנון הלאומי החדש. לצד האהדה שהשיר זכה לה היו גם אנשי רוח שטענו שהשיר מתעלם מהמיעוטים החיים בישראל, ומציג עמדה חד-צדדית המתעלמת מהחשיבות הרבה של ירושלים לבעלי דתות ולאומים אחרים.

חֲזַרְנוּ אֶל בּוֹרוֹת הַמַּיִם לְשׁוֹק וְלִפְּכָר
שׁוֹפָר קוֹרָא בְּהַר הַבַּיִת בְּעִיר הָעֶתִיקָה

וּבִמְעָרוֹת אֲשֶׁר בְּסֹלֶעַ אֶלְכִּי שְׂמֵשׁוֹת זִרְחָנוֹת
נָשׁוּב נִגַּד אֶל יָם הַמֶּלַח בְּדֶרֶךְ יְרִיחוֹ

יְרוּשָׁלַיִם שָׁל זָהָב...

שאלות לדיון ולמחשבה

- א. קראו את הבתים השלישי והרביעי ואת שני הבתים החדשים שהוסיפה שמר לשיר והשוו ביניהם. כיצד השוואה זו משקפת את המציאות ההיסטורית באותה תקופה?
- ב. היו שקראו להחליף את ההמנון "התקווה" בהמנון החדש - "ירושלים של זהב". הציגו עמדה מנומקת בעד או נגד הרעיון.
- ג. האם הידע החדש שרכשתם בשיעור אפשר לכם להתבונן בירושלים מנקודות מבט חדשות?
- ד. אילו רגשות יש לכם כלפי ירושלים? עד כמה היא מסמלת בשבילכם את אהבת העם לארצו?

יוצאים לדרך

כתבו בית נוסף לשיר "ירושלים של זהב". נסו לבטא בו את המשמעויות של ירושלים בשבילכם היום. בעקבות הכתיבה נסו לברר עד כמה כתיבתכם משקפת מציאות ועד כמה היא עוסקת בדימוי סמלי.

לז הייתם מועדפים בטקס הבאת
ביכורים, מה הייתם מביאים העונה?

ו' בְּסִיּוֹן - חַג הַבִּכּוּרִים

רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אֲדָמָתְךָ

תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

למז שבוטות שנות רבים: "מז הקציר", "מז הביכורים", "עצרת", "מז מתן תורתנו". כל
שם מלמס בתוכו ערכים והיבטים שונים.

בשיעור זה נעסוק בהיבטיו המקלאיים של המז; בעצרתם נלמד על זיקת המז לארצו.
מז הקציר המקראי היה אחד משלושת הרגלים שבהם נהבו לעלות לבית המקדש. בתקופת
המקרא היה שבוטות מז מקלאי אשר סימן את סיוס עונת הקציר. תקופת הקציר האלה
בפסס עם "הנפת העומר" ועם תחילת ספירת ימי הקציר והסתיימה במז שבוטות עם הבאת
קרבן "שתי הלמס" לבית המקדש.

המז מוכר גם כ"מז הביכורים", כיוון שהוא מציון את תחילת עונת הביכורים, התקופה שבה
מקלאי ארץ ישראל היו מביאים לירושלים פירות ראשונים של שבעת החינים. מז שבוטות
עם סיוס הקציר, היה אפשר להביא אוטה ושעורה; ועונת הביכורים נמשכה עד "מז האסוף"
של הפירות, הוא מז סוכות. מכמים האריכו את העונה עד מנכה בללל הזית שמבשיל רק
באודש הסתיו.

**קראו את המקורות הבאים כדי לגלות כיצד הפך החג המקראי לחגה של הציונות
החלוצית.**

הקרובים מביאין תאנים וענבים, והרחוקים מביאין גרוגרות (תאנים
מיובשות) וצימוקים. והשור הולך לפניהם, וקרניו מצופות זהב, ועטרה
(זר) של זית בראשו; והחליל מכה לפניהם, עד שהן מגיעין קרוב לירושלים.
הגיעו קרוב לירושלים, שלחו לפניהם, ועטרו את ביכוריהן. והפחות והסגנים
והגזברין יוצאין לקראתם; לפי כבוד הנכנסין, היו יוצאין. וכל בעלי אומנייות
שבירושלים עומדין לפניהם, ושואלין בשלומן, אחינו אנשי מקום כלוני,
באתם בשלום.

(מסכת ביכורים, פרק ג, משנה ג)

סלינו על כתיבינו

מילים: לוין קיפניס

לחן: ידידיה אדמון

סלינו על כתיבינו,

ראשינו עטורים;

מקצות הארץ באנו,

הבאנו בכורים.

מיהודה, מיהודה, משומרון,

מן העמק, מן העמק והגליל -

פנו דרך לנו,

בכורים אתנו,

הה, הה, הה בפתך, חלל בךליל!

שדינו וגבינו

הבשילו יבולים,

כרמינו מקשוחינו

בכרו פרי הלולים.

תאנים, תאנים, תפוחים,

ענבים, ענבים ושקדים -

פנו דרך לנו,

בכורים אתנו,

הה, הה, הה בפתך, חלל בךליל!

מה טוב מעגלינו,

מה יפו הטורים!

זמרת הארץ לנו,

הבאנו בכורים.

מגולן, מגולן מבשן,

מן הנגב, מן הנגב והירדן!

פנו דרך לנו,

בכורים אתנו,

הה, הה, הה בפתך, חלל בךליל!

רתמנו את השוורים ויצאנו לחרוש [...] היה זה ר' יהושע שטמפפר, אשר בתפסו במחרשה נתרגש ופרץ בבכי, ויאמר בערך כך: "אשרינו שזכינו לכך, היותנו מהלכים אחרי התלם הראשון שחורשת מחרשה יהודית בארץ הנביאים, לאחר שנעדרנו מארץ אבותנו משך הגלות הארוכה. ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה".

(מתוך הספר "התלם הראשון" מאת יהודה ראב, מוסד ביאליק, הספרייה הציונית, ההסתדרות הציונית תשמ"ח).

הבאת ביכורים למקדש

"השוני העקרוני" בין מעמד הביכורים במקרא לזה שבהתיישבות היה ש"עובד האדמה בימי המקרא הביא את ביכוריו אל בית המקדש כדי לחלות את פני אלוהיו ולבטא את אמונתו המוחלטת בו; ואילו איש ההתיישבות העובדת הרים את תרומתו לבניין הארץ, שבעיניו היתה המשימה הלאומית של הדור".

(בארי צימרמן, "שבועות", זמן יהודי חדש: תרבות יהודית בעידן חילוני (מבט אנציקלופדי), כרך ד, הוצאת כתר, עמ' 418)

עובדי הלול בחג שבועות, באדיבות ארכיון כפר מסריק

שאלות לדיון ולמחשבה

- א. ערכו השוואה בין החג המקראי לחג הציוני שהתפתח בהשראתו והתייחסו לנקודות האלה:
 - הביכורים המובאים
 - הדרך שבה מביאים את הביכורים
 - המקום שאליו מביאים את הביכורים
 - מטרת הבאת הביכורים
- ב. מדוע אימצו החלוצים את החג המקראי? אילו מסרים ערכיים ביקשו להעביר באמצעותו?
- ג. הסבירו את דבריו של ר' יהושע שטמפפר, "אשרינו שזכינו לכך, היותנו מהלכים אחרי התלם הראשון שחורשת מחרשה יהודית בארץ הנביאים, לאחר שנעדרנו מארץ אבותינו משך הגלות הארוכה". מה מלמדים דבריו על רגשותיו כלפי ארץ ישראל?
- ד. כיום, כשרוב העם היהודי היושב בארצו אינו עוסק בחקלאות, כיצד ניתן לשקף את זיקת העם לארצו בחג השבועות? חשבו על רעיונות יצירתיים והציגו אותם לפני תלמידי הכיתה.

יוצאים לדרך

"פרי גני הנה הבאתי מלוא הטנא רב פאר" (שמואל ב' 17)

על בסיס טקס הביכורים המקראי והפיתוח הציוני שלו, חשבו על ביכורים משלכם, פרי עמלכם משנת הלימודים הזאת. הביכורים יכולים להיות מוחשיים או לבטא רעיונות ותובנות שרכשתם במהלך השנה. האם פרי עמלכם קשור לארץ ישראל או לחברה הישראלית? האם אתם חשים רצון להודות עליו? למי מופנית ההודיה? נסו ליצור ביכורים סמליים משלכם והציגו אותם לפני תלמידי הכיתה.

בין עם ישראל לארץ ישראל באגדות חז"ל

תלמידות ותלמידים שלום,

התרחיל על הגב?

הכובע על הראש?

מוכנים לצאת למסע?

הפעם נצא למסע בזמן - לארץ ישראל של לפני כאלפיים שנה.

אבל בעצם זהו מסע בעקבות ספר, מסע היכרות עם אוצר סיפורים, המלמד אותנו על התרבות שלנו, על הארץ שלנו ואם נרצה - גם על עצמנו.

למסע הזה לא יוצאים לבד, זהו מסע באבורה. בתמנה הראשונה נכיר שיטת לימוד המקובלת בעולם היהודי זה דורות רבים - אברותא. נשאל את עצמנו איך אנחנו לומדים, עם מי אנחנו לומדים, איך זה ללמוד בקבוצה או בזוג ואיך מציעים ללמידה משמעותית ביחד ולחוד.

מסע מרתק ודרך צלחה!

המטמ... המורה אמרה שלכל אחד יע "קול מיוחד" שמתווסף ללימוד, מעניין מה הקול המיוחד שלי?

חברותא

חדוה נדב

ארכיון עין החורש

ארכיון עין החורש

יובל: אני הכי אוהבת ללמוד לבד מקריאה בספרים. אני קוראת בשקט, בזמן שלי, ולומדת הרבה על אירועים שהתרחשו בהיסטוריה, על מקומות בעולם ועל רגשות אנושיים.

תומר: אני הכי אוהב להקשיב למורה בכיתה, לסיפורים ולהסברים במקצועות הלימוד השונים - אני לומד הרבה מהמורה וגם נמשך לדברים שלא הייתי אושב ללמוד בעצמי.

מאיה: אני הכי אוהבת ללמוד עם ההורים - כשאנא מסבירה לי משהו חדש, או כשאבא עוזר לי להכין שיעורים. ההורים שלי יודעים המון, על כל מיני דברים, ואני נהנית ללמוד מהם.

אורי: אני לומד הכי טוב כשאני כותב עבודות או מכין פרויקט אקר - קל לי יותר להתמקד כשאני צריך להראות מה למדתי. אני יכול לבאור לבד את נושאי הלימוד, להאליט כמה זמן להקדיש לכל נושא, ובסוף נשאר לי משהו שאני יכול להראות ולהתגאות בו.

עדי: אני הכי אוהבת ללמוד עם אברה, במיוחד נושאים שלא עוסקים רק בעובדות, כמו סיפורים או שאלות שאפשר לשמוע עליהם. אני אוהבת לשתף אברה במה שאני אושבת, ומעניין אותי להקשיב לדעה נוספת. לפעמים אנחנו מתווכחות, ולפעמים כל אחת משתכנעת בדעה של השנייה, ואז הוויכוח מתחיל מחדש, אבל הפוך...

אילו סגנונות למידה באו כאן לידי ביטוי?
אילו עוד צורות למידה אנחנו מכירים?

חִבְרוּתָא

לפניכם כמה קטעי לימוד המציעים פרשנות למושג חברותא: למדו יחד בחברותא - קראו קטע, הבינו אותו יחד, שוחחו עליו והתעכבו על מה שמעניין אתכם (אינכם חייבים להספיק את כל הקטעים).

- א. ראשית הלך חוני לביתו, וכשלא הכירו אותו שם, הלך לבית המדרש - איפה לדעתכם נכון יותר לצפות שיכירו אותו?
- ב. איך הוא הציג את עצמו בכל אחד מהמקומות? מה לדעתכם משמעות ההבדל?
- ג. הביעו את דעתכם וחפשו לה חיזוקים באגדה. כיצד לדעתכם רבא מפרש את מותו של חוני?
- ד. מה פירוש המילה "חברותא" על פי רבא? האם יש הבדל בין הפירוש שמציע רבא למילה "חברותא" ובין השימוש שלנו היום במונח "לימוד בחברותא"? לפי פירוש זה, מה דעתו על חשיבות הלימוד בחברותא?

פַּעַם אַחַת הָיָה חוֹנִי הַמַּעֲגָל מְהֵלֵךְ בְּדֶרֶךְ, יֹשֵׁב חוֹנִי לֶאֱכֹל, נִפְלָה עָלָיו שָׁנָה וְנִתְּנָמִים וַיֵּשֶׁן שְׁבָעִים שָׁנָה.

כְּשֶׁנֶּזַע הָלַךְ לְבֵיתוֹ, אָמַר לָהֶם: "אֲנִי חוֹנִי הַמַּעֲגָל" - וְלֹא הֶאֱמִינוּ לוֹ.

הָלַךְ לְבֵית הַמְדְרָשׁ, אָמַר לָהֶם: "אֲנִי חוֹנִי", וְלֹא הֶאֱמִינוּ לוֹ וְלֹא נִהְגּוּ בּוֹ כְּבֹד פָּרָאִי לוֹ.

חָלְשָׁה דַעְתּוֹ וּבִקֵּשׁ רַחֲמִים וָמָת.

אָמַר רַבָּא: זֶהוּ שְׁאוּמְרִים הַבְּרִיּוֹת: אוֹ חִבְרוּתָא אוֹ מִיתוּתָא (או חברה או מוות).

(תלמוד בבלי, מסכת תענית, דף כג, עמוד א)

חוני המעגל היה איש מופת מן המאה הראשונה לפנה"ס. על פי המשנה (תענית ג, ח), הייתה לחוני היכולת להביא לכך שתפילותיו יתקיימו. מוכרת האגדה על המעגל שיצר חוני המעגל ועמד בתוכו עד אשר ירדו גשמי ברכה. באשר לסופו של חוני - האגדה, שאת הסוף שלה קראתם במקור המובא, מספרת כיצד הלך חוני בדרך וראה אדם נוטע חרוב ושאל אותו מדוע הוא עושה זאת, שהרי החרוב יישא פרי רק בעוד שבעים שנה. האדם השיב שהוא נוטע את החרובים לדורות הבאים. ישב חוני והתנמנם והתעורר כעבור שבעים שנה. כאשר קם משנתו, פנה לבית המדרש, ושם לא הכירו אותו. מרוב צער התפלל חוני וביקש למות; בקשתו נתקבלה והוא מת. בעקבות כך, טבע רבא את האמרה "או חברותא או מיתותא".

תַּחֲנִת מִידַע

הקטע התלמודי דורש פסוקים מהמקרא בהקשר של לימוד תורה.
א. מה המשמעות של "חידוד" בהקשר הזה (אחד מחדד את חברו וקטנים מחדדים את הגדולים)?
ב. מה עוזר לכם "להתחדד"?
ג. באילו דימויים משתמש התלמוד לתיאור התורה והלימוד? אילו תכונות יש לדימויים האלה?

מה הוא שכתוב "בְּרָזָל בְּבִרְזָל יִחַד" (משלי כז, יז)?
מה ברזל זה, אחד מחדד את חברו - אף שני תלמידי חכמים מחדדין זה את זה בהלכה.

"הֲלוֹא כֹה דִּבְרִי כָּאֵשׁ נֶאֱמַר יְהוָה" (ירמיהו כג, כט),
למה נמשלו דברי תורה כאש?
לומר לך: מה אש אינו דולק יחיד - אף דברי תורה אין מתקיימין ביחיד.

"עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחְדִּיקִים בָּהּ" (משלי ג, יח),
למה נמשלו דברי תורה כעץ?
לומר לך: מה עץ קטן מדליק את הגדול אף תלמידי חכמים קטנים מחדדים את הגדולים.

(תלמוד בבלי, מסכת תענית, דף ז, עמוד א)

יֵשׁ לִי חֵבֶר אַחֵר,
קוֹרְאִים לוֹ אֶדָּר,
שֶׁהוּא וְאֲנִי
לֹא מִסְפִּיקִים בְּשׁוּם דָּבָר.
אִם אֲנִי רוֹצֶה שְׁקַט -
הוּא תִּכְכֵּף צוּרְחִי;
אִם אֲנִי אוֹמֵר מְשִׁהוּ -
הוּא מִיד מְתוֹכֵחַ.
תָּמִיד הוּא אוֹהֵב
דְּבָרִים שְׂאֵנִי שׁוֹנֵא,
בְּקֶצֶר, לְשִׁנִּי.
יֵשׁ אֵפִי שׁוֹנֶה.
לְפַעְמִים זֶה מְרַגֵּז,
לְפַעְמִים זֶה מְעַצֵּב,
אֲבָל, בְּעֶצֶם -
זֶה הֶרְבֵּה יוֹתֵר מְעִינִי...

א. מה הקשר בין השיר לבין הדימויים שבמדרש התלמודי?
ב. לפי התלמוד - איזה משני החברים מוצלח יותר בתור "חברותא"?

שני חברים / יהודה אטלס

יֵשׁ לִי חֵבֶר,
קוֹרְאִים לוֹ אֵלִי,
שֶׁבְּכָל הַדְּבָרִים
הוּא נוֹרָא דוֹמָה לִי.
כְּשֶׁאֲנִי רוֹצֶה דוֹקָא בְּגוֹלִים
גַּם הוּא בָּא לְשִׁחֵק;
כְּשֶׁהוּא רוֹצֶה לְטִיל -
גַּם לִי מִתְחַשֵּׁק.
כְּשֶׁהוּא עָצוּב אוֹ שְׂמֵחַ -
תִּכְכֵּף גַּם אֲנִי
וְתָמִיד אֶנְחֵנוּ בְּשָׁלֵם
וְאִין בְּכָלֵל עֲנִינִים.
כָּל כֵּן אֶנְחֵנוּ דוֹמִים, אֲנִי וְאֵלִי,
אֶחָד לְשִׁנִּי,
עַד שֶׁלְּפַעְמִים נִדְמָה לִי
שֶׁהוּא - זֶה אֲנִי.

”עשה לך רב וקנה לך חבר” (משנה אבות, א, ו)

- א. כיצד אתם מבינים את האמרה הזו?
- ב. מה הקשר בין רב לחבר?
- ג. כיצד נקנית החברות?

נסכם את הלימוד בחברותא עד כה:

- א. איך היה הלימוד בשניים?
- ב. האם משהו ממה שקראתם הזכיר לכם אתכם, את הלימוד המשותף שלכם?
- ג. אילו קשיים התעוררו בלימוד המשותף?
- ד. איזה רעיון שלא חשבתם עליו העלה החברותא שלכם?
- ה. מה הרגשתם שאתם תורמים לחברותא שלכם?

האם ויכוח ומחלוקת מבטלים ”חברותא” או דווקא נותנים לה טעם ומשמעות?

אמר רבי חייא בר אבא: אפילו האב ובנו, הרב ותלמידו שעוסקין בתורה בשער אחד, נעשים אויבים זה את זה ואינם זדים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה. (תלמוד בבלי, מסכת קידושין, דף ל, עמוד ב)

הסביר זאת רש”י בפירושו: ”מתוך שמקשים (מעלים קושיות) זה על זה, ואין זה מקבל דברי זה, נראין כאויבים [...] מלחמה שעל ידי ספר - אהבה יש בסופה”.

אף על פי שנחלקו (היו להם מחלוקות) בית שמאי ובית הלל - לא נמנעו בית שמאי מלישא (לשאת) נשים מבית הלל, ולא בית הלל מבית שמאי. ללמדך, שחיבה וריעות נוהגים זה בזה, לקיים מה שנאמר: (זכריה ח, יט) ”האמת והשלום אהבו”.

(תלמוד בבלי, מסכת יבמות, דף יד עמוד ב)

תַּחֲנֵת מִידַע

בית הלל ובית שמאי הם שני בתי מדרש אשר עוצבו בהתאם לאישיות ולתכונות של מייסדיהם: בית הלל המשיך את המסורת של הלל הזקן, שהיה סובלני, ואילו בית שמאי פעל לפי דרכו הקפדנית והנוקשה של שמאי הזקן. ב-350 הלכות ועניינים נחלקו בית שמאי ובית הלל, וברוב המקרים נקבעה ההלכה לפי גישת בית הלל על פי העיקרון: "אלו ואלו דברי אלוהים חיים - והלכה כבית הלל" (בבלי, עירובין, דף יג, עמוד ב). ניתנה עדיפות לשיטת בית הלל משום אופיים והגינותם של אנשי בית הלל, שאף חלקו כבוד למתנגדיהם, אנשי בית שמאי. בית הלל ובית שמאי מייצגים במסורת היהודית את המחלוקת הראויה, שלא באה לשם התנצחות סתם, וכל מטרתה - להעמיד דברים על דיוקם ועל אמתותם; ולפיכך היא משיגה את מטרתה ומביאה לליבון הדברים ולבירורם. "כל מחלוקת שהיא לשם שמים - סופה להתקיים; ושאינה לשם שמים - אין סופה להתקיים. איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים? זו מחלוקת הלל ושמאי" (משנה אבות, ה, יז).

שְׁאֵלוֹת לְדִין וּלְמַחֲשָׁבָה

- תארו את מהלך הדברים במקור ממסכת קידושין - כיצד נעשים האב והבן לאויבים ואז לאוהבים? מה גורם ליריבות ומה מאפשר את האהבה?
- מדוע אומר רש"י: "מלחמה שעל ידי ספר אהבה יש בסופה"?
- האם הייתה לכם חוויה דומה של חוסר הסכמה על רעיון שהוביל לקרבה?
- המקור ממסכת יבמות מתאר מחלוקת רעיוניות קשות בין בית הלל לבית שמאי ואת יחסי החיבה והרעות שהמשיכו להתקיים ביניהם. לאור זה הסבירו את הביטוי "האמת והשלום אהבו".

יוֹצְאִים לְדֶרֶךְ

חברותא גם בבית

בחרו מקור אחד או שניים מהמקורות שלמדתם בשיעור, ולמדו אותם בחברותא עם מישהו מבני המשפחה שלכם - הורה, אח, אחות או מישהו אחר. לאחר הלימוד שאלו את עצמכם, אם התחדש לכם משהו בעקבות ההקשבה ל"חברותא" המשפחתי. האם ההבנה שלכם התחדדה לאחר שסיפרתם והסברתם מה עשינו בכיתה? האם בעקבות הלימוד עלו רעיונות חדשים שלא חשבתם עליהם לפני כן? שימו לב, שאף על פי שכבר למדתם את המקור - יש לכם הזדמנות להבין אותו טוב יותר בעזרת נקודת מבט נוספת, לחשוב עליו שוב ולהעלות בעצמכם עוד רעיונות שלא העליתם בחברותא הקודמת.

מעניין אם גם אני יכולה
ליצור מדרש

מפגש עם מדרש

המונח א"ל, ראשי תיבות של הביטוי "אכינו זיכרוןם לברכה", מתווסף למכאים ולמנהגים שפעלו בארץ ישראל ובבבל מהמאה הראשונה ועד המאה השביעית לספירה. יצירתם, המכונה בשם הכולל "ספרות א"ל", כוללת את המשנה (מאה ראשונה לספירה, א"י), את התלמוד הירושלמי והתלמוד הבבלי וקבצים ספרותיים המכונים "תוספתא". א"ל יצרו ופיתחו דרך ללימוד התורה הנקראת מדרש. המילה "מדרש" נגזרת מהשורש דר"ש, שמשמעותו הקדומה היא 'איפוש'. בעזרת המדרש איפשו א"ל את המשמעות העמוקה של הדברים; ולמעשה הם יצרו בעזרתו משמעויות חדשות לפסוקי התורה, שהתאימו למציאות אייהם ואפשרו לתורה להמשיך להתפתח ולהתחדש.

על התורה נאמר:
"הפוך בה והפוך בה, דכולא בה" (= שהכול בה) (משנה אבות ה, כב).

המדרשים על סיפורי המקרא הם יצירות קצרות של מחשבה חופשית הכתובות בדרך של פירוש, סיפור או משל. המדרשים מרחיבים את הסיפור המקראי ועל יד כך מאירים בו נושאים שהיו חשובים לחכמים. ההישענות על התנ"ך אפשרה לחכמים חופש יצירה גדול.

(שהם סמיט, האגדות שלנו: אוצר האגדה העברית לילדים, הוצאת דביר 2011, עמ' 126)

דרשנים לאורך הדורות, בתקופת חז"ל וגם בימינו, השתמשו במדרשים כדי ליצור פרשנות אקטואלית וכדי להעביר מסרים ורעיונות המתאימים לתפיסת עולמם ולתקופתם.

התורה עצמה היא מקודשת ואינה משתנה, אבל בעזרת המדרשים היא ממשיכה להתפרש, להתחדש וללמד אותנו גם היום.

נצעד גם אנחנו
בעקבות החכמים,
שדרשו את התורה.

בואו נבחן דוגמה מהתנ"ך לשורש דר"ש, וננסה להבינו מתוך הדוגמה.

"כִּי עֲזָרָא הֵכִין לָבָבוּ לְדַרְשׁ אֶת תּוֹרַת יְהוָה וְלַעֲשׂוֹת וּלְלַמֵּד בְּיִשְׂרָאֵל חֶק וּמִשְׁפָּט"
(עזרא ז, י)

- א. חפשו במילון פירושים לפועל "דרש" והעתיקו אותם למחברותיכם.
- ב. איזה מן הפירושים שמצאתם במילון מתאים ל"דרישת התורה" של עזרא? הסבירו מדוע.
- ג. מהן המטרות של עזרא ב"דרישת התורה"?
- ד. מדוע לדעתכם חשוב לדרוש את התורה? מה דרישה זו מאפשרת לבני דורו של עזרא ומה היא מאפשרת לנו, 3,000 שנה לאחר מכן?

נצא לדרך עם פסוק מקראי (מהתורה).
נתעכב על הפסוק, ולאחר מכן נראה כיצד "נולד" ממנו מדרש.

"וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל אַבְרָם לֵךְ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלְדֶתְךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֶרְאֶךָ. וְאָמַרְתָּ לְגוֹי גָּדוֹל וְאַבְרָכְךָ וְאֶגְדְּלָה שְׁמֶךָ וְהָיָה בְרָכָה"
(בראשית יב, א-ב)

- א. האם אתם רואים קשיים או בעיות בפסוקים אלה? מה הם?
- ב. נסחו שאלות, שהתשובות עליהן עונות על הקשיים שמצאתם בפסוקים.

בואו נביט במדרש ונכיר את מבנהו:

בשעה שאמר הקב"ה לאברהם אבינו: **"לֵךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלְדֶתְךָ"** (בראשית יב, א)
למה היה אברהם דומה?
לצלוחית של פוליטון (בקבוק בושם) שהיתה מונחת בזווית (פינה) אחת ולא היה ריחה נודף.
בא אחד וטלטלה ממקומה, והיה ריחה נודף.
אף כן אמר הקב"ה לאברהם:
אברהם, הרבה מעשים טובים יש לך, הרבה מצוות יש לך.
טלטל את עצמן בעולם ושמן מתגדל בעולמי.
(שיר השירים רבה, פרשה א; ספר האגדה, עמ' כה)

סימני דרך

הפסוק המקראי שחז"ל באים "לדרוש"
 דברים בשם אומרם
 צירופי לשון של חז"ל המרמזים על מבנה של משל (דימוי) ונמשל
 הנמשל או הדימוי
 הנמשל
 הבהרת המשל בעזרת הנמשל או חידוד המסר
 המקור שממנו לקחו ביאליק ורבינצקי את המדרש, ומקומו בספר האגדה

שאלות לדיון ולמחשבה

- על איזו שאלה מנסה המדרש לענות?
 על איזה קושי בפסוק המקראי הוא בא לגשר?
- האם השאלה הזאת עלתה גם בשאלות שלכם?
- למה מדמה המדרש את אברהם? מה דעתכם על הדימוי? הסבירו ונמקו.
- מהו המסר של חז"ל במדרש הזה? מה הם מבקשים לומר על אברהם?
- מה המטרה של המדרש הזה?

בול "אברהם" בעיצובו של אפרים משה ליליין
 באדיבות השירות הבולאי - דואר ישראל

גוסטב דורה, אברהם במסעו לארץ כנען

התבוננו בציורים המתארים את אברהם.
האם הם מתארים את הכתוב בפסוק?
האם הם מוסיפים מידע או פרשנות על אברהם?
איזה מן הציורים הוא "מדרש" לפסוק המקראי? מדוע?
איזה מן הציורים מעביר מסר דומה או זהה לזה של מדרש חז"ל? מדוע?

יוצאים לדֶרֶךְ

אל הארץ אשר אראך -

דמיינו לעצמכם שאברהם כותב יומן. היכנסו לדמותו של אברהם לאחר הצייוי "לך לך", ותארו את התחושות והמחשבות המתעוררות בו - חששות, ציפיות, התרגשות, ספקות. האם לדעתכם מה שכתבתם הוא מדרש? נמקו.

חגבתי עאגדה היא סיפור לילדים
קטנים... אבל אולי לא רק?!

מדרש אגדה ומדרש הלכה

"פנים בפנים דבר יהוה" (דברים ה, ד)

"פנים" שניים, "בפנים" שניים - הרי ארבעה פנים:
מקרא, משנה, תלמוד ואגדות.
פנים של אימה - למקרא,
פנים בינוניות - למשנה,
פנים מסבירות - לתלמוד,
פנים שוחקות - לאגדה.

(מסכת סופרים טז, פסיקתא דרב כהנא; ספר האגדה, עמ' ד)

שאלות לדיון ולמחשבה

- מה הוא הפסוק המקראי שהמדרש מתבסס עליו? אתרו אותו בתנ"ך וקראוהו במלואו: על מי מדובר בפסוק ומה פירוש הפסוק?
- כיצד מפרש המדרש פסוק זה? מדוע? איזה מסר הוא מציג בפני דורו?
- כיצד מוצא המדרש ארבעה פנים בפסוק?
- לפי המדרש - מה המקור של המקרא, המשנה, התלמוד והאגדה? מי "דיבר" אותם?
- הסבירו את הביטויים "פנים של אימה", "פנים בינוניות", "פנים מסבירות" ו"פנים שוחקות". מה פירוש המילים ומה הן מלמדות אותנו על עמדת המדרש כלפי כל סוג של ספרות?

אגדה, הגדה

"אגדה" או "הגדה" היא לפי המילון - 'דבר שמספרים', 'סיפור' ובמיוחד 'סיפור עממי דמיוני'. שתי המילים נגזרות מהשורש נג"ד במובן 'להגיד', כלומר 'דברים שנאמרים'.

חז"ל הוסיפו עוד פרשנות למונח, והתבססו בכך על הארמית שהשורש נג"ד משמש בה במובן 'מָשַׁךְ'. "אגדה" היא לפיכך משהו המושך את הלב, כפי שעולה מהמדרש הבא: "ויגד משה" (שמות יט, ט) -

דברים שמושכין לְבוּ של אדם כאגדה (תלמוד בבלי, מסכת שבת, דף פז, עמוד א)

במקרא המילה "הגיד" משמשת במובן 'גילה', 'סיפר משהו שלא היה ידוע', למשל: "מי הגיד לך כי עירום אתה" (בראשית ג, יא)
"לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה" (אסתר ב, י).

אגדה (או הגדה) היא כל אלה:

- דבר שמספרים
- דבר מושך
- דבר המביא עמו חידוש

הלכה

המילה "הלכה" נגזרת מהשורש הל"ך, אולי משום שהיא מדריכה כיצד יש ללכת בדרכי החיים. היא דומה במשמעותה למילים: תורה, מצוות, חוק ומשפט. כל המילים האלה מציינות עניינים שבתחום התנהגות החובה של האדם, כללים של "עשה" ו"לא תעשה", או כללים של "מותר" ו"אסור".
כל המדרשים שלומדים מהם את צורת ההתנהגות הנדרשת הם "מדרשי הלכה".
"מדרש אגדה" מוגדר על דרך השלילה - כל מדרש שאינו מורה הלכה, הוא מדרש אגדה.

הנה דוגמה למדרש הלכה:

"וְכִי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ וְנִטְעַתֶּם כָּל עֵץ מֵאֲכָל" (ויקרא יט, כג)
אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: אף על פי שתמצאו אותה מלאה כל טוב, לא תאמרו: נשב ולא נטע, אלא הוּוּ זְהִירִים בְּנִטְעוֹת [...] כשם שנכנסתם ומצאתם נטיעות שנטעו אחרים, אף אתם היו נוטעים לבניכם. שלא יאמר אדם: אני זקן, כמה שנים אני חי, מה אני עומד ומתיגע לאחרים? למחר אני מת! [...] לפיכך לא יבטל אדם מן הנטיעות, אלא כשם שמצא - עוד יוסיף ויטע, אפילו יהיה זקן.
(מדרש תנחומא, פרשת קדושים)

חברותא

תיאור
אירוע
מחיי
החכמים

אבנים טובות לעומת סדקית

רבי אבהו ור' חייא בר אבא נזדמנו למקום אחד.
ר' אבהו דרש באגדה,
ור' חייא בר אבא דרש בהלכה.
הניחו הכל את ר' חייא בר אבא,
ובאו אצל רבי אבהו.
חלשה דעתו של ר' חייא בר אבא.

משל
המתייחס
לאירוע

אמר לו ר' אבהו: אמשול לך משל, למה הדבר דומה?
לשני בני אדם שנכנסו לעיר אחת,
אחד מוכר אבנים טובות ומרגליות
ואחד מוכר מיני סדקית -

מסקנה | על מי קופצין? לא על זה שמוכר מיני סדקית?!
(תלמוד בבלי, מסכת סוטה, דף מ, עמוד א; ספר האגדה, עמ' ד)

שאלות לדיון ולמחשבה

- ספרו את האגדה במילים שלכם.
- האם, לפי האגדה, היו רבי חייא בר אבא ורבי אבהו חברים?
מה נמשל לאבנים טובות ומרגליות ומה נמשל לדברי סדקית?
- מה קרה לרבי חייא בר אבא? למה קשה לו כל כך?
למה ממשיך רבי אבהו את המשל הזה לחברו?
- במקומו של מי הייתם רוצים להיות - במקומו של "מוכר המרגליות" שאין עליו קופצים, או במקומו של "מוכר הסדקית" עמוס העבודה?
- נסו למצוא משל חלופי לזה של רבי אבהו, משל לדבר איכותי או יקר שאין לו ביקוש לעומת דבר עממי ופשוט שכולם רוצים וצריכים.

תַּחֲנֵת מִידַע

הבה נתבונן במבנה של אגדה זו.

באמצעות הטבלה נסו לגלות מהו הנמשל באגדה.

המשל	הנמשל - האירוע בחיי החכמים
מיני סדקית	
אבנים טובות ומרגליות	
מוכר מיני הסדקית	
מוכר המרגליות	
מסקנה:	מסקנה:

ענו על השאלות:

- מדוע "חלשה דעתו" של ר' חייא?
- כיצד ניסה ר' אבהו לנחם את ר' חייא?
- מדוע, לדעת ר' אבהו, האנשים מעדיפים את האגדה על פני ההלכה?
- האם אתם מסכימים עם ר' אבהו? מדוע?

בשיעור הקודם למדנו מדרש אגדה, שהאכמים דרשו בו פסוק מהתורה, ומדרש הלכה, שגם בו נדרש פסוק מהתורה, אבל לצורך שונה (גצירת הלכה נחמנו). אגדה זו אינה דורשת פסוק מהתורה אלא מציגה מעשה אכמים, משל ונמשל שניתן ללמוד מהם. אגדה זו אינה מדרש אגדה שכן אין היא מתבססת על פסוק מהתורה, זוהי אגדה מסוג "מעשה אכמים".

סימני דרך

נוסיף עוד מרכיב ל

מעשי חכמים

לאור הידע שרכשתם כתבו מה ההבדל בין "מדרש אגדה" לאגדה מסוג "מעשה חכמים".

קסמה של האגדה

פנים שואקות לאגדה, ויש בה משהו שכל אחד צריך וידו משגת "לרכוש" - על תכונות אלה למדנו בשיעור הזה. הטקסטים הבאים יאשפו בפנינו עוד מקסמה של האגדה ומתכונותיה היקרות.

חברותא

ביאור מילים קשות:

עלים בלים - דפים ישינים

אהגה נכאים - אחשוב מחשבות עצובות

מאפליה - מקום אפל

ללבי החלל - לבי החלול והריק

אור עולם יבקייע - האור יעלה מתוך החשכה

בְּכֶם דְּפִי תִלְמוּד, בְּכֶם עָלִים בְּלִים,
אֲגָדוֹת נִחְמָדוֹת וְקִדְמוֹת,
בִּימֵי חַיֵּי הַבְּלִי כִּי אֶהְגֶּה נִכְאִים -
בְּכֶם נִכְשִׁי תִמְצָא תִנְחומוֹת.

...

וּבְאֶרֶץ מְאֻפְלִיָּה כִּי חֲשֹׁף אֵלֶכָה,
לִי תִכְתְּחוּ שְׁעָרֵי רְקִיעַ,
וּלְלִבִּי הַחֲלָל מִבְּעַד לְעֶרְכָּל
אוֹר חֲדָשׁ, אוֹר עוֹלָם יִבְקִיעַ.

(מתוך "אל האגדה" מאת חיים נחמן ביאליק)

רצונך שתכיר את מי שאמר והיה העולם -

למד אגדה, שמתוך כך אתה מכיר את
הקדוש ברוך הוא ומידבק בדרכיו.

(מדרש ספרי, פרשת עקב; ספר האגדה, עמ' ג)

מי שאמר והיה העולם - אלוהים

ברית כרותה היא - הלומד אגדה מתוך
הספר לא במהרה הוא מְשַׁכֵּחַ.

(תלמוד ירושלמי, מסכת ברכות, משנה ה; ספר
האגדה, עמ' ג)

ברית כרותה היא - כך הוא טבע הדבר

שאלות לדין ולמחשבה

- באילו מילים מתאר ביאליק את האגדות בשירו?
- לפי השיר - מה כוחן של האגדות?
- לפי המקורות המובאים בספר האגדה - מה ניתן ללמוד מהאגדה?
- אילו תכונות יש ללימוד האגדה?

קרח ומים בנהר הלכה ואגדה / ח"נ ביאליק

להלכה - פנים זועפות, לאגדה - פנים שוחקות. זו קפדנית, מחמרת, קשה כברזל - מדת הדין; וזו ותרנית, מקילה, רכה משמן - מדת הרחמים. זו גוזרת גזרה ואינה נותנתה לשעורים: הן שלה הן, ולא שלה לאו; וזו יועצת עצה ומשערת כוחו ודעתו של אדם: הן ולא רפה בידה. זו - קליפה, גוף, מעשה; וזו - תוך, נשמה, כוונה. כאן - אדיקות מאובנת, חובה, שעבוד; וכאן התחדשות תמידית, חירות, רשות [...]

עד כאן - מה אומר ביאליק על הלכה ואגדה?

על חלופי כינויים אלה שבין הלכה לאגדה אפשר להוסיף עוד, עד אין שְׁעוֹר, ובכולם יהא מצד ידוע אבק אמת, אבל כלום יש לשמוע מזה - כסברת רבים - שההלכה והאגדה הן שתי צורות זו לזו, דבר והפוכו?

מה השאלה שמעלה כאן ביאליק?

האומרים כך מחליפים מקרה בעצם וצורה בחומר, ולמה הם דומים? למי שמחליט על הקרח והמים בנהר, שהם שני חמרים שונים. ההלכה והאגדה אינן באמת אף הן אלא שתיים שהן אחת, שני פנים של בריה אחת. היחס שבין זו לזו הוא כיחס שבין המלה למחשבה ולהרגשה או כיחס שבין המעשה והצורה המוחשית ובין המלה.
(התפרסם בקובץ "כנסת", אודיסה תרע"ז [1917])

**ביאליק ממשיל הלכה ואגדה לקרח ומים בנהר, מה משמעות המשל? מה טענתו?
ביאליק מדמה את היחס שבין הלכה לאגדה ליחס שבין מילה למחשבה ולהרגשה - מי לדעתכם
היא המילה ומי המחשבה וההרגשה?**

יוצאים לדֶרֶךְ

"שני פנים של בריה אחת", כך מתאר ביאליק את ההלכה והאגדה. ציירו את הבריייה הזו על שני פניה.

האם שני הפנים משלימים זה את זה או מנוגדים זה לזה?
איזה מהפנים שציירתם מייצג את ההלכה ואיזה את ההגדה?

על ביאליק געזעצט דעם, אבל מ'אני יודע
על רבניצקי? מעניין איך הוא דאגט כעכולם
הכירו את ביאליק ואזעט קצת פחות.

מפּעַל הַכְּנוּס שֶׁל בִּיאָלִיק וְרַבִּינִצְקִי

חלק א

היה איש - דמויותיהם של ביאליק ורבניצקי

חיים נחמן ביאליק (1873-1934) הוא מגדולי המשוררים העבריים בעת החדשה, כותב מאמרים, סופר, מתרגם ועורך, שהשפיע רבות על התרבות היהודית המודרנית. ביאליק זכה לתואר "המשורר הלאומי".

ביאליק נולד באוקראינה, ומגיל צעיר התחנך אצל סבו הקפדן והמחמיר. בילדותו ידע מחסור ועוני. בגיל 17 פנה ללמוד בישיבת וולוז'ין שם שקע בלימודי התלמוד, אך נפשו נמשכה אל השירה, אל ההשכלה ואל הרעיון הציוני. הוא עבר לאודסה, ושם היה שותף בייסוד הוצאת ספרים והתפרסם בכתיבה של סיפורים, מסות ושירים. שירתו חוללה מהפך בשירה העברית החדשה.

בשנת 1924 עלה לארץ ישראל והשתקע בתל אביב. הוא עסק בכתיבה ובעריכה והיה דמות פעילה בחיי התרבות והרוח בישראל ובהתחדשות השפה העברית. אחד ממפעלי חייו היה עריכת "ספר האגדה".

יהושע חנא רבניצקי (1859-1944) היה עיתונאי ומוציא לאור עברי ממוצא רוסי. בין השנים 1892-1897 ערך את כתב העת "פרדס" שבו הודפס שירו הראשון של חיים נחמן ביאליק "אל הציפור". בשנת 1901 ייסד באודסה יחד עם ביאליק, ש' בן ציון, מאיר דיזנגוף ואלחנן ליב לוינסקי את הוצאת "מוריה" (לימים "דביר"), שמטרתה הייתה להוציא לאור ספרי לימוד בעברית. בין השנים 1905-1911 ערך עם ביאליק את "ספר האגדה".

כל ילד הכירו - לימוד על דמותו של ביאליק
להלן שיר שכתבה אנדה עמיר על ביאליק:

היה איש / אנדה עמיר

כל ילד כאן הכירו,
קומתו ופניו.

ואם בנים לא היו לו,
כולם היו כבניו.

היה איש יקר וקרוב,

היה איש גדול וענו

אהב לשוחח ברחוב

עם כל עובר, עם כל שב.

ביטוי מעט עוקצני למעמדו של ביאליק אפשר למצוא בדברי האמן מארק שאגאל, בעקבות ביקורו בארץ בשנת 1931.

באתי לתל-אביב וראיתי, כי ביאליק אינו רק משורר, אלא גם המושל הרוחני של העיר. כל החנוונים קונים ומוכרים וקוראים עיתונים שנכתב בהם 'ביאליק דיבר', 'ביאליק כתב', ביאליק פה, ביאליק שם [...] כשצריך לקרוא שם לבהמה - שואלים את פי ביאליק, כשצריך לבקש שם לפרח - ודאי שקוראים לביאליק. הפועלים הם בעד ביאליק, ואפילו הצעירים שהם נגדו - הם עמו.

(על ח.נ. ביאליק: ליקוטים, דבר, 9.9.1934)

ציור שמן מאת ח' ליפשיץ, המופיע בספר האגדה ומתאר את ביאליק ורבינצקי בעבודתם המשותפת. על הציור הזה מספר הסופר חיים באר זיכרון מילדותו בשנות החמישים בהיותו תלמיד בבית ספר דתי.

על גבי שולחן מכוסה בדגל הלאומי הוצבה תמונתו של ביאליק, מעוטרת בענפי אורן וברוש [...] גם מספר האגדה הפתוח נגלה אלינו ביאליק המסב יחד עם רבינצקי אל שולחן עגול, בעל-ביתי, מכוסה במפת גדילים, ושניהם מעיינים בספרים וכיפות לראשיהם - כיפות שהוסיף להם המנהל בדיו שחורה, שהרי לא יעלה על הדעת ששני תלמידי-חכמים יקראו בספרים הקדושים בגילוי ראש.

(חיים באר, נוצות, עם עובד, תל-אביב 1980, עמ' 197)

חִבְרוּתָא

- התבוננו בציור של ביאליק ורבינצקי, תארו במילים שלכם את הסיפור שמאחורי התמונה. דמיינו שיחה בין השניים, על מה הם מדברים?
- "כל ילד הכיר", כתבה אנדה עמיר על ביאליק, "המושל הרוחני של העיר", תיאר אותו שאגאל - מהדברים שלמדתם, מה לדעתכם העניק לביאליק את מעמדו החשוב בתרבות העברית?
- בסיפור של חיים באר מתואר כיצד המנהל בבית הספר הדתי צייר כיפות על ראשיהם הגלויים של ביאליק ורבינצקי. המעשה שהם עסקו בו היה דתי מבחינתו וקיים כיסוי ראש. בעזרת הכיפות המצוירות ביקש המנהל לקרבם לעולם של תלמידיו. חשבו מה יכולתם להוסיף לציור כדי לקרב את ביאליק ורבינצקי לעולמכם?

ביאליק הוסיף מילים רבות לשפה
העברית המתחדשת,
ובהן למשל:
רשרוש
מטוס
מצלמה
שלדג
גחלילית
יבוא ויצוא

תַּחֲנַת מִידַע

בול "חיים נחמן ביאליק" במלואו 25 שנים לפטירתו, בעיצובם של מקסים וגבריאל שמיר, באדיבות השירות הבולאי - דואר ישראל

חלק ב

ספר האגדה - מפעל הכינוס

האם יש לכם בבית ספר עצה שאתם מכירים היטב ומוצאים בו בקלות את מה שאתם ממשלים? האם יש יותר מספר אחד כזה? האם יש ספרים שונים המתאימים לנושאים שונים שאתם מתעניינים בהם?

- היכן נחפש פירוש למילה לא מובנת?
- היכן נחפש שם או מילה שאיננו יודעים היכן הם מופיעים בתנ"ך?
- היכן נחפש מידע על דמות או על מקום שאנחנו רוצים ללמוד עליהם?
- מה היתרונות של חיפוש באינטרנט? מה החסרונות של חיפוש באינטרנט?

לא תמיד היה אינטרנט. לא תמיד היה ממשב בכל כיתה ובכל בית, ואפילו לא בכל ספרייה. פעם אנשים חיפשו מידע בספרים. לפעמים היה צריך לקרוא ספר שלם, עב כרס, כדי למצוא משהו או סיפור אחד; במקרה הטוב אפשר היה להיעזר בספרי יעץ או בספרים בעלי אינדקס נושאי. לפניכם קטעים המובאים (בקיצור) מתוך המבוא שכתבו ביאליק ורבניצקי לספר האגדה.

קראו את הקטעים והתייחסו אל השאלות.

חִבְרוּתָא

בימינו לא כל אדם מצוי אצל (לא לכל אדם יש מידע על) ספרים עתיקים ולא כל אדם יכול ורוצה לחטט בתוך תלי-תלים (ערמות של מדרשי אגדה) שנצברו כהררים (כהרים) במשך כמה דורות - על מנת למצוא מרגליות (אוצרות של ידע) תחתם. וכל שכן שלא כל אדם יכול לצרף קרעים וטלאים לטלית שלמה, ושברי אבנים מפוזרות לבנין. האגדה, כמקצוע חופשי של יצירה, הייתה כל ימיה כעין שדה של הפקר (שדה לא מעובד) וחורשה עזובה, שגידולי-הבר פרים ורבים בהם מאליהם (גדלים ומתרבים מעצמם). ואדם בן זמננו שרגיל לבקש סדר, שיטה ושלמות אפשרית בתלמודו (בדרך הלימוד שלו), כשיכנס לתוך חורשה עזובה זו - לא ימצא בה את ידיו ואת רגליו (ילך לאיבוד בניסיונו ללמוד באופן מסודר) ולעולם תהא יגיעתו מרובה משכרה (בסופו של דבר ישקיע יותר מאמץ בחיפוש מאשר יפיק טובה מהלימוד).

- א. מה משול לחורשה עזובה? מדוע?
- ב. מה דרוש לאדם בן זמננו בבואו ללמוד?
- ג. נסו לפרש את הביטוי "תהא יגיעתו מרובה משכרה".
- ד. נסחו במילים שלכם את הבעיה המוצגת בטקסט.
- ה. הביאו דוגמה להתמודדות דומה בתחום אחר.

אמנם גם בדורות האחרונים ובימינו נתחברו כמה ספרים שכוונתם לעזור לאלו הרוצים להכיר את האגדה [...] אבל אין בכללם עד היום ספר אחד של "כינוס" בשביל העם, ספר שיהא כולל ומקיף ועם זה יהיה מסודר בסדר הראוי לספר עממי בזמננו, באופן שיקום לעיני המעיין כל ארמון האגדה בנוי בנין שלם ככל האפשר (אין ספר שנועד לכלול את כל האגדות בצורה מסודרת ופשוטה, שכאשר משתמשים בו מתגלה כל העושר של האגדה).

- א. איך מגדירים המחברים את מה שהיה חסר לדעתם?
- ב. למה הם שואפים?
- ג. האם השאיפה שלהם התממשה - האם גם היום הספר מאפשר נגישות לכולם?

כל המשובח והמעולה שבאגדה, כל מה שיש בו לדעת המסדרים ולפי טעמם (של ביאליק ורביצקי), גרעין של מחשבה ורגש מצד התוכן, או קורטוב של נוי (מעט יופי) מצד הצורה והסגנון, או שאר חשיבות מצד שהוא (חשיבות מסוג מסוים, כגון פרסום בשביל האומה) ואם יש בו כדי להצטרף לענין שלם - אותו השתדלו המסדרים לאסוף לתוך ספר זה.

אילו תכונות מאפיינות את האגדות שהמחברים בחרו לכלול בספר האגדה?

יוצאים לדרך

- חפשו בבית שלכם, בבית של סבא וסבתא או של קרובי משפחה אחרים את ספר האגדה.
- חפשו בתוכן העניינים נושא שמעניין אתכם ובחרו אגדה אחת - קראו אותה ונסו להבינה באמצעות פירושי המילים.

חידה בגימטרייה:
 $?5,10,200,9,40,10,3$
 $!400,6,30,100,2$

ספר האגדה - בואו נדע

ספר האגדה מחולק לשישה חלקים (בשני כרכים או בכרך אחד), שכל אחד מהם עוסק בנושא מרכזי. החלק הראשון מאורגן על פי סדר היסטורי, וחמשת החלקים האחרים על פי סדר נושאי.

חלק ראשון - אגדות העוסקות בתקופה שבין בריאת העולם ועד חורבן בית שני.

חלק שני - אגדות על תנאים ואמוראים.

חלק שלישי - עם ישראל ואומות העולם, ארץ ישראל, לשון הקודש, גלות וגאולה, תורה, חכמה, נבואה ושירה, שבת ומועדים.

חלק רביעי - הקב"ה ומצוות שבין אדם למקום, טוב ורע.

חלק חמישי - חיי האדם, מצוות שבין אדם לחברו, מידות ודעות, יחיד וציבור.

חלק שישי - עולם ומלואו, ניחוש ורפואה, משלים ופתגמים.

תַּחֲנִית מִידָע

ערכי האותיות בגימטרייה

א = 1

ב = 2

ג = 3

ד = 4

ה = 5

ו = 6

ז = 7

ח = 8

ט = 9

י = 10

כ = 20

ל = 30

מ = 40

נ = 50

ס = 60

ע = 70

פ = 80

צ = 90

ק = 100

ר = 200

ש = 300

ת = 400

הגימטרייה היא שיטת מספור עברית, שבה אותיות הא"ב מציינות ערך מספרי. בספר האגדה, כמו בספרים אחרים מתקופתו וכמו בפרקי התנ"ך, המספור מופיע באותיות. לפניכם טבלה שתסייע לכם להמיר את האותיות במספרי עמודים רגילים ולהתמצא בספר.

נשווה בין מדרש אגדה כפי שהוא כתוב במדרש רבה במדבר לבין הנוסח שלו המוכר מספר האגדה:

עיבוד - ספר האגדה

מקור - תלמוד בבלי

1. אמר הקב"ה למשה: 2. הארץ חביבה עלי 3. וישראל חביבים עלי - 4. אכניס את ישראל שהם חביבים עלי לארץ שהיא חביבה עלי. (ספר האגדה, עמ' רפא)	<p>1. א"ל (אמר לו) הקב"ה (הקדוש ברוך הוא) למשה:</p> <p>2. הן הארץ חביבה עלי שנאמר (דברים יא, יב):
 "אֶרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ דָּרַשׁ אֹתָהּ תִּמְיֵד עֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מִרְשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה"</p> <p>3. וישראל חביבין עלי שנאמר (דברים ז, ח): "כִּי מֵאַהֲבַת יְהוָה אֲתֶכֶם וּמִשְׁמֶרֶת אֶת הַשְּׁבָעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם הוֹצִיא יְהוָה אֲתֶכֶם בְּיַד חֲזָקָה וַיַּסְדֵּךְ מִבֵּית עַבְדִּים מִיַּד פָּרַעַה מֶלֶךְ מִצְרַיִם."</p> <p>4. אני אכניס את ישראל שהן חביבין עלי לארץ שחביבה עלי שנאמר (במדבר לד, ב): "כִּי אֲתֶם בָּאִים אֶל הָאָרֶץ כְּנָעַן"
 (מדרש רבה במדבר, פרשה כג פסוק ז)</p> |
|---|--|

סימני דרך

הפסוק המקראי שחז"ל באים "לדרוש" דברים בשם אומרם
 צירופי לשון של חז"ל המרמזים על מבנה של משל (דימוי) ונמשל
 הנמשל או הדימוי
 הנמשל
 הבהרת המשל בעזרת הנמשל או חידוד המסר
 מעשי חכמים
 המקור שממנו לקחו ביאליק ורבינצקי את המדרש, ומקומו בספר האגדה

שאלות לדין ולמחשבה

- קראו את המקור מדרש רבה במדבר והשוו אותו לשורה לעיבוד בספר האגדה.
- שחקו "מצא את ההבדלים" - מה אתם מגלים?
- מה המסר של האגדה ואיזה מהנוסחים מעביר אותו טוב יותר?
- מה הרווח ומה ההפסד בתהליך העיבוד?
- בחרו את המילים המתארות מה עשו ביאליק ורבינצקי לאגדות בספר האגדה: כינסו / שיפצו / מילאו / תרגמו / קישרו / ניקדו / הזכירו / קיצרו / האריכו / הסבירו / ערכו / בחרו / העדיפו / ליקטו / פיסקו - הסבירו את בחירותיכם.

יוצאים לדרך

בחרו אגדה אחת בנושא ארץ ישראל מתוך ספר האגדה (עמ' רפא ואילך).

לדוגמה, האגדה הראשונה המופיעה בפרק זה (האגדה שדנו בה בכיתה):

"אמר הקדוש ברוך הוא למשה: הארץ חביבה עלי וישראל חביבים עלי - אכניס את ישראל שהם חביבים עלי לארץ שחביבה עלי" (במ"ר כג)

צעד ראשון: הקיצור בסוגריים (מראה המקום) מלמד על המקור שהאגדה לקוחה ממנו. בדקו מה משמעות הקיצור בלוח ראשי התיבות שבסוף הספר.

דוגמה: במ"ר כג = במדבר רבה פרשה כג.

צעד שני: בדקו אם הספר שהאגדה לקוחה ממנו נמצא בספרייה. אם כן, חפשו בו את המקור, אם לא - עברו לשלב הבא.

צעד שלישי: חפשו את המקור באינטרנט, באתר סנונית "מאגר ספרות הקודש" <http://kodesh.snunit.k12.il>, לפי ההפניה, ואתרו את הנוסח המקורי של האגדה.

תעדו את ניסיונותיכם והסבירו היכן קל יותר להתמצא - האם בספר האגדה או במקורות האחרים? כיצד מבהירה התנסות זו את דבריהם של ביאליק ורבינצקי בהקדמה לספר האגדה?

איזו אחריות מוטלת עלינו,
אם העולם (ברא בעבילנו)?

העולם נברא בשביל ישראל?

מדרשים רבים עוסקים בייאודו של עם ישראל בעולם.
משק ונחמד מדרשים בעצרת סימני הדרכ שלנו.

חברותא

"כְּשֹׁשְׁנָה בֵּין הַחוּחִים" (שיר השירים ב, ב)

אמר רבי עזריה בשם ר' יהודה ברבי סימון:

משל למלך, שהיה לו פרדס נטוע שורה של תאנים ושורה של
גפנים ושורה של רימונים ושורה של תפוחים, ומסרו לארס והלך
לו.

לאחר ימים בא המלך והציץ בפרדס לידע מה עשה, ומצאו מלא
חוחים ודרדרים. הביא קצצים לקצצו, וראה בו שושנה אחת של
ורד, ונטלה והריח בה ושבת נפשו עליו.
אמר המלך: בשביל שושנה זו יינצל הפרדס.

כך העולם לא נברא אלא בשביל ישראל.

לאחר כ"ו דורות (עשרים ושישה דורות מהבריאה ועד משה) הציץ הקדוש ברוך הוא
בעולמו לראות מה עשה, ומצאו מים במים (כלומר כולם רשעים).

...

הביא קצצים לקצצו, וראה בו שושנה אחת של ורד, אלו ישראל.
ונטלה והריח בה, בשעה שנתן להם עשרת הדברות; ושבת נפשו עליו, בשעה שאמרו:
"נעשה ונשמע".

אמר הקדוש ברוך הוא: בזכות שושנה זו יינצל הפרדס,

בזכות תורה וישראל יינצל העולם.

(על פי ויקרא רבה כג; ספר האגדה, עמ' רסב)

סימני דרך

הפסוק המקראי שחז"ל באים "לדרוש"

דברים בשם אומרם

צירופי לשון של חז"ל המרמזים על מבנה של משל

(דימוי) ונמשל

המשל או הדימוי

הנמשל

הבהרת המשל בעזרת הנמשל או חידוד המסר

מעשי חכמים

המקור שממנו לקחו ביאליק ורביניצקי את המדרש,

ומקומו בספר האגדה

לארס - לאיש שאחראי על עבודות חקלאיות

לידע מה עשה - לראות מה קרה

ומצאו מלא חוחים ודרדרים - גילה שיש בו

הרבה קוצים

קצצים - גננים שבאו לגזום את הקוצים

ושבת נפשו עליו - השתפרה הרגשתו מאוד

חִבְרוּתָא

"אֶל גִּבְתֵּי אֲגוּז" (שיר השירים ו, יא)

מה אגוז זה אם נופל לתוך הטינופת, אתה נוטלו ומורקו ושוטפו ומדיחו והוא חוזר כתחילתו והוא יפה לאכילה, כך כל מה שישראל מתלכלכים בעוונות כל ימות השנה, בא יום הכיפורים ומכפר עליהם.

דבר אחר: מה אגוז זה אתה נוטל אחד מהכרי (כלי) וכולם מדרדרים ומתגלגלים זה אחר זה, כך הם ישראל - לקה אחד מהם כולם מרגישים.

(על פי שיר השירים רבה, ו; ספר האגדה, עמ' רטו)

שְׁאֵלוֹת לְדִין וּלְמַחֲשָׁבָה:

- הסבירו במילים שלכם את המדרש - מהו המשל ומהו הנמשל?
- מהם הביטויים של חז"ל לציון חלקי המדרש (מבנה המשל והנמשל)?
- מה הביטוי המציין את המעבר ממדרש אחד לשני?
- מהו המסר הערכי של שני המדרשים? האם אתם מזדהים עם המסר הזה? נמקו.
- הביאו דוגמה נוספת המחזקת את אחת הטענות של המדרשים.

יוצאים לדרך

מדוע נמשלו ישראל לתפוח זהב?

בתקופת חז"ל היו בארץ ישראל עצים, פירות וגידולים האופייניים לאזור גיאוגרפי זה ולאקלים שלו. יש פרי אחד, שנחשב בעולם לסמל של ישראל, אבל חז"ל לא הכירו אותו - זה הוא תפוח הזהב. גידול התפוזים בארץ ישראל החל רק באמצע המאה ה-18, והוא היה לגידול חקלאי משמעותי במאה ה-19 ובראשית המאה ה-20.

חזרו על התרגיל של כתיבת המדרש, והפעם המשילו את עם ישראל לתפוז, שלא היה אופייני לארץ בתקופת חז"ל, אך הפך לסמל שלה בדורות האחרונים.

כתיבה יוצרת -

נמשלו ישראל ל...

למדנו כמה מדרשים הממשילים את עם ישראל לפירות הארץ. בחרו אחד משבעת המינים, וכתבו מדרש הממשיל את עם ישראל אליו על פי המבנה שלמדנו, למשל הרימון: מדוע נמשלו ישראל לרימון? מה רימון זה... כך ישראל... דבר אחר (רעיון נוסף!): מה רימון זה... כך ישראל...

מה הופך את ארץ ישראל
למקום מרכזי כל כך?

ארץ ישראל טבורו של עולם

בשילוחים הקודמים עסקנו בייחודו של עם ישראל,
עכשיו נלמד על ייחודה של ארץ ישראל בעיני אב"ל.

"יִשְׁבִּי עַל טֶבֶד הָאָרֶץ" (יחזקאל לח, יב)

כשם שהטבור הזה נתון באמצע האיש,

כך ארץ ישראל טבורה של עולם, שנאמר: "יִשְׁבִּי עַל טֶבֶד הָאָרֶץ".

ארץ ישראל יושבת באמצעיתו של עולם

ירושלים באמצעיתה של ארץ ישראל

ובית המקדש באמצע ירושלים

וההיכל באמצע בית המקדש

והארון באמצע ההיכל

ואבן שתייה לפני הארון, שממנה נשתת העולם.

(מדרש תנחומא, פרשת קדושים, סימן י)

שתייה - בסיס, יסוד

נשתת - נוסד

תחנת מידע

מדרש תנחומא - מדרש
זה עוסק בחמשת חומשי
התורה, ונקרא על שם
האמורא הארץ-ישראלי רבי
תנחומא בר אבא, שהרבה
מאמרותיו מופיעות במדרש.
המדרש כתוב ברובו בעברית,
אך יש בו גם שימוש בארמית
גלילית, ביוונית ובלטינית.
מדרש זה הגיע לכלל גיבוש
במחצית הראשונה של
המאה התשיעית לספירה.

סימני דרך

הפסוק המקראי שחז"ל באים "לדרוש"

ציורפי לשון של חז"ל המרמזים על מבנה של משל (דימוי) ונמשל

המשל או הדימוי

הנמשל

חידוד המסר הערכי של חז"ל (המסקנה והלימוד שלהם)

המקור של המדרש

שאלות לדיון ולמחשבה

- מהי לדעתכם המשמעות של להיות "באמצע" העולם?
- על פי המדרש - מה היא נקודת האמצע?
- האם גם אתם רואים את ישראל וירושלים כמרכז?
- ציירו תרשים המבטא את המדרש הזה.

מדרש מפה

התבוננו ב"מפת התלתן" של בונטינג, וענו על השאלות:

- מה מתואר במפה?
- האם המפה יכולה לשמש כאיור למדרש שלמדנו? נמקו.
- במה דומה המפה למדרש ובמה היא שונה ממנו? הסבירו ונמקו.
- מה אפשר ללמוד מהמפה על מי שצייר אותה?
- האם מפה זו מסייעת להתמצאות במרחב? אם לא - למה היא יכולה לשמש?

ב"מפת התלתן" של בונטינג (1581) ירושלים נמצאת במרכזו של העולם, והיא מחברת בין היבשות אירופה, אסיה ואפריקה. היבשת החדשה, "מציצה" בפינה השמאלית למטה. נוכל להניח כי מי שצייר את המפה מעולם לא דרך על אדמת ארץ ישראל, וייתכן שמעולם לא עזב את אדמת אירופה ואפילו את עירו; אף על פי כן הוא שרטט מפה שאינה רק פרי דמיונו, אלא מושפעת כנראה מן המקורות על ארץ ישראל.

ארץ ישראל נבראת תחילה

בבריתנו (בריאיתו) של עולם - תנו רבנן:

ארץ ישראל נבראת תחילה וכל העולם כולו נברא לבסוף, שנאמר (משלי ח, כו): "עַד לֹא עָשָׂה אָרֶץ וְחוֹצוֹת".

ארץ ישראל משקה אותה הקב"ה בעצמו וכל העולם כולו על ידי שליח, שנאמר (איוב ה, י): "הַנָּחַן מָטָר עַל פְּנֵי אֲרֶץ וְשִׁלַּח מִיָּם עַל פְּנֵי חוֹצוֹת".

ארץ ישראל שותה מי גשמים, וכל העולם כולו מתמצית, שנאמר: "הַנָּחַן מָטָר עַל פְּנֵי אֲרֶץ" וגו'. ארץ ישראל שותה תחילה, וכל העולם כולו לבסוף, שנאמר: "הַנָּחַן מָטָר עַל פְּנֵי אֲרֶץ" וגו'.

(תלמוד בבלי, מסכת תענית, דף י, עמוד א)

תנו רבנן - שנו רבותינו, במילים אחרות: שינונו (למדו או לימדו) החכמים.

על פי מדרש זה ארץ ישראל מתייחדת בארבעה דברים. כתבו אותם במחברת במילים שלכם. העתיקו את שני הפסוקים מהתנ"ך שעליהם מבסס המדרש את דבריו.

שאלות לדין ולמחשבה

- איזו מילה מהפסוקים חז"ל מפרשים כ"ארץ ישראל"?
- איזו מילה מהפסוקים חז"ל מפרשים כ"כל העולם כולו"?
- האם לדעתכם זו הייתה כוונת הפסוקים?
- איזה רעיון או ערך מבקשים מחברי המדרש להדגיש?
- על פי המדרש, אלוהים נותן לארץ ישראל עדיפות בעניין הגשם - הוא משקה אותה בעצמו, משקה אותה ראשונה וכו'. אנחנו יודעים שבארץ ישראל לגשם יש חשיבות רבה ושלעיתים קרובות יש מחסור בגשם ובמים. לאור זאת - מה לדעתכם המשמעות של המדרש ומה המסר שלו?

כתיבה יוצרת

כתבו מדרש משלכם, המשווה בין ארץ ישראל לשאר העולם. התבססו על אחד מהפסוקים שלהלן ועל תבנית המדרשים שלמדנו.

"כִּי לַיהוָה מִצְקֵי אֶרֶץ וַיֵּשֶׁת (הקים) עֲלֵיהֶם תִּבֵּל" (שמואל א, ב, ח)
 "עֲשֵׂה אֶרֶץ בְּכַחוֹ מִכֵּין תִּבֵּל בְּחֻכְמָתוֹ וּבְתַבּוּנָתוֹ נֹטֶה שְׁמַיִם" (ירמיהו י, יב)

יוצאים לדרך

בעקבות המדרש שכתבתם קראו את מדרש האגדה הזה:
 "מִשְׁחָקָת בְּתִבֵּל אֶרֶץ" (משלי ח, לא)
 זו ארץ ישראל.

ולמה נקרא שמה (של ארץ ישראל) תבל?
 שהיא מתובלת בכל (מלשון תבלין), שכל הארצות יש בזו מה שאין בזו, אבל ארץ-ישראל אינה חסרה כלום.
 (ספרי, פרשת עקב)

צבעו את חלקי האגדה בצבעים על פי המקרא בסימני הדרך.
 ציינו במה דומה המדרש שלכם למדרש של חז"ל ובמה הוא שונה ממנו.

אני בכלל מעדיפה עוקולד לאדיחה!
מה בעיניך מסמל געזע וכל טוב?

אַרץ זִבַּת חֶלֶב וְדָבָשׁ

בשִׁעוֹר הַקּוּדֶם לַמַּדְוֵן אַל מִרְכִּיּוּתָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל,
בשִׁעוֹר הַזֶּה נִדְבֵר אַל אֶלֶב וְדָבֶשׁ וְאַל הַבִּרְכָּה שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.

שמות פרק ג (הסנה הבוער), פסוק ח

וְאַרְדּוֹ לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֵתוֹ מִן הָאֶרֶץ הַהוּא אֶל אֶרֶץ טוֹבָה וְרַחֲבָה
אֶל אֶרֶץ זִבַּת חֶלֶב וְדָבָשׁ אֶל מְקוֹם הַפְּנִיעִי וְהַחֲמִי וְהָאֶמְרִי וְהַפְּרִי וְהַחֲמִי
וְהַיְבוּסִי.

שמות פרק יג (חג הפסח), פסוק ה

וְהָיָה כִּי יָבִיֵאֵךְ יְהוָה אֶל אֶרֶץ הַפְּנִיעִי וְהַחֲמִי וְהָאֶמְרִי וְהַחֲמִי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם
לֵאמֹר לְךָ אֶרֶץ זִבַּת חֶלֶב וְדָבָשׁ וְעַבְדְּךָ אֶת הָעֶבֶדָה הַזֹּאת בְּחֹדֶשׁ הַזֶּה.

במדבר פרק טז (בני קורח), פסוק יד

אֲף לֹא אֶל אֶרֶץ זִבַּת חֶלֶב וְדָבָשׁ הִבִּיאֲתָנוּ וַתִּתֵּן לָנוּ נַחֲלֹת שְׂדֵה וְכָרִם הַעֲיִנִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּם
תִּנְקֹר לֹא נַעֲלָה.

היכנסו לאתר "מאגר ספרות הקודש" <http://kodesh.snunit.k12.il>
וחפשו שם את מראי המקום האלה:

במדבר פרק יד, פסוק ח

דברים פרק ו, פסוק ג באיזו שיטת חיפוש השתמשתם?

עתה חפשו פסוקים נוספים שמופיע בהם הביטוי "ארץ זבת חלב ודבש".

באיזו שיטת חיפוש השתמשתם כעת?

שאלות לדין ולמחשבה

- קראו את הפסוק שקיבלתם וגם את הקטע שהוא מופיע בו ואת ההקשר.
- מי אומר את הביטוי "ארץ זבת חלב ודבש"?
- על איזו ארץ הוא נאמר?
- מה יכול להיות מקור החלב ומה יכול להיות מקור הדבש בארץ ישראל?

תַּחֲנַת מִידָע

חלב ודבש מעידים על שפע, על ברכה ועל רווחה כלכלית. הדימוי הוא לפי האידאל של רועי צאן, המתארים ארץ מרעה שופעת ירק ודבש פירות. בספר דברים מתוארת הארץ כ"ארץ שבעת המינים", שהוא האידאל החקלאי. עם זאת, בתנ"ך יש לחלב ודבש גם משמעות הפוכה, של קללה, מנקודת מבטם של חקלאים: ארץ נטושה מחקלאים, שנתרבו בה עדרי הצאן וגידולי הפרא, והשתלטו על החקלאות המסודרת והקבועה (ישעיהו ז, כא-כה).

הבול "ארץ זבת חלב ודבש" בעיצובו של יגאל גבאי, באדיבות השירות הבולאי - דואר ישראל

חִבְרוּתָא

"ארץ זבת חלב ודבש"

רבי אליעזר אומר: **חלב** - זה חלב הפירות, **דבש** - זה דבש תמרים.
רבי עקיבא אומר: **חלב** - זה חלב ודאי, **וכן הוא אומר**: "וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִטְפוּ הַהָרִים עֲסִיס וְהַגְבְּעוֹת תִּלְכְּנָה חֶלֶב" (יואל ד, יח),
דבש - זה דבש היערות, **וכן הוא אומר**: "וַיָּבֵא הָעָם אֶל הַיַּעַר וְהָיָה הֶלֶךְ דְּבָשׁ" (שמואל א, יד, כו)

(מתוך מכילתא דרשב"י [ספר מדרשי מתקופת המשנה])

סימני דרך

הפסוק המקראי שחז"ל באים "לדרוש"
דברים בשם אומרם
צירופי לשון של חז"ל
המרמזים על מבנה של
משל (דימוי) ונמשל
המשל או הדימוי
הנמשל
הבהרת המשל בעזרת
הנמשל או חידוד המסר
מעשי חכמים
המקור של המדרש

רמי בר יחזקאל נזדמן לבני ברק, ראה עצים שאוכלות תחת תאנים. והיה דבש נוטף מן התאנים וחלב מטפטף מן העצים ומתערבים זה בזה.

אמר: **זהו "זבת חלב ודבש"**

(תלמוד בבלי, מסכת כתובות, דף קיא, עמוד ב)

אָמַר ר' יוֹחָנָן:

זְכוּרֵנִי, כְּשֶׁהָיָה תִּינוֹק בּוֹצֵעַ חֶרֶב -
נִמְשָׁךְ חוּט שָׁל דְּבֶשׁ עַל שְׁתֵּי זְרוּעוֹתָיו.

(תלמוד בבלי, מסכת בבא בתרא, דף צא, עמוד ב; ספר האגדה, עמ' רצ)

שאלות לדין ולמחשבה

- חפשו בכל אחד מהמקורות מה הוא הדבש ומה הוא החלב.
- מה ההבדל בין האגדה למדרשי האגדה המובאים כאן מבחינת המבנה?
- איזו אפשרות מתאימה יותר לדעתכם להמחשת ברכה ושפע?
- הציעו אפשרויות נוספות להבנת הדימויים של חלב ודבש כמציינים שפע (לפי פירוש אחד למשל החלב הוא למעשה יין לבן).

יוצאים לדרך

מדרש צילום - "ארץ זבת חלב ודבש"

הצטיידו במצלמה. חפשו וצלמו בסביבת מגוריהם תמונה שיכולה להמחיש את הביטוי "ארץ זבת חלב ודבש" - את הדימוי עצמו (חלב ודבש) או את משמעותו (ברכה, שפע, עומס פרי).

הבעתי את הזיקה בין עם ישראל
לארצו, אבל מה הקשר לאלוהים?

אורי הוא אורכם ואורכם הוא אורי

האור הוא דימוי המשמש לתאר את אלוהים, את העם, את התורה ואת ארץ ישראל, שנתברכה באור מיוחד.

האור יכול לסמל דברים רבים, מה הוא מסמל בעיניך?
בשיעור הזה נראה סמלים נוספים, ונעצרתם נאיר את הקשר המיוחד בין עם ישראל, ארץ ישראל ואלוהים.

מצפים לאור או מאירים יחד?

קראו את שני המדרשים המופיעים בזה אחר זה בילקוט שמעוני.
היעזרו בסימני הדרך כדי להבחין בין חלקיהם השונים,
ענו על השאלות הנוגעות לכל מדרש, ולאחר מכן על השאלות המשותפות לשניהם.

אמר רבי יוחנן **משל למהלך בדרך עם דמדומי חמה**,
בא אחד והדליק לו את הנר וכבה
ובא אחד והדליק לו את הנר וכבה, אמר מכאן ואילך איני ממתין אלא לאורו של
בוקר.

כך אמרו ישראל לפני הקב"ה עשינו לך מנורה בימי משה וכבתה, בימי שלמה וכבתה,
מכאן ואילך אין אנו ממתינים אלא לאורך, **שנאמר** "כִּי עֲמֹךְ מְקוֹר חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאָה
אור" (תהלים לז, י), וכן אמר הקב"ה "קוֹמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרְךָ" (ישעיהו ס, א)
(ילקוט שמעוני, ישעיהו ס)

דמדומי חמה -
בשעת שקיעת השמש

- א. ספרו את המדרש במילים שלכם.
- ב. תארו את הקשר שבין ישראל לקב"ה.
- ג. מה לדעתכם מסמל האור במדרש?
- ד. האם לדעתכם ישראל עדיין "ממתינים לאורו של הקב"ה"?

אמר רב אחא נמשלו ישראל לדית, שנאמר "זית רצנן יפה פרי תאר קרא יהוה שמוך" (ירמיהו יא, טז)

ונמשל הקב"ה בנר: "נר יהוה נשמת אדם" (משלי כ, כז)

מה דרכו של שמוך, לינתן בנר והם מאירים שניהם כאחת.

כך אמר הקב"ה לישראל: הואיל ואורי הוא אורכם ואורכם הוא אורי, אני ואתם נלך ונאיר לציון, שנאמר "קומי אורי כי בא אורך" (ישעיהו ס, א)

(ילקוט שמעוני, ישעיהו ס)

שאלות לדין ולמחשבה

- ספרו את המדרש במילים שלכם.
- תארו את הקשר שבין ישראל, אלוהים וציון.
- מה לדעתכם מסמל האור במדרש?
- האם לדעתכם גם כיום "ישראל מאירים לציון"?

- שני המדרשים עוסקים בפסוק מישעיהו: "קומי אורי כי בא אורך". לפי כל אחד מהמדרשים - אל מי פונה הפסוק? מה הוא מקור האור?
- הציעו פרשנות משלכם לפסוק הזה, שתתייחס אף היא אל אלוהים, ישראל וציון. לפי הפירוש שלכם - למי נאמר "קומי אורי"? מה הוא האור?
- האם המדרש שלכם קשור למציאות חיינו בישראל כיום? נמקו.

סימני דרך

הפסוק המקראי שחז"ל באים "לדרוש"

דברים בשם אומרם

צירופי לשון של חז"ל המרמזים על מבנה של משל (דימוי) ונמשל

המשל או הדימוי

הנמשל

הבהרת המשל בעזרת הנמשל או חידוד המסר

מעשי חכמים

המקור של המדרש

תַּחֲנִית מִידָע

הפסוק "קומי אורי כי בא אורך" מופיע גם בפיוט המפורסם "לכה דודי". בפיוט שרים: "כי בא אורך, קומי אורי. עורי עורי שיר דברי". שיעור על הפיוט הזה תמצאו בפרק "זיקת העם לארצו וביטוייה בתפילה, בשירים ובסיפורי חסידים".

תרגיל "הפיקח והסומא"

התחלקו לזוגות - אחד מכסה עיניים במטפחת, והשני מוביל אותו בבטחה ובזהירות בחצר בית הספר, תוך שהוא נמנע ממכשולים. אחרי חמש דקות החליפו תפקידים.

- איך ההרגשה להוביל?
- איך ההרגשה להיות מובל?
- מה למדתם מכל תפקיד ומה למדתם מההתנסות בשני התפקידים?

פיקח - אדם רואה

סומא - אדם עיוור

מי מאיר למי?

"בְּהֶעֱלֹתְךָ אֶת הַנֵּרוֹת" אמרו ישראל לפני הקדוש ברוך הוא: ריבוננו של עולם, לנו אתה אומר שנאיר לפניך? אתה הוא אורו של עולם והאורה דרה אצלך - ואתה אומר "אֶל מוֹל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה!" - הֲיֵי "כִּי אֶתָּה תְּאִיר נְרִי". אמר להם הקדוש ברוך הוא: לא שאני צריך לכם, אלא שתאירו לי כדרך שהארתי לכם. משל, למה הדבר דומה? לפיקח וסומא שהיו מהלכין בדרך. אמר לו פיקח לסומא: כשניכנס לתוך הבית צא והדלק לי את הנר הזה והאר לי. אמר לו הסומא: בטובתך, כשהייתי בדרך אתה היית מסמכני, עד שנכנסנו לתוך הבית אתה היית מלווה אותי, ועכשיו אתה אומר: הדלק לי את הנר הזה והאר לי! אמר לו הפקח: שלא תהא מחזיק לי טובה שהייתי מלווה בדרך - לכך אמרתי לך: "האר לי".

(במדבר רבה, טו; ספר האגדה, עמ' סה)

- והאורה דרה אצלך - האור נמצא אצלך
- צא והדלק לי את הנר - בבקשה הדלק את הנר מסמכני - אפשרת לי לסמוך עליך
- שלא תהא מחזיק לי טובה שהייתי מלווה בדרך - שלא תהיה חייב לי

שְׁאֵלוֹת לְדִין וּלְמַחֲשָׁבָה

- קראו את מדרש האגדה ונסחו אותו בשפה פשוטה.
- מה היא השאלה המרכזית שמדרש אגדה זה מעלה?
- מה מסמל האור במשל הזה?
- אילו יחסים מתוארים בין הקב"ה (אלוהים) לבין ישראל?
- השוו בין סיפור המשל לבין החוויה האישית שלכם בתרגיל "הסומא והפיקח".
- המשל מדמה את היחסים בין אלוהים לישראל ליחסים בין אדם רואה לאדם עיוור. הביאו עוד דוגמה ליחסים שבהם צד אחד מוביל ומורה דרך והצד השני הולך אחריו.

אומה זו משולה לכוכבים

הכוכבים הם "מאורות קטנים". גם הם סמל של אור, אך מה עוד הם עשויים לסמל?

אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים:

כשהם יורדים - יורדים עד עפר, וכשהם עולים - עולים עד לכוכבים.

(תלמוד בבלי, מסכת מגילה דף טז, עמוד א; ספר האגדה, עמ' רסה)

א. הסבירו את משל העפר והכוכבים.

ב. האם העפר והכוכבים הם דימויים מנוגדים או משלימים?

ג. מה משמעות הירידה ומה משמעות העלייה לדעתכם?

המשל אינו מצטט את הפסוקים שהוא מסתמך עליהם, אבל החכמים הכירו שני פסוקים חשובים, שהאומה נמשלה בהם לעפר ולכוכבים:

"וְשִׁמְתִּי אֶת זֶרְעֶךָ כְּעֶפֶר הָאָרֶץ" (בראשית יג, טז)

"הַבֵּט נָא הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אֲם תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם, וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זֶרְעֶךָ"

(בראשית טו, ה)

שאלות לדיון ולמחשבה

א. איזו פרשנות נוספת מציעים הפסוקים לעפר ולכוכבים?

ב. האם אתה יכול להציע פרשנות לסמלים הללו שיש בה חידוש או כיוון מחשבה אחר?

ג. הציעו המשך משלכם למשפט "אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים".

יוצאים לדרך

ציירים רבים אשר הגיעו לישראל מאירופה בראשית המאה העשרים הסתנווהו והתפעלו מהאור הבוהק בארץ ישראל, וסגנון הציור שלהם השתנה בהשפעתו. אלה הם "ציירי ארץ ישראל", ובהם הציירים ראובן רובין ונחום גוטמן. היכנסו לאתר האינטרנט של מוזיאון בית ראובן

<http://www.rubinmuseum.org.il>

ולאתר של מוזיאון נחום גוטמן

<http://www.gutmanmuseum.co.il>

התבוננו בציורים. בחרו ציור אחד מציוריו של אחד מהאמנים, המבטא לדעתכם באופן ישיר או באופן סמלי את אורה של ארץ ישראל, וציירו ציור משלכם בהשראתו.

האם קרה לכם שהייתם במקום יפה
בעולם ודווקא המקום הזה עורר
בכם געגועים לארץ?

אַרֶץ חֲמֻדָּה

מה זאת אהבה, ומה היא אהבת הארץ?
בשיעור זה נבקש לאחד את הרעיונות, התחושות
והרגשות המלווים את אהבת הארץ.

חֲבֵרוּתָא

רַבִּי אֲבָא הָיָה מְנַשֵּׁק אֶת סִלְעִיָּה שֶׁל עֶכָּו.
רַבִּי חֲנִינָא הָיָה מְתַקֵּן אֶת מִכְשָׁוֵי הַדְּרָכִים.
רַבִּי חִיָּא בֶר גַּמְדָּא הָיָה מְתַגַּלְגֵּל בְּעֶפְרָה
שֶׁנֶּאמַר: "כִּי רָצוּ עֶבְדֶּיךָ אֶת אֲבֹנֶיהָ וְאֶת עֶפְרָה יְחִנְנוּ" (תהלים קב, טו)
(תלמוד בבלי, מסכת כתובות, דף קיב, עמוד א; על פי ספר האגדה, עמ' רפד)

סִימְנֵי דָּרָךְ

הפסוק המקראי שחז"ל באים "לדרוש"
דברים בשם אומרם
צירופי לשון של חז"ל המרמזים על מבנה
של משל (דימוי) ונמשל
המשל או הדימוי
הנמשל
הבהרת המשל בעזרת הנמשל או חידוד
המסר
מעשי חכמים
המקור של המדרש

- מה מבטאים המעשים של שלוש הדמויות?
- האם מעשי החכמים אכן מבטאים את הנאמר בפסוק מתהלים?
- באיזה אופן אתם מבטאים את הקשר שלכם לארץ?
- באיזה אופן הייתם רוצים לבטא את הקשר בעתיד?

מַעֲשֵׂה בְּחֻמְשָׁה חֲכָמִים שֶׁהָיוּ יוֹצְאִים לְחוּץ לָאָרֶץ, וְהִגִּיעוּ לְפָלֶטִין (ארמון)
נִזְכְּרוּ בְּאֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל,
זָקְפוּ עֵינֵיהֶם וְזָלְגוּ דְמְעוֹתֵיהֶם וְקָרְעוּ בְּגָדֵיהֶם
וְקָרְאוּ אֶת הַפֶּסוּק הַזֶּה:
"וַיִּרְשָׁתֶם אוֹתָהּ וַיִּשְׁבַּתֶּם בָּהּ וַיִּשְׁמְרֶתֶם לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַחֻקִּים" (דברים יא, לא-לב)
אָמְרוּ: הַיְשִׁיבָה בְּאֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל הַמַּצּוֹת שֶׁבַּתוֹרָה.
(על פי ספרי דברים, פרשת ראה, פסוק כ)

א. מדוע נזכרו החכמים בארץ ישראל כאשר הגיעו לארמון?
 ב. האם קרה גם לכם שהייתם במקום יפה בעולם, והמקום עורר בכם געגועים לארץ ישראל?

אַל אֶרְצִי / רחל

לֹא שָׁרַתִּי לָךְ, אֶרְצִי,
 וְלֹא פִּאֲרַתִּי שְׁמֶךָ
 בְּעִלְיֹת גְּבוּרָה,
 בְּשָׁלֹל קְרָבוֹת;
 רַק עַץ - יְדִי נָטְעוּ
 חוֹפֵי יַרְדֵּן שׁוֹקְטִים.
 רַק שְׁבִיל - כְּבִשׁוֹ רַגְלִי
 עַל פְּנֵי שְׂדוֹת.

אָכֵן דָּלָה מְאֹד -
 יִדְעֹתִי זֹאת, הָאֵם,
 אָכֵן דָּלָה מְאֹד
 מִנְחַת בִּיתְךָ;
 רַק קוֹל תְּרוּעַת הַגִּיל
 בְּיוֹם יְגֵה הָאוֹר,
 רַק בְּכִי בַּמִּסְתָּרִים
 עָלִי עֲנִיָּה.

א. מה לדעתכם מרגישה המשוררת רחל כלפי הארץ? כיצד הדבר בא לידי ביטוי בשיר?
 ב. מצאו דמיון בין מעשיה של רחל לבין מעשיו של אחד מהשלושה במקור הראשון.

פארתי שמך - היללתי אותך
 מנחת בתך - המתנה של בתך
 יגה האור - יעלה ויגדל האור
 עלי עניך - על העוני שלך

שאלות לדין ולמחשבה

- מבין הדמויות השונות המתוארות כאן - עם מי אתם הכי מזדהים, ומדוע?
- האם עולה בכם רגש של ביקורת כלפי אחת הדמויות או חוסר הזדהות עם אחת מהן?
- מה היא אהבת ארץ? נסו לתאר את הרגש הזה.
- כיצד אוהבים ארץ? הביעו עמדתכם על הדוגמאות שהוזכרו והוסיפו הצעות משלכם.
- מה אתם אוהבים בארץ?
- מתי אתם מרגישים את "אהבת הארץ"?

האם אנו אוהבים את ארץ ישראל כי היא הארץ הכי טובה?
קראו את מדרש האגדה מתוך ספר האגדה ובחנו מה הוא מוסיף לנו להבנה של "אהבת ארץ".

"בְּחַרְתִּי הַסְּתוּפָּךָ בְּבֵית אֱלֹהֵי" (תהלים פד, יא)

מהו הסתופף?

רבי תנחום בר' חנילאי ורב, אחד אמר: אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: ריבוננו של עולם, אפילו יש לי פרוטרקלין וטרקלין בחוץ לארץ ואין לי אלא הסף בארץ ישראל - "בחרתי הסתופף"; ואחד אמר: אפילו לא יהא לי לאכול בארץ ישראל אלא סיפוף של חרובים - "בחרתי הסתופף".

(מדרש תנחומא, פרשת משפטים; ספר האגדה, עמ' רפד)

ביאורי מילים מתוך ספר האגדה:

פרוטרקלין וטרקלין - אולמות מבואה ואולמות פנימיים; כלומר היכלות מרווחים
הסף - מפתח; כלומר מעון צר
ספוף - מין גרוע בפירות

- א. הסבירו את הרעיון המרכזי במדרש במילים שלכם.
- ב. לפי המדרש, ישראל לא תמיד מציעה את התנאים הכי נוחים, ובכל זאת בוחרים בה. העלו השערות משלכם - מדוע בוחרים בה?
- ג. האם יש במשפחתכם סיפורי עלייה לארץ המדגימים את הבחירה הזו?

איך מראים אהבה?

אחד מנשק סלעים, אחר מתגולל בעפרה ושלישית נוטעת עץ.
בשיר שלפנינו עוד ביטוי לאהבת הארץ, מהו?

אין לי ארץ אחרת

מילים: אהוד מנור

לחן: קורין אלאל

אין לי ארץ אחרת, גם אם אדמתי בוערת
רק מילה בעברית חודרת אל עורקיי, אל נשמתי
בגוף כואב, בלב רעב, כאן הוא ביתי.

לא אשתוק כי ארצי שינתה את פניה,
לא אוותר לה, אזכיר לה,
ואשיר כאן באוזניה, עד שתפקח את עיניה

שאלות לדין ולמחשבה

- א. מה לדעתכם הכוונה במילים "ארצי שינתה את פניה"?
- ב. כיצד השינוי הזה משפיע על האהבה?
- ג. מה המשמעות של "לא לשתוק, לא לוותר, להזכיר"?
- ד. האם יש לכם דוגמה למישהו אוהב, שמזכיר ולא מוותר?

יוצאים לדרך

חשבו על משהו שהייתם רוצים לעשות כביטוי לאהבת הארץ. בחרו מעשה שהוא אפשרי עבורכם, ומצאו לכם שותפים - בני משפחה או חברים. לאחר שתעשו זאת, ספרו על כך בכיתה. בדקו עם עצמכם - האם המעשה שלכם מעצים את האהבה?

הקשר שלי לארץ ישראל מיוחד במינו
כי אחרי עאלפי ענים חלמו יהודים
להגיע אליה, אני זוכה לחיות בה

ביני לבין ארץ ישראל

למדנו על יימודו של עם ישראל; למדנו על יימודה של ארץ
ישראל ועל הקשר המיוחד בין עם ישראל, ארצו ואמונתו.
נסכם את המסע היימודי הזה בנתנת ביטוי יצירתי
למדרשי האגדה, ובהתבוננות בקשר האישי שלנו לארץ
ישראל דרך היצירה.

משימת סיכום

- א. בחרו אחד ממדרשי האגדה שלמדנו. כתבו על בסיסו מדרש אגדה יצירתי משלכם המבטא את הקשר שלכם לארץ ישראל. אתם יכולים להתייחס להיסטוריה האישית והמשפחתית שלכם, למקום המגורים שלכם, לאתרים אהובים עליכם בארץ, לרגשות שלכם ולחוויות שחוויתם. שימו לב לפסוק המקראי שחז"ל באים לדרוש, לצירופי לשון המרמזים על מבנה של משל (דימוי) ונמשל, למשל ולנמשל - המסר הנלמד.
- ב. "דרשו" את המדרש בדרך יצירתית: הביעו אותו בציור, במוזיקה, או בסיפור.
- ג. בעקבות היצירה תארו עד כמה מדרש האגדה כ"כלי" סייע לכם להעביר מסרים רעיוניים.
- ד. אילו זה היה אפשרי, האם נראה לכם שהמדרש שלכם היה מתאים להיכלל בספר האגדה? האם המדרש הכתוב או דווקא הביטוי היצירתי שלו?
- ה. מה מחדש המדרש שלכם על הזיקה בין עם לארצו?
- ו. כיצד הוא מבטא את הקשר שלכם לארץ ישראל?

זַקַּת הָעַם לְאַרְצוֹ וּבִטּוּיָהּ בַּתְּפִלָּה, בְּשִׁירִים וּבְסִפּוּרֵי חֲסִידִים

תלמידים ותלמידות יקרים,

בפרק זה נבא את הציקה בין עם ישראל לארץ ישראל בתפילה, בסיפורי חסידים, בשירי חסידים ובשירת העלצושים. בעצרת השירים והתפילות נכיר אתרים, מקומות ונופים בארץ ישראל ונתוודע לכיסופים שמשו יהודים לארץ ישראל בשנותיהם הארוכות בלילות בתקופה שלא היה באפשרותם לראות את הארץ במו עיניהם או להגיע אליה. תקוות אלה פיעחו בלב העם היהודי לאורך כל שנות הלילות והן האלו לקבל ביטוי מנשי עם הקמתה של התנועה הציונית שפתחה את הדרך למינוח אהבת הארץ בעלייה ובהתיישבות. המפגש עם המציאות בארץ ישראל הוליד, אחד גיסא, תחושות של תסכול וקושי לנכח תנאי החיים הקשים והמורכבות של החיים בארץ, ומאידך גיסא, תחושות של אהבה עזה לאתרים ההיסטוריים, לנופים היומאדיים ולעצם המעשה האלוני של הפראת השמחה ובניית הארץ.

נמשיך את המסע לביורר הציקה שבין עם לארצו כפי שהיא משתקפת בתפילה, בשירי חסידים ובספרות החסידית.

בסיום פרק זה במסע נבקש לברר כיצד אתם מבטאים את אהבתכם לארץ "אמדת אבות", ומהי הציקה של כל אחד ואחת מכם לארץ ישראל ולמדינת ישראל.
נצא לדרכך!

זה מדגישים כערוחקים?

על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון

אורבן הבית השני בשנת 70 לספירה היה אירוע מכונן באיי היהודים ובעל השפעה עצומה על תנאי חייהם ועל תרבותם. בבת אחת ארב לב לבה של העשייה היהודית - בית המקדש, ועמו בטלו עבודת הקרבנות והעלוייה לרבא, והמנהיגות היהודית גלתה מן הארץ. בשעה שיהודים רבים גלו מארצם, הפכו ארץ ישראל וירושלים למושא כמיהה וצעצועים, שמצאו את ביטויים בדרכים מגוונות.

תכניתנו עוסקת בקשר של עם ישראל לארץ ישראל לאורך הדורות. אנו יוצאים למסע בתקופות שונות בהיסטוריה ובמקומות שונים בעולם, שבכולם היו יהודים, ובאלקם איים עד היום. בכל אחת מן התקופות ובכל אחת מן העלויות מתבטא הקשר שבין עם ישראל לארץ ישראל בדרך מיוחדת. בשיעור זה אנו מציגים אל התמנה הראשונה במסענו - בבל. על בבל נלמד מתוך מסמך תהלים קלז.

מזמור תהלים קלז, "על נהרות בבל", הוא אחד מן הטקסטים הידועים ביותר המתארים את הגלות. המזמור מתאר את הגלות שלאחר חורבן בית המקדש הראשון, בשנת 586 לפני הספירה; אז החרבו הבבלים את ירושלים והגלו חלק מתושבי ארץ ישראל לבל. המזמור הפך לאחד הסמלים המרכזיים בחיי היהודים הרחק מארץ ישראל, גם בתקופות הגלות שבאו לאחר מכן. הוא מתאר את סבלם של היהודים בגלות ואת זיכרון ירושלים שלא סר ממחשבותיהם. בחלק מנוסחי התפילה נהוג לקרוא את המזמור בימי חול לפני ברכת המזון, ושני פסוקים מפורסמים מתוכו נאמרים גם במהלך טקס החופה לפני שבירת הכוס.

תחנת מידע

חברותא

שמחת השבת - סיפור חסידי

נתארח אצל רבי ברוך איש
נכבד מארץ ישראל, אחד מאלה
המתאבלים כל הימים על ציון
יירושלים ואינם שוכחים את
צערם אפילו רגע אחד.

בליל שבת זימר הרבי "כל מקדש
שביעי" בניגונו הרגיל (פיוט
מהזמירות שנהוג לשיר בליל
שבת). כשהגיע לחרוז: "אוהבי ה'
המחכים בבנין אריאל", נשא את
עיניו וראה את האורח יושב עצוב
ומתאנח כדרכו כל הימים.

הפסיק את הזמר וקרא בגיל
ורעדה בפניו של האיש הנבעת
את דברי החרוז: "אוהבי ה'
המחכים בבנין אריאל, ביום
השבת שישו ושמחו כמקבלי
מתן נחליאל!" ואחר כך סיים את
הזמר.

(שמחת השבת רבי ברוך ממזבז, מ' בובר,
אור הגנוז: סיפורי חסידים, הוצאת שוקן
ע' 104)

א על נהרות בבל שם ישבנו גם בְּכִינוּ: בְּזָכְרֵנוּ אֶת צִיּוֹן.
ב על עֲרָבִים בְּתוֹכָהּ תְּלִינוּ כְּנִזְרוּתֵינוּ.
ג כִּי שָׁם שְׁאַלְנוּ שׁוֹבֵינוּ דְּבָרֵי שִׁיר וְתוֹלְלֵינוּ שְׁמִחָה:
שִׁירֵנוּ מִשִּׁיר צִיּוֹן.

ד אֵיךְ נָשִׁיר אֶת שִׁיר ה': עַל אֲדָמַת נֶכֶר.
ה אִם אֲשַׁכְּחָךְ יְרוּשָׁלַם תִּשְׁכַּח יָמִינִי.
ו תִּדְבֹק לְשׁוֹנִי לְחִפִּי אִם לֹא אֶזְכְּרֶכִּי:
אִם לֹא אַעֲלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׁמִחָתִי.
(תהלים קלז, א-ו)

על נהרות בבל - על שפת הנהרות בבבל - הפרת ויובליו.
לבבל גלה עם ישראל עם חורבן הבית הראשון.
על ערבים בתוכה - על עצי הערבה שבתוך בבל.
תלינו כנזרותינו - הגולים הלויים תלו את הכינורות, שבהם
היו מנגנים בבית המקדש, על עצי הערבה, אולי כמקום
מסתור, על מנת ששוביהם לא יכריחו אותם לנגן בהם.
כי שם שאלנו שובינו דברי שיר - השובים ציוו את הגולים
לשיר להם.
ותוללנו שמחה - תוללנו מלשון הוללות ולעג. השובים
לעגו לגולים וביקשו שינגנו להם.
משיר ציון - האויבים ציוו על הגולים לשיר ולנגן להם
את אותם שירים שהיו משוררים בבית המקדש, לשורר
אותם לכבוד אלילי בבל.
אדמת נכר - אדמת הגלות

מהו סיפור חסידי?

סיפור שבת על תולדות חייו, מעשיו ונפלאותיו של צדיק
מסוים, שדרכו ניתן ללמוד על יד האלוהים המכוונת והמובילה
את הגיבור לעשות צדק בעולם.

מהי חסידות?

תנועה רוחנית יהודית שהתפתחה במזרח אירופה לפני כ-300
שנה. תנועת החסידות מתאפיינת בעבודת האל בשמחה,
אהבת ישראל ומרכזיותו של מנהיג רוחני. המנהיג שייסד
והפיץ את תורת החסידות הוא הבעל שם טוב אשר הנהיג את
התנועה במשך 26 שנים.

תחנת מידע

ישיבת ארץ ישראל

תנו רבנן (=שנו, אמרו רבותינו, החכמים):
לעולם ידור (=יגור) אדם בארץ ישראל, ואפילו בעיר שרובה עובדי כוכבים,
ואל ידור בחוצה לארץ, ואפילו בעיר שרובה ישראל,
שכל הדר בארץ ישראל - דומה כמי שיש לו אלוה,
וכל הדר בחוצה לארץ - דומה כמי שאין לו אלוה.
(תלמוד בבלי, מסכת כתובות, דף קי, עמוד ב)

מעשה ברבי אלעזר בן שמוע, ורבי יוחנן הסנדלר, שהיו הולכים לנציבים (שם של מקום)
אצל רבי יהודה בן בתירה ללמוד ממנו תורה, והגיעו לציידן (=צידון שבלבנון), וזכרו את
ארץ ישראל, זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקראו בקריאתם וקראו את המקרא הזה:
"וירשתם אותה וישבתם בה ושמרת לעשות את כל החוקים האלה ואת המשפטים"
(דברים יא, לא)
אמרו: ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה.
חזרו ובאו להם לארץ ישראל.
(ספרי דברים, פסוק פ)

שאלות לדין ולמחשבה

- האזינו למזמור "על נהרות בבל" בנוסח ספרדי-ירושלמי בקישור הזה:
<http://www.zemereshet.co.il/song.asp?id=1592&phrase>
- איזו אווירה מעורר הלחן? האם אתם מכירים לחנים אחרים למזמור? שאלו את ההורים וקרובי משפחה אם הם מכירים לחנים אחרים - באילו מקומות בעולם היה נהוג לשיר אותם?
 - קראו את מילות המזמור. אילו תחושות עולות ממנו?
 - מה לדעתכם פירוש השבועה "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני"? בתשובתכם זכרו שבמשך שנים רבות יהודים שחיו בגלות לא יכלו להגיע לארץ ישראל, ובכל זאת המשיכו לומר מילים אלו שוב ושוב.
 - איזו השפעה יש לדעתכם לאמירת המזמור הזה מדי יום בברכת המזון? ואיזו השפעה יש לאמירת פסוקים ממנו במהלך שמחת החתונה?
 - קראו את הקטע מתוך התלמוד הבבלי. למה מדומה הישיבה בארץ ישראל בקטע הזה? הקטע הזה נלמד בין השאר על ידי חכמי בבל, כלומר חכמים שישבו בגלות ולא בארץ ישראל, מה משנעות הדבר לדעתכם?
 - קראו את הקטע מתוך ספרי דברים. מדוע לדעתכם פורצים החכמים בבכי? למה מדומה הישיבה בארץ ישראל בקטע הזה?
 - איזו נקודת מבט מחדש הסיפור החסידי?

כְּסוּפִים לְאַרֶץ יִשְׂרָאֵל בַּתְּפִלָּה חלק א'

בשיעור הקודם עסקנו בעצוּצִים ובכּוּמִיָּה שֶׁל יְהוּדִים לְאַרֶץ
יִשְׂרָאֵל בְּעִקְבוֹת אֲוֵרָבָן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָרִאשׁוֹן וְעֹלֹת בָּבֶל. בְּשִׁיעוֹר
הַזֶּה נִבְּאָן כִּיצַד הַרְגָּשׁוֹת הָעָם בָּאִים לְיָדֵי בִיטוּי בַּתְּפִלּוֹת הַקֶּבֶץ
שֶׁבְּמִסֹּרֶת שְׁלָנוּ. מְקוּמָה שֶׁל הַתְּפִלָּה הַתְּבַסֵּס וְהַתְּיַצֵּב בַּתְּרָבוֹת
הַיְּהוּדִיּוֹת לְאַחַר שֶׁמֶרֶב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הַשֵּׁנִי. בְּשֶׁלָּה שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ
הָיָה קִיּוּם, סִבְּבוּ הָאִיִּים הַיְּהוּדִיִּים סָבִיב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ - אֵלָיו עָלוּ

לְרַגֵּל מִכָּל רֶאֱבִי הָאָרֶץ וְשֶׁם הַקְּרִיבוּ קִרְבָּנוֹת וּמִגְּזָזוּ אֶת הָאֵלִים. הַתְּפִלָּה, שֶׁעַד אִזְּכָרָהּ אֵין
וְלֹא מֵאִיב, נִעֲשֶׂתָה לְמֶלֶךְ מַשְׁבֶּרֶת הָאִיִּים הַיְּהוּדִיּוֹת וְנִעֲדָה בֵּין הִתֵּר לְהִתְלִיף אֶת עֲבוֹדַת הַקְּרָבָנוֹת בְּבֵית
הַמִּקְדָּשׁ. מִזֶּה שֶׁבַּתְּפִלּוֹת בֶּאֱלֹהֵי בִיטוּי הַרְצוֹן לְמַצוֹר וְלִהְיוֹת אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְלִשְׁקֵם אֶת יְרוּשָׁלַיִם
הָאֲרֻבָּה וְאֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.

מִסַּכַּת בְּרוֹכוֹת שֶׁבְּמִשְׁנֵה וּבַתְּלֻמוֹד עוֹסֶקֶת בְּכָלִים הַנוֹגְעִים לַתְּפִלָּה
וּלְבְּרוֹכוֹת הַשּׁוֹנוֹת - כִּיצַד וּמִתִּי יֵשׁ לְהַתְּפַלֵּל וּלְבָרֵךְ בְּרוֹכוֹת שׁוֹנוֹת.
הַתְּלֻמוֹד הַתְּחַבֵּר בֵּין הַשָּׁנִים 200-500 לְסִפְרִיהָ עַל יְדֵי קְבוּצַת חֲכָמִים
שֶׁנִּקְרְאוּ אֲמוּרָאִים. חֶלֶק מִן הָאֲמוּרָאִים יֵשׁוּ בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל, וְהֵם שֶׁחִיבֵרוּ
אֶת הַתְּלֻמוֹד הַיְּרוּשָׁלָּמִי, וְחֶלֶק יֵשׁוּ בְּבָבֶל, וְהֵם שֶׁחִיבֵרוּ אֶת הַתְּלֻמוֹד
הַבָּבְלִי. הַתְּלֻמוֹדִים מְבֹסָסִים עַל הַמִּשְׁנָה, שֶׁהַתְּחַבֵּרָה לְפִנֵּיהֶם, וְהֵם
כּוֹלֵלִים שִׁישָׁה חֲלָקִים, הַנִּקְרָאִים "סְדָרִים" (מִכָּאֵן אֲנוּ שְׂרִים בְּלִיל הַסֵּדֶר
שִׁישָׁה סְדֵרִי מִשְׁנָה). כָּל "סֵדֶר" מְחֻלָּק לְ"מִסְכָּחוֹת", וְכָל מִסְכָּח
עוֹסֶקֶת בְּנוֹשָׂא אֲחֵר; מִסַּכַּת שַׁבַּת לְמַשֵּׁל עוֹסֶקֶת בְּהִלְכוֹת הַשַּׁבַּת
וּמִסַּכַּת פְּסָחִים - בְּהִלְכוֹת פֶּסַח. בַּתְּלֻמוֹדִים מוֹבָאִים גַּם סִיפּוּרִים
וְאַגָּדוֹת. הַתְּלֻמוֹדִים וְהַמִּשְׁנָה הֵנָּה חֶלֶק מִן הַתּוֹרָה שֶׁבַּעַל פֶּה; אֲמִנָּה
כִּיּוֹם הֵם סִפְרִים כְּתוּבִים, אֲךָ בְּדוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים לֹא הָעִלוּ אוֹתָם עַל
הַכְּתָב, וְהֵם עָבְרוּ בַּעַל-פֶּה מִדּוֹר לְדוֹר.

תְּחִנַּת מִידָע

חברותא

היה עומד (להתפלל) בחוץ לארץ - יכוין את לבו כנגד ארץ ישראל...
 היה עומד בארץ ישראל - יכוין את לבו כנגד ירושלים...
 היה עומד בירושלים - יכוין את לבו כנגד בית המקדש...
 היה עומד בבית המקדש - יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים...
 היה עומד בבית קדשי הקדשים - יכוין את לבו כנגד בית הכפורת;
 היה עומד אחורי בית הכפורת - יראה עצמו כאילו לפני הכפורת;
 נמצא: עומד במזרח - מחזיר פניו למערב,
 במערב - מחזיר פניו למזרח,
 בדרום - מחזיר פניו לצפון,
 בצפון - מחזיר פניו לדרום;
 נמצאו כל ישראל מכוונים את לבם למקום אחד.
 (תלמוד בבלי, מסכת ברכות, דף ל, עמוד א)

אווירה של ארץ ישראל - סיפור חסידי

רבי מנחם היה אומר:
 "כל זמן שהייתי בחוץ לארץ, היו כל מעיני וחפצי להתפלל פעם אחת תפילה בדרך הנכונה.
 אבל מיום שאני בארץ, אין בלבי אלא משאלה זו, לענות פעם אחת אמן בדרך נכונה".
 וכן סיפר:
 "דבר זה השגתי בארץ ישראל: כשאני רואה חבילה של קש מונחת ברחוב, הרי דבר זה,
 שהיא מונחת לאורך ולא לרוחב, הוא בעיני גילוי שכינה".
 (אווירה של ארץ ישראל, רבי מנחם מנדל מוויטבסק, בתוך מ' בובר, אור הגנוז: סיפורי חסידים, הוצאת שוקן עמ' 170)

שאלות לדין ולמחשבה

- הקטע מתוך מסכת ברכות בתלמוד מורה את הכיוון שיש לפנות אליו בשעת תפילת העמידה, תפילה שנוהגים להתפלל שלוש פעמים ביום. לפי הקטע הזה, לאיזה כיוון צריך לפנות מתפלל הנמצא במצרים? ובעיראק? ובתימן? ובספרד? ובתורכיה? ובתל-אביב? ובצפת? ובבאר-שבע?
- אם בכל יום אדם צריך לחשב שלוש פעמים באיזה כיוון נמצאות ארץ ישראל או ירושלים, כיצד משפיע הדבר על הלך הרוח שלו?
- הביעו דעתכם על המשפט: "נמצאו כל ישראל מכוונים את לבם למקום אחד".
- מה ההבדל בין משאלתו של רבי מנחם בהיותו בגלות ובין משאלתו בהגיעו לארץ ישראל? כיצד באה לידי ביטוי בדבריו ההיכרות שהייתה לו (וכנראה גם לקהל ששמע את דבריו) עם המקור התלמודי?
- מה הדבר ש"השיג" רבי מנחם מנדל בישראל? מה גילוי זה מלמד על זיקת העם לארצו?

במקומות רבים בתפוצות ישראל עוצבו במהלך הדורות עיטורים לתלייה על קיר הבית או על קיר בית הכנסת. מטרתם של העיטורים האלה לסמן את הכיוון של העיר ירושלים. בארצות המערב נקרא הקישוט הזה "מזרח" משום שהיה תלוי על הקיר המזרחי. בארצות אלו, מקום הישיבה שנחשב למכובד ביותר בבית הכנסת היה כותל המזרח, שם ישבו נכבדי הקהילה. דמיינו דו-שיח בין שני אנשים המתווכחים ביניהם מי יושב במקום המכובד בקיר המזרחי. מי מהם יזכה בכבוד? מה הטענות שכל אחד מהם ישמיע כדי לזכות בכבוד? אילו תכונות ינסה כל אחד מהם להבליט?

יוצאים לדרך

מה הקשר בין ברכת המזון
לארץ ישראל?

כְּסוּפִים לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּתַפִּילָּה

חלק ב'

בשיעור הקודם למדנו כיצד המתפלל מכוון עצמו לירושלים. בשיעור זה נתמקד בתוכן התפילה ונראה מה אפשר למצוא ממנו על הזיקה של עם ישראל לארץ ישראל.

אחד המרכיבים המרכזיים בתרבות היהודית הוא התפילה - זמן שאדם מקדיש כדי לבטא את רחשי לבו, את תקוותיו ואת תודתו. במסורת היהודית נוהגים להתפלל שלוש פעמים ביום - תפילת שחרית בבוקר, תפילת מנחה בצהריים, ובערב - תפילה שלישית, הנקראת ערבית או מעריב. נוסף על תפילות אלה יש ברכות רבות שאדם נוהג לברך במצבים שונים בחייו, כמו ברכות הנאמרות בהקשר של קיום מצוות שונות, לדוגמה - ברכה על הדלקת נרות שבת, וכן ברכות הנאמרות לפני האכילה ואחריה.

ברכת המזון היא תפילה קצרה המורכבת מכמה ברכות, ונהוג לומר אותה לאחר סעודה משביעה. ברכת המזון נועדה להודות על המזון שאנו אוכלים, והיא עתיקה מאוד: ראשיתה כבר בימי המשנה (לפני כ-2,000 שנה). יהודים בכל רחבי העולם אמרו אותה, וממשיכים לומר אותה עד עצם היום הזה. היא נאמרה גם בתקופות שרוב רובו של עם ישראל חי בגלות, הרחק מארץ ישראל, ובלי שהייתה לו אפשרות ממשית לשוב אליה ולראותה.

תַּחֲנִית מִידַע

חברותא

מתוך ברכת המזון:

ברכת הארץ - הברכה השנייה מתוך ברכת המזון:

נוֹדָה לָךְ ה' אֱלֹהֵינוּ עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לְאַבֹּתֵינוּ אֶרֶץ חֲמֻדָּה טוֹבָה וְרַחֲבָה
בְּרִית וְתוֹרָה חַיִּים וּמְזֻזָּה. עַל שֶׁהוֹצֵאתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְדִיתָנוּ מִבֵּית
עַבָדִים. וְעַל בְּרִיתְךָ שֶׁחֲתַמְתָּ בְּבִשְׁרֵנוּ. וְעַל תּוֹרַתְךָ שֶׁלַּמְדָתָנוּ. וְעַל
חֻקֵּי רְצוֹנְךָ שֶׁהוֹדַעְתָּנוּ. וְעַל חַיִּים וּמְזֻזָּה שֶׁאַתָּה זָן וּמַפְרִינֵם אוֹתָנוּ. וְעַל
הַכֹּל ה' אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אֶת שִׁמְךָ כְּאִמּוֹר וְאַכְלִיתָ
וְשִׂבַּעְתָּ. וּבִרְכָתְךָ אֶת-ה' אֱלֹהֵינוּ עַל-הָאֶרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נָתַן-לָךְ: בְּרוּךְ
אַתָּה ה', עַל הָאֶרֶץ וְעַל הַמְזֻזָּה:

מתוך התלמוד הבבלי:

אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה [...]
כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה -
כאילו גוזל מהקדוש ברוך הוא ומכנסת ישראל.
(תלמוד בבלי, מסכת ברכות, דף לה, עמוד א)

שאלות לדין ולמחשבה

- קראו את "ברכת הארץ" מתוך ברכת המזון והסבירו כיצד הברכה ממלאת את דרישת התלמוד "אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה".
- כיצד מתארת הברכה את ארץ ישראל ואיזה יחס היא מבטאת כלפיה?
- כיצד משרתים תיאורי הארץ את מטרתה של הברכה - להודות על המזון?
- כאשר היהודים חיו בגלות, הם התפרנסו וניזונו מן היבולים בארצות מושבם. מדוע לדעתכם הם המשיכו להזכיר בברכת המזון את ארץ ישראל דווקא, שמפרותיה עדיין אינם נהנים?

קראו את ברכת "בונה ירושלים" מתוך ברכת המזון, וכן את הקטע שלאחריה מתוך התלמוד הבבלי.

ברכת בונה ירושלים - הברכה השלישית מתוך ברכת המזון:

רַחֵם נָא, ה' אֱלֹהֵינוּ, עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ וְעַל צִיּוֹן מְשֻׁכָּן כְּבוֹדְךָ וְעַל מַלְכוּת
בֵּית דָּוִד מְשֻׁחָה וְעַל הַבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּבְנָה שָׁמָּה עָלֵינוּ [...]
וּבִנְהָ יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ. בְּרוּךְ אַתָּה ה' בּוֹנֵה בְּרַחֲמֵינוּ יְרוּשָׁלַיִם, אָמֵן.

כל המברך ברכה שאינה צריכה - עובר משום לא תשא

(תלמוד בבלי, מסכת ברכות, דף לג, עמוד א)

התלמוד מתייחס במימרה הזאת לפסוק מתוך עשרת הדיברות: "לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹן", שהפירוש שלו הוא שאין להזכיר את שמו של אלוהים, אלא אם כן יש סיבה ראויה ומוצדקת לכך. כאשר מזכירים את שמו של אלוהים ומברכים ברכה שלא היה הכרח לברך אותה - זוהי ברכה לבטלה.

שאלות לדין ולמחשבה

- א. מהי הבקשה המובעת בברכת "בונה ירושלים"?
- ב. ברכת "בונה ירושלים" נכללת בברכת המזון, אך לא מופיעה בה הודיה על המזון שאנו אוכלים. שערך מדוע, בכל זאת, נכללת ברכת "בונה ירושלים" בברכת המזון. רמז: נסו לדמיין שלאחר כל ארוחה אתם מזכירים את ירושלים. איזו השפעה תהיה למעשה זה על הרגשות שלכם?
- ג. על פי התלמוד הבבלי חל איסור לברך ברכה לבטלה, כלומר, אסור לברך ברכה שבמסגרתה נושאים את שמו של אלוהים בלי שיש צורך ברור בכך. דונו בחברותא בשאלות האלה:
 - האם אמירת "ברכת הארץ" וברכת "בונה ירושלים" בתקופת הגלות היא ברכה לבטלה? נסו להכריע בחברותא אם היה טעם לברך את הברכה הזו בזמן הגלות, הביאו נימוקים לעמדות השונות.
 - כיצד מבטאות שתי הברכות האלה מתוך ברכת המזון - "ברכת הארץ" וברכת "בונה ירושלים" - את הקשר של עם ישראל לארץ ישראל? הסבירו ונמקו את עמדתכם.
 - כפי שנוכחתם לראות, יש בברכת המזון ביטוי מובהק לגעגועים לארץ ישראל. האם קרה לכם שהתגעגעתם לאדם מסוים או למקום מסוים? ממה נובעים הגעגועים שלכם? דמיינו שאתם רחוקים מדמות אהובה. כיצד הייתם מבטאים את הגעגועים אליה? כתבו מכתב לדמות כזאת (דודה, דוד, סבתא, סבא, חברים) והביעו בו את געגועיכם.

ברכת קיבוץ גלויות - מתוך תפילת העמידה:

תִּקַּע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחִירוֹתֵנוּ. וְשָׂא נֶס לְקִבְּץ גְּלִיּוֹתֵינוּ. וְקַבְּצֵנוּ יַחַד מֵאַרְבַּע כְּנָפוֹת הָאָרֶץ לְאַרְצֵנוּ: בְּרוּךְ אַתָּה ה', מְקַבֵּץ נִדְחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

שאלות לדיון ולמחשבה

- א. מהי הבקשה המובעת בברכה זו?
- ב. תפילת העמידה היא תפילה הנאמרת שלוש פעמים בכל יום, וברכת "קיבוץ גלויות" נכללת בה בכל ימי החול (בשבת אין אומרים ברכה זו וברכות אחרות). נסו לחשב כמה פעמים בשבוע נאמרת ברכה זו, כמה פעמים בחודש וכמה פעמים בשנה.
- ג. כיצד השפיעה האמירה החוזרת ונשנית של ברכה זו ושל ברכות אחרות על יהודים שחיו בגלות הרחק מארץ ישראל?
- ד. בעקבות ההיכרות עם התפילות והברכות השונות, נסו לעמוד על המשותף ביניהן ולנסח למה מייחלים יהודים החיים בתפוצות בנוגע לארץ ישראל.

כתבו דף מיומנו של יהודי או יהודייה החיים בגלות, ותארו בו את הקשר שלהם אל ארץ ישראל. כיצד הם מדמיינים את הארץ? מה הם חשים בשעת התפילה כאשר הם מברכים ברכות שונות המזכירות את ירושלים ואת ארץ ישראל? האם יש להם תקווה אמתית להגיע לארץ? האם הם מודעים לקשיים שהחיים בארץ עלולים לזמן להם?

יוצאים לדרך

זה מושך את לבך?
האם חווית פעם תחושה שלגופך נמצא
במקום אחד ולבך במקום אחר?

צִיּוֹן בְּחֶבֶל אֲדוֹם וְאַנִּי...

בשיעור הקודם למדנו כיצד מתבטא העצום לארץ ישראל בתפילות היומיומיות. בשיעור זה נכנס למכונת הזמן ונבקר בשתי קהילות: קהילת יהודי ספרד בימי הביניים וקהילת יהודי אתיופיה. נקרא טקסטים שהתאברו בכל אחת מן הקהילות בתקופות השונות ונסביר כיצד באו לידי ביטוי רגשות העצום של יהודים בספרד ובאתיופיה לארץ ישראל.

תַּחֲנֵת מִידֶע

יהדות ספרד

בספרד הייתה אחת מן הקהילות היהודיות הגדולות והעתיקות ביותר, ויהודים רבים חיו בה כבר בזמן השלטון הרומי. בתחילת המאה השביעית לספירה כבשו המוסלמים את ספרד, ותחת שלטונם פרחה הקהילה היהודית; תקופה זו מכונה "תור הזהב". תקופת תור הזהב התאפיינה בפריחה תרבותית ובשגשוג. יצירות שכתבו משוררים ופילוסופים בני התקופה נקראות ונלמדות עד עצם היום הזה, ורבות מהן עוסקות בקשר של עם ישראל לארצו ובכמיהת היהודים לשוב לארץ ישראל ולירושלים. בתקופת תור הזהב הייתה הקהילה היהודית בספרד מרכז חשוב ליהודי העולם כולו. במהלך המאה ה-12 כבשו את ספרד פלגים מוסלמים קיצוניים, והם הכבידו על חיי היהודים שם. הידרדרות נוספת במצבם של יהודי ספרד חלה עם עליית השלטון הנוצרי במקום, שלטון שהכביד את ידו על היהודים בספרד ובאירופה כולה. השיא בתלאותיהם של היהודים היה בגירושם מספרד בשנת 1492. אז נאלצו יהודי ספרד לעזוב אותה, ורבים מהם הגיעו לארצות צפון אפריקה - מרוקו, אלג'יר, תוניס וכו' - והמשיכו שם את המסורת והתרבות ה"ספרדית" המפוארת שפרחה בימי תור הזהב. זו הסיבה שיהודים שמוצאם מארצות אלו מכונים לעתים "ספרדים".

חברותא

לבי במזרח / ר' יהודה הלוי

לבי במזרח ואנכי בסוף מערב
אין אטעמה את אשר אכל ואין יערב
איכה אשלים נדרי ואסרי, בעוד
ציון בחבל אדום ואני בכבל ערב
יקל בעיני עזב כל טוב ספרד, כמו
יקר בעיני ראות עפרות דביר נחרב.

יערב - יהיה בעל טעם טוב.
נדרי ואסרי - נדרים והבטחות, בהקשר של השיר -
הנדר לא לשכוח את ציון ולעלות לארץ.
חבל אדום - האזור הגיאוגרפי של ארץ ישראל וירדן.
אדום מסמלת גם את הנצרות, שבאותה תקופה
שלטה בארץ ישראל.
כבל ערב - בספרד שלטו באותה תקופה המוסלמים.
דביר - כינוי לבית המקדש.

רבי יהודה הלוי (ריה"ל) נולד בספרד בשנת 1086 לערך
ומת בשנת 1140. הוא היה איש אשכולות - פילוסוף,
משורר ורופא - ועסק בתחומים מגוונים. ספרו הידוע
"הכוזרי" הוא ספר פילוסופי המבקש להציג את
עליונותה של הדת היהודית. הספר מתאר שיחות
וויכוחים בין המספר, שהוא חכם יהודי, לבין מלך
הכוזרים, שאיננו יהודי. המלך מנסה לאתגר את החכם
בשאלות על הדת הרצויה. רבים משיריו של ריה"ל הם
"שירי ציון" - שירי געגועים ושבח לירושלים ולארץ
ישראל. בערוב ימיו ניסה ריה"ל להגיע לארץ ישראל,
אך ככל הנראה הדבר לא עלה בידו, והוא נפטר עוד
במצרים, זמן קצר לפני שהצליח לממש את חלומו.
השיר "לבי במזרח" הוא אחד משירי ציון הידועים
ביותר של ריה"ל.

תחנת מידע

שאלות לדין ולמחשבה

- א. חפשו במפת העולם את ספרד ואת ארץ ישראל - למה התכוון המחבר כאשר כתב שלבו במזרח והוא עצמו בסוף מערב?
- ב. לפי הנאמר בשיר, מהם תנאי החיים של המחבר בארצו?
- ג. מה ידוע למחבר השיר על המציאות בארץ ישראל בזמן כתיבת השיר?
- ד. המחבר מתאר את הכאב הנובע מריחוקו מארץ ישראל ככאב שיש לו השלכות על מצבו הגופני. אילו מילים בשיר מבטאות את מצבו הגופני?

הכתיבה לארץ ישראל בכלל ולירושלים בפרט אפיינה לא רק את יהודי ספרד, אלא יהודים רבים במקומות שונים ברחבי העולם. מספרד, הנמצאת ממערב לארץ ישראל, נפלים לאתיופיה, הנמצאת מדרום לה - באפריקה, ונלמד על הקשר החיוני וארוך השנים של יהודי אתיופיה לירושלים ולארץ ישראל.

תחנת מידע

על יהדות אתיופיה

על ראשיתה של הקהילה היהודית באתיופיה אין כמעט מקורות כתובים. הדעה הרווחת היא שיהודי אתיופיה הם צאצאי שבט דן, שהגיעו לשם בימי הפילוג בין מלכות ישראל למלכות יהודה. למסורת זו יש ביסוס בנבואת ישעיהו המתארת את גלות עשרת השבטים ואת שיבת הגולים ארצה: "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא, יוֹסִיף אֶדְנִי שְׁנִית יְדוֹ לְקִנּוֹת אֶת שְׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשְׁאָר מֵאֲשֹׁר וּמִמִּצְרַיִם וּמִפְתָּרוֹס וּמִכּוּשׁ וּמִעֵילָם וּמִשֹּׁנָעַר וּמִחֲמַת וּמֵאֲ"י הַיָּם. וְנָשָׂא יֵס לְגוֹיִם, וְאָסַף נְדָחֵי יִשְׂרָאֵל; וּנְפֻצוֹת יְהוּדָה יִקְבֹּץ מֵאֲרָבֶּעַ כְּנָפֹת הָאָרֶץ" (ישעיהו יא, יא-יב).

במשך השנים סיגלו לעצמם יהודי אתיופיה מנהגים ייחודיים, ובהם ציון חג הסיגד, החל 50 ימים לאחר יום הכיפורים. חג זה מוסיף נדבך נוסף על חשבון הנפש של עשרת ימי התשובה: מזכירים בו את מתן התורה ומחדשים את הברית בין עם ישראל לאלוהים, בדומה לברית שחידש עזרא בימי שיבת ציון.

בכל תקופת הגלות המשיכו יהודי אתיופיה לחלום על ארץ ישראל ועל ירושלים, ובין השנים 1977-1985 עזבו כ-20 אלף מהם את בתיהם ויצאו למסע חשאי לעבר ישראל בעקבות אותו חלום עתיק לשוב לארץ אבותיהם. הם נאלצו לעזוב את בתיהם בחיפזון, ללכת ברגל בחבלי ארץ לא מוכרים ולשהות בין שנה לשנתיים במחנות פליטים לפני שהגיעו לישראל. תנאי הדרך הקשים כללו התקפות שודדים, צעדות ליליות בשבילי הרים נידחים, מאסרים, מחלות ומוות. כחמישית מהיוצאים לדרך לא שרדו את המסע ונספו בדרכים הקשות.

על כמיהתם של יהודי אתיופיה לירושלים אפשר ללמוד מתוך עדותה של גילה ביטאולין, שעלתה מאתיופיה, מ"שיר החסידה" שכתב איוס אידיסיס, ומזירת האמנות של האמן יוצא אתיופיה עלמו אישטה.

מתוך עדותה של גילה ביטאולין:

סיפרו לנו שירושלים כולה עשויה זהב. שאפילו המדרכות בה עשויות זהב. והאנשים שמתגוררים שם, כולם יהודים החיים בשלום ורעות, והם מחכים לנו, האחים היהודים. וכשנגיע לשם, יקבלו אותנו בשמחה, ונהיה חלק מהמשפחה הגדולה... למשמע דברים אלו היינו מתמלאים שמחה ותקווה שאכן היום הזה יגיע.

(גילה ביטאולין, בתוך מ' ולדמן [עורך], הגדת יציאת אתיופיה, תל-אביב תשס"ה, עמ' 86)

חברותא

שיר החסידה

מילים: חיים אידיסיס

לחן: שלמה גרוביך

עֲפָה חֲסִידָה לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל
כְּנָפִים מְנִיפָה מַעַל הַנִּילוֹס
אֶל אֶרֶץ רְחוֹקָה
מַעְבֵּר לְהָרִים שָׁם בֵּית יִשְׂרָאֵל
יוֹשְׁבִים וּמַצְפִּים
חֲסִידָה חֲסִידָה צְחוּרֹת צִאָר
מָה רָאוּ עֵינֵינוּ
שִׁירִי לִי סִפּוּר
שׁוֹתֶקֶת חֲסִידָה אֵינָה פּוֹצָה מְקוֹר
נִשְׁעָנֶת עַל רִגְלָהּ וְעוֹד מַעֲט תַּחֲזֹר
תִּנְיֹף כָּנָף גְּדוֹלָה
בְּדֶרֶךְ אֶל הַקּוֹר בְּדֶרֶךְ תַּעֲצוֹר
בְּצִיץ עֵיר הָאוֹר
חֲסִידָה חֲסִידָה אֲדַמַּת מְקוֹר
הָאֵם יְרוּשָׁלַיִם
אוֹתָנוּ עוֹד תִּזְכֹּר
חֲסִידָה חֲסִידָה לִבְנֵת כָּנָף
בְּשָׂרִי בְּשִׁלּוֹם הָעִיר
בְּשִׁלּוֹם יְרוּשָׁלַיִם

הרישום ניתן באדיבותו של עלמו אישטה

שאלות לדין ולמחשבה

האזינו ל"שיר החסידה" בביצוע שלמה גרוניך ומקהלת "שבא" וקראו את מילות השיר.

<http://www.youtube.com/watch?v=MOT7-hirF-4>

- א. האם הלחן הוא עליז או עצוב? אילו רגשות הוא מבטא לדעתכם?
- ב. חפשו מידע במקורות שונים על עליית יהודי אתיופיה. כתבו סיכום קצר והציגו אותו בכיתה.
- ג. אילו רגשות עולים מתיאור ירושלים ב"שיר החסידה" ומעדותה של גילה ביטאולין?
- ד. בעדותה של ביטאולין, האם התיאור של ירושלים מציאותי? האם ירושלים היא בבחינת חלום רחוק או מקום ממשי ובר-השגה?
- ה. מה ההבדל בין התפיסה של יהדות ספרד לתפיסה של יהדות אתיופיה? מי מהם מתייחס לארץ ישראל ממשית ומי מהם לארץ ישראל סמלית? מה ניתן ללמוד מכך? מה משותף לשתי הקהילות?
- ו. התבוננו באיורו של עלמו אישטה. איור זה שימש השראה למדליה שהנפיקה החברה הישראלית למדליות ולמטבעות בשנת 2005 כדי להוקיר את הקהילה האתיופית במלאות 20 שנה ל"מבצע משה".
- ז. מה אתם רואים באיור? לאן צועדים היוצאים למסע? האם זהו אתר שקיים במציאות או רק בדמיון? מה אתם למדים מן השיר ומן האיור על זיקת יהודי אתיופיה לארץ ישראל?

יוצאים לדרך

בחרו אחת משתי האפשרויות האלה:

1. "אילו יכלה החסידה לדבר" - מה הייתה החסידה מספרת לילד או ילדה יהודיים החיים באתיופיה ומשוחחים איתה על ארץ ישראל? על אילו מקומות ואתרים בארץ היא הייתה מספרת להם? האם יש לדעתכם דברים שהחסידה הייתה בוחרת שלא לספר לילדים? אילו שאלות הייתם שואלים את החסידה במקום הילדים?
2. כתבו גרסה חדשה לשירו של ריה"ל "לבי במזרח" מנקודת מבט של יהודי או יהודייה החיים באתיופיה. התבוננו במפת העולם - מה הם ארבעת הכיוונים? היכן נמצא המספר בשירכם והיכן נמצאת ארץ ישראל ביחס אליו? מי שולט באתיופיה נכסף לאותם מקומות שלכם של יהודי ספרד נכסף אליהם על פי השיר המקורי? בשיר המקורי ארץ ישראל נשארת בלתי מושגת, ועל כן כאבו של המשורר רב. האם כך גם בגרסה שלכם לשיר?

איך אומרים לארץ שאוהבים אותה?

כְּסוּפִים בְּנֵי אֶלְפִים בֵּין מִשְׁאֶלֶת לֵב לְהַגְשָׁמָה

בשיעורים הקודמים עסקנו בכיסופים ובגלעזונים לארץ ישראל בתפוצות השונות במהלך דורות רבים. מאז אורבן בית המקדש השני לא יכלו כמעט יהודים שאיו בגלות לממש את המאווים ולהגיע אל ארץ ישראל. במהלך המאה ה-19 השתנו פני הדברים במידה ניכרת: יהודים במקומות שונים בעולם האלו לפעול באופן מעשי למען אידוש ההתיישבות היהודית בארץ ישראל; הם הקימו את התנועה הציונית, שעודדה אנשים לעלות ארצה. רוב היהודים שהובילו את התנועה הציונית בראשית דרכה כבר לא היו שומרי מצוות אך המורשת היהודית שטיפאה קשר עמוק לארץ ישראל עדיין הייתה אלק משמעותי מן הזהות שלהם. מנהיגי התנועה הציונית שאבו את השראתם משיבת ציון, שהתראשה לאור אורבן בית המקדש הראשון. על שיבת ציון תוכלו לקרוא ב"תחנת מידע".

שיבת ציון

בית המקדש הראשון, שבנה שלמה המלך, עמד על תלו קרוב ל-400 שנים, עד אשר בשנת 586 לפני הספירה החריבה אותו האימפריה הבבלית ובראשה המלך נבוכדנצר. בעקבות החורבן הוגלו רבים מן היהודים לבבל, אך גם בתקופת גלותם שם הם המשיכו לקוות לשוב לארץ ישראל.

השינוי חל עם שקיעתה של האימפריה הבבלית ועליית שלטון פרסי במקומה. כורש, מלך פרס באותה תקופה, נתן ליהודים רשות לשוב לארץ ישראל ולחדש את חייהם התרבותיים שם. חלק מן הגולים הגיעו ארצה והחלו לחדש את החיים בארץ ולבנות מחדש את בית המקדש. בתקופה שלאחר מכן הנהיג אותם עזרא ונחמיה, שפעלו לחיזוק ירושלים ולביצורה והפיצו מחדש את חוקי התורה בקרב העם. המקדש שנבנה מחדש הוא בית המקדש השני. זהו המקדש, שברבות הימים שיפץ המלך הורדוס, ואת שרידיו אנו רואים עד עצם היום הזה בכותל המערבי בירושלים.

תחנת מידע

שיר המעלות (תהילים קכו)

לחן: פנחס מינקובסקי

חברותא

א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת בְּשׁוֹב ה' אֶת שִׁיבַת צִיּוֹן הֵייוֹנוֹ כְּחֻלְמִים:
 ב אֲזַיִם יִפְלֹא שְׁחֹק פִּינוּ וְלִשְׁוֹנֵנוּ רָנָה אֲזַי יֵאמְרוּ בְּגוֹיִם הַגְדִּיל ה' לַעֲשׂוֹת עִם אֱלֹהֵי:
 ג הַגְדִּיל ה' לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ הֵייוֹנוֹ שְׁמֵחִים:
 ד שׁוֹבָה ה' אֶת שְׁבִיתֵנוּ כְּאֶפְיָקִים בְּנֶגֶב:
 ה הַדְרָעִים בְּדִמְעָה בְּרָנָה יִקְצְרוּ:
 ו הַלֹּחַ יִלֵּךְ וּבִכָּה נִשְׂא מִשָּׁן הַדְרַע בֹּא יְבוֹא בְּרָנָה נִשְׂא אֶלְמֹתָיו

תחנת מידע

שיר המעלות

מזמור קכו בספר תהלים מתאר את שיבת ציון, שבאה לאחר גלות בבל. מזמור זה הוא אחד מ-150 מזמורים המקובצים בספר תהלים. המזמור הזה מוכר במיוחד משום שנהוג לשיר אותו לפני ברכת המזון בשבת (התפילה שלמדנו כמה מן הברכות המרכיבות אותה).

המלחין פנחס מינקובסקי נולד באוקראינה בסוף המאה ה-19, ובבגרותו היגר לארצות הברית. הוא גדל במשפחה מסורתית של חזנים, אך היה חשוף להתעוררות התנועה הציונית שהתרחשה סביבו. "שיר המעלות" בלחנו של מינקובסקי זכה לפופולריות רבה משום ששילב בתוכו חזנות מסורתית וטקסט מן המקרא יחד עם תוכן שהלם מאוד את רעיונות התנועה הציונית. הלחן היה אהוב עד כדי כך שהיה מי שהציע להפכו להמנון הלאומי, אך, כידוע, הצעה זו לא התקבלה בסופו של דבר.

שאלות לדיון ולמחשבה

האזינו ל"שיר המעלות" בלחן של פנחס מינקובסקי ובביצוע חנן יובל בקישור הזה:

<http://www.youtube.com/watch?v=LNy88yjX2K4>

- מה לדעתכם פירוש המילים "היינו כחולמים"?
- מהם הקשיים שהאנשים השבים אל ציון מתמודדים עמם?
- האם הגישה של המזמור היא אופטימית או פסימית? כיצד מתבטאת גישה זו?
- לפי המזמור, מיהו האחראי לשיבת ציון ולהצלחתה בעיני השבים ובעיני שכניהם, בני העמים האחרים?
- מדוע לדעתכם בחר פנחס מינקובסקי להלחין דווקא מזמור זה? מה הקשר של המזמור הזה לעליות הציוניות?

תחנת מידע

השיר "שאו ציונה נס ודגל" הוא אחד מהשירים הידועים שליוו את ראשיתה של התנועה הציונית. הוא התחבר בסביבות שנת 1884, כנראה לכבוד אסיפה של "חובבי ציון", שהייתה אחת מן ההתארגנויות הציוניות הראשונות.

נס - דגל

נעש - נהפוך ל-

שוכן ערבות - כינוי לאלוהים

רוח יואב - רוחו של יואב בן צרויה, שר הצבא של המלך דוד, שהיה גיבור ועז

מורך - פחד

שאלות לדין ולמחשבה

האזינו לשיר "שאו ציונה נס ודגל" בקישור הזה:

<http://www.youtube.com/watch?v=S8IK-Iv4Zg8>

- אל מי לדעתכם פונה השיר ומה הוא קורא לעשות?
- כיצד מתייחס המשורר אל ארצות הגולה וכיצד הוא מתייחס אל ארץ ישראל?
- מאין קורא המשורר לעולים ארצה לשאוב את כוחותיהם?
- המשורר מצטט פסוק מסוים מתוך מזמור תהלים שלמדנו. מה מדגיש הפסוק הזה, ומדוע לדעתכם בחר המשורר לצטט דווקא אותו ולא פסוקים אחרים?
- מה דעתו של המשורר על הזיקה בין עם ישראל לארץ ישראל? האם אתם מסכימים עמו? נמקו.

שאו ציונה נס ודגל

מילים: נח רוזנבלום

לחן: נח זלודקובסקי, עממי חסידי

שאו ציונה נס ודגל
דגל מחנה יהודה
מי ברכב מי ברגל
נעש נא לאגדה.

יחד נלכה נא נשובה
ארצה אבותינו
אל ארצנו האהבה
ערש ילדותנו.

שובו, שובו מפורחקים,
ארצה ארץ אבות!
נוסו נוסו ממעמקים
בעזרת שוכן ערבות.

אז עם נהיה כמו ה'ינו,
מנו יתד פנה.
אז אף שחוק יפלא פינו,
ולשוננו רנה!

רוח יואב תלבישנו,
רוח גבורת צדקה,
בעד עמנו, בעד ארצנו
חזקו ונתחזקה!

אל נא יבוא מורך בנו
מפני חרב יונה -
נקח לנו מה שלנו,
נשא נס ציונה!

שבי ציון הראשונים, ששבו מגלות בבל, שרו:
הַזְרָעִים בְּדִמְעָה בְּרָנָה יִקְצְרוּ:
הַלֹּחַ יֵלֵךְ וּבִכָּה נִשְׂא מִשָּׁן הַזֶּרַע בֹּא יָבוֹא בְּרָנָה נִשְׂא אֶלְמֹתָיו

ושבי ציון בתקופה המודרנית שרו:
וְנִפְרָשׁ לָךְ מְרִבֵּי גָנִים,
עַל אֲדַמַּת שְׂדוֹתֶיךָ הַנִּגְאָלָה
הַדָּגָן יִרְנִין פְּעֻמוֹנִים.

במה דומה שירם של שבי ציון לשירם של פעילי התנועה הציונית ובמה הוא שונה ממנו?
מה אתם למדים מכך על זיקתו של עם ישראל לארץ ישראל לאורך הדורות?

שיר בוקר

מילים: נתן אלתרמן
לחן: דניאל סמבורסקי

בְּהָרִים כָּבֵד הַשֶּׁמֶשׁ מְלֵהֶטֶת
וּבְעֶמֶק עוֹד נוֹצֵץ הַטֶּל,
אֲנִי אוֹהֵבִים אוֹתָךְ, מוֹלְדָת,
בְּשִׁמְחָה, בְּשִׁיר וּבְעֶמֶל.

מִמּוֹרְדוֹת הַלְּבָנוֹן עַד יָם הַסָּלֵחַ
נַעֲבֹר אוֹתָךְ בְּמַחֲרָשׁוֹת,
אֲנִי עוֹד נִטֵּעַ לָךְ וְנִבְנֶה לָךְ,
אֲנִי נִיפֶה אוֹתָךְ מְאֹד.

נִלְבִּישָׁן שְׁלֵמַת בָּטוֹן וּמֶלֶט
וְנִפְרָשׁ לָךְ מְרִבֵּי גָנִים,
עַל אֲדַמַּת שְׂדוֹתֶיךָ הַנִּגְאָלָה
הַדָּגָן יִרְנִין פְּעֻמוֹנִים.

הַמְדַּבֵּר - אֲנִי דֶּרֶךְ בּוֹ נִחְצְבָה,
הַבְּצוֹת - אֲנִיחֵנוּ נִיבָשֵׁן.
מֶה נִתֵּן לָךְ עוֹד לַהֲדוּ וְשִׁבְעַי,
מֶה עוֹד לֹא נִתְּנָנוּ וְנִתֵּן.

נִלְבִּישָׁן שְׁלֵמַת בָּטוֹן וּמֶלֶט -
נִלְבִּישׁ אוֹתָךְ שְׁמֵלָה שֶׁל בָּטוֹן
ומלט, דימוי לבניית בניינים
ולסלילת כבישים
עַל אֲדַמַּת שְׂדוֹתֶיךָ הַנִּגְאָלָה -
הַדְמָה שֶׁהֵם הַצִּילוּ
יִרְנִין - יִשְׂמַח
הוֹד - פֶּאֶר

נַעֲפִילָה - נַעֲלָה אֶל פִּסְגַּת הָהָר.

חברותא

בְּהָרִים, בְּהָרִים זָרַח אוֹרֵנוּ,
אֲנִי נַעֲפִילָה אֶל הָהָר.
הָאֶתְמוֹל נִשְׂאָר מַאֲחֻרֵּינוּ,
אֲנִי רִבָּה הַדֶּרֶךְ לַמָּחָר.

אִם קִשָּׁה הִיא הַדֶּרֶךְ וּבִגְדָת,
אִם גַּם לֹא אֶחָד יִפֹּל חָלָל,
עַד עוֹלָם נֹאֵהֵב אוֹתָךְ, מוֹלְדָת,
אֲנִי לָךְ בִּקְרֵב וּבְעֶמֶל!

שאלות לדין ולמשפחה :

האזינו ל"שיר בוקר" באתר "זמרשת" בקישור הזה:

http://www.zemereshet.co.il/FlashPlayer/player.asp?version_id=1466

- א. כיצד על פי השיר מפגינים החוזרים לציון את אהבתם לארץ ישראל?
- ב. השיר חובר בשנת 1932, כ-16 שנים לפני קום מדינת ישראל. האם גם בימינו אפשר לאהוב את ארץ ישראל באותה דרך? מדוע?
- ג. תנו דוגמה לכמה פעולות שהשיר קורא ליהודים העולים ארצה לבצע ונסו למיין אותן לסוגים שונים.
- ד. מהם הקשיים המתוארים בשיר?
- ה. מה לדעתכם הכוונה במילים "האתמול נשאר מאחורינו"?
- ו. מתוך האזנה ללחנים של "שיר בוקר" ושל "שיר המעלות" - כיצד תגדירו את הבדלי הסגנון ביניהם? עד כמה הלחנים השונים מתאימים לתוכן השונה של כל אחד מן השירים ומשרתים אותו?
- ז. מהם לדעתכם ההבדלים בין זיקת היהודים לארץ ישראל בתקופת הגלות, כפי שהיא מתבטאת ב"שיר המעלות", לבין זיקת היהודים לארץ בתקופת הציונות המודרנית? מה ניתן ללמוד מן ההשוואה הזו?
- ח. נסו לחשוב על שתי היצירות שלמדתם: "שיר המעלות" ו"שיר בוקר". איזו מהן מדברת אליכם יותר? איזו מהן מבטאת טוב יותר את הקשר שאתם חשים היום לארץ ישראל?

מבין הנופים והאתרים הארצישראליים הנזכרים ב"שיר בוקר", מהו האהוב עליכם ביותר? הסבירו מדוע, והביאו לכיתה תמונות ופרטי מידע על אתר זה. כיצד לדעתכם ניתן לבטא את האהבה לארץ ישראל בימינו? הציעו מעשים ופעולות שבאמצעותם תוכלו לבטא את אהבתכם לארץ.

יוצאים לדרך

ה-GPS לא מצא איפה נמצאת ארץ
חמדת אבות, האם היא פה או שם?

שם בארץ חמדת אבות ופה בארץ חמדת אבות

כיצד נראים איי היהודים בלילות, וכיצד נראים אייהם בארץ ישראל?
מה קורה כאשר יש לנו ארץ למצור אליה, ומה קורה כאשר אין לנו ארץ
כזאת?

כפי שלמדנו בשיעור הקודם, התנועה הציונית עודדה עולים לבוא ולהגשים
את הציקה בין עם ישראל לארצו. רבים מן הציונים אשו מאויבות מחוקה
לעם היהודי ולמורשתו, אך אדלו משמירת מצוות - הם ביקשו לבטא
את יהדותם מבחינה לאומית, ופאות באורא איים דתי. אלק מן הציונים
שאפו לשנות את התדמית של היהודי הזלזלתי הלמדן, הספון כל היום
בבית המדרש, וניסו לעצב דמות אדשה של יהודי - "צבר", אסון, העסוק
בעבודת האדמה ובבניין הארץ. היו שסברו שיש להמציא מעתה באינך
דתי, שנתפס בעיניהם כמאליש, משום שההתאחדות הציונית צקוקה לדמות של "יהודי אדש",
העסוק פאות בשמירת מצוות ובלויחוד המקורות היהודיים, ויותר באידוש האיים בארץ ישראל,
בעבודת האדמה, בבניית ארץ ישראל ובהגנה עליה.
בשיעור זה נבקש להשוות בין שתי גרסאות של שיר אאד: האמת מתארת את
איי היהודים בלילות, והשנייה - את איי היהודים בארץ.

חברותא

קראו והשוו בחברותא בין שני השירים האלה:

נירו ניר, ניר, ניר,
שירו שיר, שיר, שיר,
גילו גיל, גיל, גיל,
פבר הנצו נצנים.

נירו ניר, ניר, ניר,
שירו שיר, שיר, שיר,
גילו גיל, גיל, גיל,
עיד יבואו זרעונים.

פה בארץ חמדת אבות

מילים: מוריס רוזנפלד
נוסח עברי: ישראל דושמן
לחן: הרמן צבי ארליך

פה בארץ חמדת אבות
תתגשמנה כל התקוות,
פה נתחיה ופה נצר,
חיי זחר חיי דרור,
פה תהא השכינה שוקרה,
פה תפרח גם שפת התורה.

את הגרסה המקורית של השיר כתב מוריס רוזנפלד ביידיש. השיר נקרא במקור "מארש הגלות", והנה הוא בתרגום אופשי לעברית.

מארש הגלות

מילים: מוריס רוזנפלד

עם מקל הנדודים ביד,
ללא בית וללא ארץ,
ללא גואל, ללא חבר
ללא מחור, ללא היום,
אין סובלנות, רק רדיפה,
היכן שלמים לא נשארים (למחרת).
תמיד עצב, עצב, עצב,
תמיד לך, לך, לך,
תמיד נדד, נדד, נדד
כל עוד יש כח.

גבורתנו מטלת באבק,
תורתנו היא גזל,
שמינו - סכנה,
היחוס שלנו - רק צער,
גאונותנו היא רק חטא,

הוגנותנו לעג.
תמיד רע, רע, רע,
תמיד עבד, עבד, עבד
תמיד חפץ, חפץ, חפץ
ברכה בקללת השונא.

וכן - שנה אחר שנה,
וכן דור אחר דור,
ללא תקווה, ללא מטרה,
עטופים באימה ובפחד,
מתהלכים אנו בפראות (בברבריות),
ביסורים רק לסבל.
תמיד דרך, דרך, דרך,
תמיד בקש, בקש, בקש,
תמיד עני עני עני,
אין (מצט) אשר אכלו לפני המות.

חברותא

נוסח שירו של ישראל דושמן נקרא בגלות
"שם בארץ חמדת אבות" (במקום: "פה בארץ חמדת אבות")
ההבדל בין "שם ל"פה" בא לידי ביטוי במשחק ילדים מוכר לחנוכה.
מהו המשחק?
האם לדעתכם מתרגם השיר ישראל דושמן היה מודע למשחק
החנוכה? הסבירו ונמקו טענתכם.

בגלות - סיפור חסידי

אמר המגיד ממזריטש:

עתה, בגלות, שורה רוח הקודש על אדם ביתר קלות מאשר בימים שבית המקדש היה קיים.

משל למלך שהורד ממלכותו והיה נודד ממקום למקום.

אם היה בא לבית עניים, אף כי נתנו לו מאכלים גרועים ומשכב גרוע, אלא שקיבלו את פניו כפני מלך היה חש רווחה בלבו, ונהג עם אנשי הבית כמו שהיה נוהג בחצר עם האנשים המקורבים לו ביותר. כך עושה גם הבורא יתברך בגלות.

(גלות, רבי דוב דבֿר ממזריטש, בתוך מ' בובר, אור הגנוז: סיפורי חסידים, הוצאת שוקן, עמ' 110)

תַּחֲנֵת מִידָע

השיר "פה בארץ חמדת אבות" הוא גרסה עברית של שיר שנכתב במקורו ביידיש.

מהי יידיש? בזמן שחיו היהודים בגלות התפתחו במקומות רבים בעולם ניבים יהודיים ייחודיים שהתבססו על שפת המקום, אך היו בהם תוספות יהודיות ייחודיות. כך למשל, בספרד דיברו היהודים לדינו - שפה יהודית המבוססת על ספרדית, במרוקו - מרוקאית יהודית (נקראת גם מוגרבית) המבוססת על ערבית. בארצות מזרח אירופה דיברו היהודים יידיש, שפה המבוססת על הגרמנית. היידיש דוברה אך ורק על ידי יהודים ומשולבות בה מילים עבריות רבות. את היידיש כותבים באותיות עבריות.

הציור "גלות", שצייר האמן היהודי שמואל הירשנברג, שימש השראה לכתיבת מילות השיר "מארש הגלות"

שאלות לדין ולמחשבה

האזינו לשיר "פה בארץ חמדת אבות" באתר "זמרשת" בקישור הזה:

<http://www.zemereshet.co.il/song.asp?id=150&phrase>

- א. איזו אווירה עולה מהלחן של השיר? האם היא מתאימה לתוכן השיר?
- ב. מה ההבדל בין האווירה המאפיינת את מילות השיר והלחן לבין האווירה המאפיינת את הציור "גלות", שצייר האמן היהודי שמואל הירשנברג?
- ג. מה הדיקה של עם ישראל לארץ ישראל בכל אחד מהשירים? הסבירו ונמקו.
- ד. במה נבדלת דמותו של היהודי בשתי הגרסאות של השיר?
- ה. האם הגרסה העברית של השיר מזכירה קשיים כלשהם?
- ו. בחרו אחת מן הדמויות בציור, תנו לה שם וספרו על תחושותיה, על חוויית המסע שלה ועל חששותיה.
- ז. האם לדעתכם היהודים בגלות חוו רק קשיים ותסכולים, כפי שמתארת הגרסה היידית של השיר שקראתם? מהי העמדה המובאת בסיפור החסידי בעניין זה?
- ח. מה לדעתכם היו החסרונות בעזיבת הגלות לטובת עלייה לארץ? חשבו על רגשותיו של אדם שהתרגל לאורח חיים מסוים בגלות, ונדרש לוותר עליו ולאמץ אורח חיים שונה בתכלית.

יוצאים לדרך

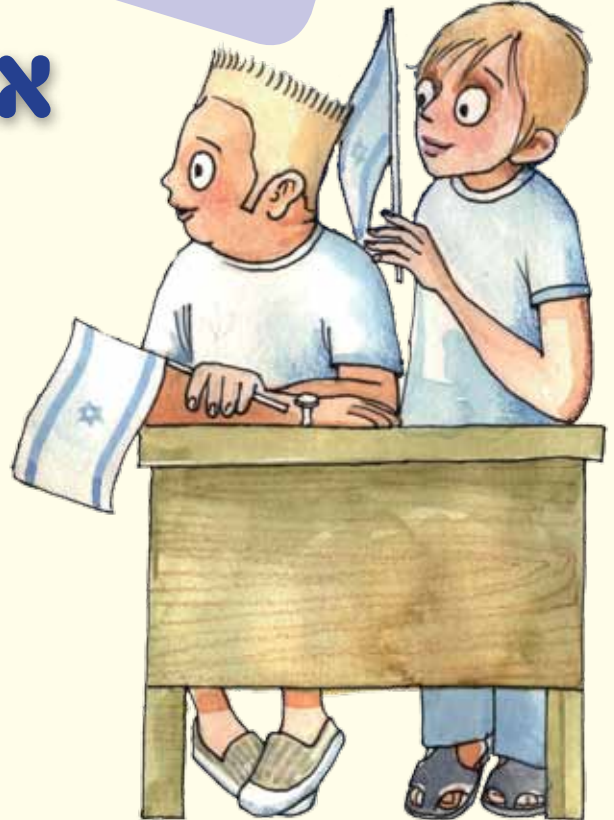
בחרו אחת משתי האפשרויות האלה:

1. הביעו בציור את השיר "פה בארץ חמדת אבות" - חשבו על המראה של האנשים, על הבעות פניהם ועל לבושם, חשבו על הנופים המקיפים אותם - לאיזה כיוון הם צועדים? מה הם עושים בתמונה? הוסיפו פרטים כיך הדמיון הטובה עליכם.
2. האם יש לכם בני משפחה שלא נולדו בארץ? בקשו מהם שיספרו לכם על עלייתם ארצה ועל התחושות שליוו אותם - מדוע עלו ארצה? האם היה פער בין הציפיות שלהם לפני העלייה לבין המציאות שנתקלו בה עם עלייתם?

האם קרה לך עקיוות להגיע
למקום מסוים לאורך זמן, וכעבור
הגיעת התאכזבת?

אומרים ישנה ארץ

המפגש עם הארץ הנובטמת לא תמיד היה פשוט
ולעתים גם הוליד תחושות של תסכול ואף אכזבה.
יהודים שמיו כל אייהם בלעות והזכירו כל העת את
ירושלים ואת ארץ ישראל בתפילותיהם, דמינו את
הארץ כמקום אידאלי. הציפיה למקום אידאלי נבעה
בין היתר מתוארה של ארץ ישראל כארץ צבת אלב
ודבש, בעוד שבפועל היו קשיים רבים בהתמודדות
עם תנאי האקלים והקרקע. ציפיות אחרות נבעו מן
ההנחה שהאיים בין יהודים בארץ ישראל ישארו
אותם מהתמודדות עם היותם קבוצת מיעוט, והם

יוכלו למיית בשלום ובשלווה איש עם רעהו במין אברה מושלמת.
בשיעורנו היום נעמוד על המורכבות שבמפגש עם האיים בארץ - נראה כיצד מתמודדים
עם קשיים ותחושות של אכזבה, וכיצד אפשר, אל מול כל הקשיים, לציים את כמות הנפש,
למצוא את נקודות האור ולהמשיך באיים בארץ ישראל.

האזינו לשיר "אומרים ישנה ארץ" בשני לחנים המבוססים על שתי
גרסאות שחיבר המשורר שאול טשרניחובסקי: לחנו של שלמה ארצי
ולחנה של נעמי שמר. השתדלו לעקוב אחר המילים, ושימו לב שנעמי
שמר שינתה מעט את המילים של טשרניחובסקי בגרסה שהלחינה.

קישור לביצוע של שלמה ארצי:

<http://www.youtube.com/watch?v=SKMdUcDV0CA&ob=av2e>

קישור לביצוע של ירדן בר כוכבא ללחן של נעמי שמר:

<http://www.youtube.com/watch?v=fSINskcBJsY>

חברותא

גרסה א, שהלחין שלמה ארצי:

אומרים: ישנה ארץ,
ארץ שכחתי שמש
איה אותה ארץ,
איפה אותה שמש?

אומרים: ישנה ארץ,
עמדיה שבעה,
שבעה כוכבי-לכת
צצים על כל גבעה.

נכנס כל הנכנס
פגע באח כהגמלו
פורש אליו שלום
ואור לאיש וחסם לו

אנים: אותה ארץ,
כוכבי אותה גבעה?
מי ינחנו דרך
יגיד לי הנתיבה?

כבר עברנו כפה
מדברות ימים
כבר הלכנו כפה
כוחותינו תמים

כיצד זה תעינו
טורם המנח לנו
אותה ארץ שמש
אותה לא מצאנו

אולי כבר איננה?
נדאי נטל זיוה.
דבר בשבילנו
אדני לא צוה.

גרסה ב, שהייתה בסיס ללחן

של נעמי שמר:

אומרים: ישנה ארץ,
ארץ רות שמש...
איה אותה ארץ,
איפה אותו שמש?

אומרים: ישנה ארץ,
עמדיה שבעה,
שבעה כוכבי-לכת
צצים על כל גבעה.

ארץ - בזה ימים
כל אשר איש קוה,
נכנס כל הנכנס -
פגע בו עקיבא.

"שלום לך, עקיבא!
שלום לך, רבי!
איפה הם הקדושים,
איפה המפכבי?"

עונה לו עקיבא,
אמר לו הרבי:
"כל ישראל קדושים,
אתה המפכבי!"

"כל ישראל קדושים,
אתה המפכבי!
אתה המפכבי!"

שכחתי שמש - ארץ השיכורה
משמש. בניגוד לארצות אירופה,
בישראל השמש זורחת ברוב
ימות השנה, ולכן מתוארת כאן
ישראל כארץ השמש שיש בה
חום ואור.

איה - היכן
עמדיה שבעה - "חכמות בנתה
ביתה, חצבה עמדיה שבעה"
(משלי ט, א). העולם נבנה על
בסיס חכמת התורה ומצוותיה,
שבעת העמודים הם שבעת ימי
הבריאה.

שבעה כוכבי-לכת - בעבר האמינו
שמערכת השמש מורכבת מ-7
כוכבי לכת בלבד. העובדה שכל
מערכת השמש נמצאת בארץ
ישראל מעידה על מרכזיותה.

צצים - נראים, מופיעים

פגע - פגש

ינחנו - יראה לנו

הנתיבה - הדרך

כוחותינו תמים - הכוחות שלנו

נגמרים

זיוה - האור שלה

חברותא

שאלות לדין ולמשפטה:

- א. מתוך ההאזנה ללחנים - האם אתם חשים באווירה השונה המאפיינת כל אחד מהם? אילו תחושות משקף לדעתכם כל אחד מן הלחנים?
- ב. השוו בטבלה בין שתי גרסאות השיר, וציינו מה אתם למדים ממנה על היחס לארץ ישראל בכל אחת מהגרסאות. התייחסו בהשוואה לעניין התקוות והחלומות המתעוררים בנוגע לארץ ישראל לעומת המציאות בארץ.
- ג. עם איזו גרסה אתם מזדהים יותר? מדוע?
- ד. מדוע לדעתכם בוחר המשורר להזכיר בגרסה השנייה את דמויותיהם של רבי עקיבא ויהודה המכבי?
- ה. כתבו מכתב לשאל טשרניחובסקי ותארו בו את המציאות בארץ ישראל כפי שהיא היום. במכתבכם הביעו הסכמה או אי-הסכמה עם אחת מגרסאות השיר.

רבי עקיבא היה אחד מגדולי החכמים שחיו בארץ ישראל בתקופת מרד בר כוכבא. רבי עקיבא מתייחד בכך שרוב ימיו היה רועה צאן פשוט בעדריו של אחד מעשירי הארץ, כלבא שבוע, ורק בגיל ארבעים החל ללמוד תורה. אף שהחל את לימודיו בגיל מאוחר, רבי עקיבא היה לאחד מחשובי החכמים בכל הזמנים. הוא נודע בהתנגדותו הנחרצת לשלטון הרומי ותמך בשמעון בן כוסיבא, מנהיג המרד ברומאים, והוא שהעניק לבן כוסיבא את הכינוי המחמיא "בר כוכבא". אף על פי שרבי עקיבא חי בארץ ישראל בתקופה קשה ביותר לעם ישראל, הוא לא איבד את התקווה לחידוש החיים היהודיים בארץ, ועשה רבות כדי להפיח תקווה זו גם בלבם של חבריו החכמים. רבי עקיבא סיים את חייו באופן טרגי - הוא הוצא להורג בעינויים קשים על ידי הרומאים.

תחנת מידע

את מילות השיר "אומרים ישנה ארץ" כתב רופא הילדים והמשורר שאול טשרניחובסקי (1875-1943) - פעמיים, בשתי נקודות זמן שונות במהלך שנת 1923. הנוסח הראשון הוא נוסח ספקני ומלא סימני שאלה באשר לארץ המובטחת: כיצד זה תעינו? איפה אותה ארץ? מי ינחנו דרך? אולי כבר איננה? זהו הנוסח שהלחין שלמה ארצי לערב שירי משוררים של גלי צה"ל (1973). את הנוסח השני לשיר כתב טשרניחובסקי לכבוד ועידה עולמית של תנועת "החלוץ" שהתקיימה בברלין. ייתכן שטשרניחובסקי חש שאין זה הולם לקרוא שיר מלא תהיות במעמד שכזה, ולכן בנוסח החדש העלים את רוב סימני השאלה והחליף את הספקות בטקסט ציוני מובהק. בנוסח המחודש כל הנכנס לארץ ישראל, שתושביה היו שרויים אז במצב ביטחוני מעורער, פוגש בלא אחר מאשר סמל הגבורה רבי עקיבא, שהתנגד לכיבוש הרומי ומת על קידוש השם. הגרסה שהלחינה נעמי שמר מושתתת בעיקר על הנוסח האופטימי, אם כי משולבים בה חלקים מהנוסח האחר.

יוצאים לדרך

בחרו אחת משתי האפשרויות האלה:

א. אילו הייתם צריכים לכתוב שיר, המדבר בשבחה של ארץ ישראל ומנסה לעודד אנשים להתיישב בה ולסייע בפיתוחה - אילו דמויות היו יכולות לשמש לכם השראה? חשבו על מנהיגים, סופרים, משוררים וכן דמויות מבני המשפחה שלכם שיש להם לדעתכם תכונות שעשויות לעודד ולתת השראה. הסבירו מדוע בחרתם דווקא בדמות זו או בדמויות אלה.

ב. נסו לתאר מפגש דמיוני עם המשורר שאול טשרניחובסקי. מה הוא היה אומר על הארץ שלנו היום? האם הוא היה חוזר לגרסה המביעה אכזבה מהארץ, או שהיה כותב גרסה מעודדת יותר המביעה תקווה?

לפעמים מוֹתחֵק לי להיות חלוצה:
לעבוד ולבנות את הארץ בבוקר
ולרקוד ריקודי עם בערב

זָקָה בֵּין עַם יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּרֵאשִׁית הַצִּיּוֹנוֹת

בשיעור הקודם נוכחנו כי לעתים המפגש עם ארץ ישראל היה קשה והוליד רגשות של אכזבה ואף ייאוש. אף על פי כן, רבים מן הצועים היו מדורים אחונה ורצון להגשים את זיקתם לארץ ישראל, והם המשיכו לעלות ארצה ולעשות כל שביכולתם כדי ליישב את הארץ ולבנותה.

נסו להיזכר באוויית נטיעות שהשתתפתם בה. שתפו את היושב לצדכם ברגשות ובתחושות שלוו אתכם.

התבוננו בתמונות שלפניכם וספרו מנקודת מבטן של הדמויות על חוויותיהן הכרוכות במימוש הדיקה לארץ ישראל.

באדיבות ארכיון הקיבוץ הדתי

קראו את מילות "שיר העבודה" והאזינו לו בקישור הזה:

http://www.zemereshet.co.il/FlashPlayer/player.asp?version_id=517

שיר העבודה

מילים: נתן אלתרמן

לחן: נחום נרדי

כָּחַל יָם הַיָּמִים,
נָאוֹה יְרוּשָׁלַיִם
אוֹרִים הַשָּׁמַיִם
עַל נֶגֶב וְגִלְיָל.

הַשָּׁמֶשׁ אוֹרִי לָנוּ, אוֹרִי,
הַמַּחְרָשׁ עֵבְרִי, עֵבְרִי,
חֶרֶשִׁי בְּתֵלֶם וְחֹזֵרִי
עַד לַיְלָה, לֵיל יֶאֱפִיל.

שִׁיר, שִׁיר, עֲלֵה נָא,
בְּפִטְיָשִׁים נֶגֶן, נֶגְנָה,
בְּמַחְרָשׁוֹת רֶנְנָה,
הַשִּׁיר לֹא תָם,
הוא רק מִתְחִיל.

יוצאים לדרך

גיבורי "שיר העבודה" הביעו את אהבתם לארץ ישראל בעבודת האדמה ובבניין הארץ. עבודתם הייתה כמו נגינה של שיר אהבה לארץ. במה אתם יכולים "לנגן" היום כדי להביע את הקשר שלכם לארץ ישראל? אילו מעשים יכולים "לנגן" את שיר האהבה הזה?

לאן כדאי לי לטייל? לגליל? לרמת
הגולן? או דווקא לנגב או לערבה?

קום והתהלך בארץ

בשעורים הקודמים למדנו על המפגש של העולים עם ארץ ישראל. יהודים שכחו כל אייהם להגיע לארץ, הצליחו לממש את שאיפתם והתמודדו יום-יום עם האיים בארץ ישראל, על הקשיים והתקוות שבהם. האלוס הציוני הפך עם השנים למציאות - מדינת ישראל הוקמה, ורבים מיהודי התפוצות הגיעו אליה והקימו בה את ביתם. אהבת הארץ שהתבטאה בתפילות או בעבודת האדמה ובגנין הארץ, יכולה כעת לבוא לידי ביטוי בקשר ישיר עם הנופים והאתרים היפים של ארץ ישראל - כלומר, בהיכרות עם הארץ ובאיזוק הציקה שלנו אליה "דרך הרגליים".

בשעורים הבאים ניווכח כי אף על פי שמלומות השיבה לארץ התבטאו באלקס, יהודים בראי העולם ואפילו אנו, הישראלים, מנשיכים לאלום על הארץ גם היום. הקשר שלנו לארץ ישראל לא איבד את ממד הקדושה והייחוד, אף על פי שאנחנו איים בארץ גם איי אולין רבילים. יתר על כן, אנו מנשיכים לממד על ארץ ישראל גם דרך טקסטים קדומים, שנכתבו בתקופות שבהן היה אפשר רק לאלום על השיבה לארץ. מדוע אנחנו מנשיכים לאלום גם היום, כאשר האלוס במידה רבה כבר התבטא?

חברותא

קום והתהלך בארץ

מילים: יורם טהרלב

לחן: יאיר קלינגר

קום והתהלך בארץ
בתרמיל ובמקל.

וודאי תפגוש בדרך
שוב את ארץ ישראל.

יחבקו אותך דרכיה
של הארץ הטובה,

היא תקרא אותך אליה
כמו אל ערש אהבה.

זאת אכן אותה הארץ,

זו אותה האדמה

ואותה פיסת הסלע

הנצרבת בחמה.

ומתחת לאספלט

לבנייני הראווה,

מסתתרת המולדת

ביישנית וענווה.

קום והתהלך בארץ ...

וכרמי עצי הדית

ומסתור המעיין

עוד שומרים על חלומה

וחלומנו הישן.

וגגות אודמים על הר

וילדים על השבילים,

במקום שבו הלכנו

עם חגור ותרמילים.

קום והתהלך בארץ ...

קראו את המקורות הבאים וענו על השאלות:

וה' אָמַר אֶל אַבְרָם אַחֲרֵי הַפֶּרֶד לוֹט מֵעָמֹל שָׂא נָא עֵינֶיךָ וְרָאָה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲתָה שָׂם צִפְנָה וְנִגְבָּה וְקִדְמָה וַיֵּמָּה. כִּי אֵת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲתָה רֹאֶה לְךָ אֶתְנַנָּה וְלִזְרָעָךָ עַד עוֹלָם. וְשִׁמְתִּי אֶת זִרְעָךָ כְּעֶפֶר הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֵם יוֹכַל אִישׁ לְמָנוֹת אֶת עֶפֶר הָאָרֶץ גַּם זִרְעָךָ יִמְנָה. קוֹם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאַרְכָּה וּלְרַחֲבָהּ כִּי לְךָ אֶתְנַנָּה. (בראשית יג, יד-יז)

השוואה - סיפור חסידי

רבי ישראל מרודין אמר:

נסיעת רבי מנדל לארץ הקדושה הייתה באותה בחינה כמו נסיעת אברהם אבינו. כוונתם הייתה לסול (לסלול) דרך לפני השם ולפני ישראל.

(רבי ישראל מרודין, בתוך מ' בובר, אור הגנוז: סיפורי חסידים, הוצאת שוקן, עמ' 169)

שאלות לדיון ולמחשבה

- האזינו לשיר "קום והתהלך בארץ" בביצוע להקת פיקוד הצפון בקישור <http://www.youtube.com/watch?v=cgQuBV6KeT8>
- א. קראו את מילות השיר - אילו נופים מתוארים בו? באילו אמצעים מביע המשורר את אהבתו ואת זיקתו לארץ ישראל ולנופיה?
- ב. מה לדעתכם הכוונה במילים "וודאי תפגוש בדרך שוב את ארץ ישראל"? באיזה סוג של מפגש מדובר? מה משמעות השימוש במילה "שוב"?
- ג. שתי השורות האחרונות בשיר מדברות על מפגש אחר עם ארץ ישראל מזה המתואר בתחילת השיר. מה ההבדל ביניהם? מה הקשר בין שני סוגי המפגשים?
- ד. קראו את הפסוקים מספר בראשית המתארים את ההבטחה של אלוהים לתת לאברהם את ארץ ישראל. מדוע לדעתכם משתמש יורם טהרלב באותן מילים בשירו?
- ה. מה מחדש הסיפור החסידי על הקשר של עם ישראל לארצו? האם השיר "קום והתהלך בארץ" ממשיך לדעתכם את הרעיון שבסיפור או סותר אותו?

כל פעם שאני מבקרת בירושלים אני מתרגשת,
גם לך יש דגש מיוחד כלפי ירושלים?

ירושלים בין חלום למציאות

מ"לכה דודי" ועד פסגת הר הצופים

אנו מתאילים אם כן, במסע של היכרות עם נופים ואתרים בראבי הארץ. את ההיכרות עם הארץ נתאיל בלב-לבה של ארץ ישראל - ירושלים. כולנו מכירים את הפיוט "לכה דודי" המושר בקבלות השבת (גם בקבלות השבת בגני הילדים). האם שמתם לב שהפיוט הזה עוסק בעיר ירושלים?

הפיוט "לכה דודי" התחבר בצפת לפני כ-400 שנה על ידי ר' שלמה אלקבץ. אלקבץ השתייך לקבוצה של "מקובלים", יהודים שהתעמקו בלימוד הקבלה, היא תורת הסוד היהודית. המקובלים נהגו לצאת בערב שבת אל חיק הטבע ולקבל שם את פני השבת, וחיברו תפילה חדשה שנקראת "קבלת שבת". אף על פי שבסידור התפילה שלנו יש תפילות עתיקות ביותר (כמו למשל ברכת המזון, שלמדנו עליה בשיעורים קודמים, שהיא בת כ-2,000 שנה), התקבלה תפילת קבלת השבת "החדשה", והיא נהוגה כיום כמעט בכל עדות ישראל. הפיוט "לכה דודי" הוא חלק מתפילת קבלת השבת, והוא מתאר את ההליכה לקראת הכלה - השבת. הפיוט מצטט פסוקים רבים מנבואותיו של הנביא ישעיהו, שעניינן נחמה ותקווה לתקומתה של ירושלים לאחר החורבן, כמו למשל: "עֲרִי עֲרִי לְבָשִׁי צִיּוֹן" (ישעיהו נב, א), "קוּמִי אוּרִי כִּי בָא אוֹרְךָ וְכְבוֹד ה' עֲלֶיךָ זָרַח" (ישעיהו ס, א). בעזרת הפסוקים הללו פונה אלקבץ, מחבר הפיוט, אל ירושלים וקורא לה "להתעורר מתרדמתה", להתנער מהאבק של החורבן שדבק בה ולבנות את עצמה מחדש כמרכז של העם היהודי.

לפיוט יש מאות לחנים בסגנונות שונים, והוא אחד מהפיוטים האהובים והמקובלים בכל נוסחי התפילה. מעניין לציין כי גם היום, כאשר ירושלים עומדת על תלה, אנחנו עדיין שרים את "לכה דודי", המתאר את בניינה של ירושלים כחלום, ולא כמציאות קיימת.

תחנת מידע

מהו פיוט?

המילה פיוט באה מן השפה היוונית ופירושה שיר. המושג פיוט משמעותו שירת קודש - שירה המושרת בתפילה ובטקסטים דתיים. שירת הקודש התפתחה במאות הראשונות לספירה בארץ ישראל.

מתוך הפיוט לכה דודי:

לְכָה - לָךְ

דוֹדִי - אהובי, כאן הוא דימוי לאלוהים
לְכָה דוֹדִי לְקִרְאָת כָּלָה - אלוהים, לך
 לקראת כלתך, כנסת ישראל - עם ישראל
שְׁמור וְזָכוֹר בְּדַבַּר אֶחָד - הדיבר החמישי
 בעשרת הדיברות, המצווה על השבת,
 מנוסח בספר שמות (כ, ח) כך: זָכוֹר אֶת
 יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ, ואילו בספר דברים
 (ה, יב) כך: שְׁמור אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ.
לְשֵׁם וּלְתַפְאֶרֶת וּלְתִהְיֶה - כשישראל
 מייחדים את שמו של ה', אז שמו מתגדל
 ומתהלל
מְקַדֵּשׁ מְלֶךְ עִיר מְלוּכָה - זוהי כנייה אל
 ירושלים, עיר המקדש ועיר מלכי בית
 דוד. הביטוי שאול מדברי עמוס (ז, יג)
קוֹמִי צְאִי מִתּוֹךְ הַהִפְכָּה - צאי מהריסותיך
רַב לָךְ שַׁבָּת בְּעֶמְק הַבְּכָא - ישבת יותר
 מדי בגלות
וְהוּא - אלוהים
יְחֻמּוּל - ירחם

לְכָה דוֹדִי לְקִרְאָת כָּלָה פְּנֵי שַׁבָּת נִקְבְּלָה
 שְׁמור וְזָכוֹר בְּדַבַּר אֶחָד הַשְּׁמִיעֵנוּ אֵל הַמְּיָחֵד
 ה' אֶחָד וְשִׁמוֹ אֶחָד לְשֵׁם וּלְתַפְאֶרֶת וּלְתִהְיֶה
 לְכָה דוֹדִי לְקִרְאָת כָּלָה פְּנֵי שַׁבָּת נִקְבְּלָה
 ...

מְקַדֵּשׁ מְלֶךְ עִיר מְלוּכָה קוֹמִי צְאִי מִתּוֹךְ הַהִפְכָּה
 רַב לָךְ שַׁבָּת בְּעֶמְק הַבְּכָא וְהוּא יְחֻמּוּל עֲלֶיךָ חֲמֵלָה
 לְכָה דוֹדִי לְקִרְאָת כָּלָה פְּנֵי שַׁבָּת נִקְבְּלָה
 הַתְּנַעֲרִי מַעַפְר קוֹמִי לְבָשִׁי בְּגָדֵי תַפְאֶרֶתךָ עֲפִי
 עַל יַד בֶּן יִשִּׁי בֵּית הַלְחָמִי קָרְבָּה אֶל נַפְשִׁי גְּאֻלָּה
 לְכָה דוֹדִי לְקִרְאָת כָּלָה פְּנֵי שַׁבָּת נִקְבְּלָה
 הַתְּעוֹרְרִי הַתְּעוֹרְרִי כִּי בָא אוֹרְךָ קוֹמִי אוֹרִי
 עֲרִי עֲרִי שִׁיר דְּבָרִי כְבוֹד ה' עֲלֶיךָ נִגְלָה
 לְכָה דוֹדִי לְקִרְאָת כָּלָה פְּנֵי שַׁבָּת נִקְבְּלָה
 ...

בָּאִי בְּשִׁלּוֹם עֲטָרַת בַּעֲלָה גַם בְּשִׁמְחָה וּבְצִהָלָה
 תּוֹךְ אֲמוּנִי עִם סִגְלָה בּוֹאִי כָלָה בּוֹאִי כָלָה
 לְכָה דוֹדִי לְקִרְאָת כָּלָה פְּנֵי שַׁבָּת נִקְבְּלָה
 בּוֹאִי כָלָה שַׁבָּת מְלֻכְתָּא

הַתְּנַעֲרִי מַעַפְר קוֹמִי לְבָשִׁי בְּגָדֵי תַפְאֶרֶתךָ - קומי מאבלך לקראת הגאולה שלך
 עַל יַד בֶּן יִשִּׁי בֵּית הַלְחָמִי - על ידי משיח בן דוד, שנולד בבית לחם
 קָרְבָּה אֶל נַפְשִׁי גְּאֻלָּה - קָרְבָּה את הגאולה אל נפשי, התקרב אליי וגאל את נפשי
 הַתְּעוֹרְרִי הַתְּעוֹרְרִי - הגלות משולה לשינה ולחלום, והקריאה להיגאל כרוכה בהתעוררות ממנו
 כִּי בָא אוֹרְךָ קוֹמִי אוֹרִי - כי הגיע אור הגאולה
 עֲטָרַת בַּעֲלָה - השבת מדומה לאישה, המהווה מעין כתר והילה לבן זוגה
 תּוֹךְ אֲמוּנִי עִם סִגְלָה - בואי אל תוך נפשם של המאמינים שבעם ישראל, העם הנבחר
בוֹאִי כָלָה בּוֹאִי כָלָה - לפי התלמוד הבבלי (שבת קיט, ע"א), היה ר' ינאי לובש בגדיו בכניסת השבת
 ואומר: בואי כלה, בואי כלה
שַׁבָּת מְלֻכְתָּא - שבת המלכה. לפי התלמוד הבבלי (שבת קיט, ע"א), היה ר' חנינא מתעטף עם חשיכה
 בערב שבת ואומר: בואו ונצא לקראת שבת המלכה

שאלות לדין ולמחשבה

האזינו לפיוט "לכה דודי" באתר "הזמנה לפיוט" בקישור שלהלן. הנוסח הוא ספרדי-ירושלמי בביצוע אנסמבל "שחרית".

<http://www.piyut.org.il/tradition/42.html?section=morePerformances&currPerformance=43&playing=0>

- האם אתם מכירים לחנים אחרים לפיוט? תוכלו למצוא לחנים נוספים באתר "הזמנה לפיוט".
- קראו את הקטעים מתוך הפיוט "לכה דודי".
- כיצד מתוארת ירושלים בפיוט? מה הכותב מאחל לה ומה הוא מבקש ממנה?
- מדוע לדעתכם בחר הפייטן אלקבץ לצטט פסוקים מספר ישעיהו?
- אנו חיים כיום בארץ, וירושלים - כמו מקומות אחרים בישראל - בנויה ומוסיפה להיבנות. מדוע לדעתכם הפיוט "לכה דודי", הקורא לירושלים להתנער מחורבותיה, הוא עדיין אחד הפיוטים האהובים והמקובלים בכל עדות ישראל?

ירושלים

מילים: אביגדור המאירי
לחן: סטניסלב מונישקו

מעל פסגת הר הצופים
אשתחווה לך אפים.
מעל פסגת הר הצופים
שלום לך, ירושלים.
מאה דורות תלמתי עליך
לזכות, לראות באור פניך.
ירושלים, ירושלים,
האירי פניך לבנו!
ירושלים, ירושלים,
מחרבותיך אבנו!

עיר-פרזות היית עיר קדשי
נשבר בך כל בריח;
אך עוד נשאר בך שער סגור,
זה שער המשיח.
רבבות בניך שלחוני אליך
למסר לדי את מפתחותיך.
ירושלים, ירושלים,
נשבעתי בשם אדני:
ירושלים, ירושלים,
האירי פניך אלי!

בלב בוטח באתי הלום
הקים את הריסותיך
אך איך אבנה את בית
מקדשך
אם אין שלום בין בניך?
ספרדים, אשכנזים, תימנים,
פלשים
ערפלים וגורג'ים וחרדים
וחפשים
ירושלים, ירושלים!
לא זאת חזיתי בללום!
ירושלים, ירושלים!
בין בניך השרי נא שלום!

מעל פסגת הר הצופים
שלום לך, ירושלים
אלפי גולים מקצות כל תבל
נושאים אליך עינים
באלפי ברכות ה' ברוכה
מקדש מלך, עיר מלוכה
ירושלים, ירושלים
אני לא אזה מפנה!
ירושלים, ירושלים
יבוא המשיח, יבוא!

חרבותיך - הריסותיך
עיר-פרזות - עיר אשר
איננה מוקפת חומה
ברח - מנעול
ערפלים - יוצאי העיר
אורפה שבתורכייה
גורג'ים - יהודים
שמוצאם מגאורגיה
(גרזיה)
פלשים - היה מקובל
ככיני ליוצאי אתיופיה,
היום הוא מזוהה ככיני
גנאי אף שכוונת
המשורר אינה כזו
חפשים - חילוניים

ר' עובדיה מברטנורא הוא חכם שחי לפני כ-500 שנים בעיר ברטנורא שבאיטליה. הוא עלה ארצה כשהיה בן 40, וכתב פירוש חשוב למשנה, שרבים קוראים ומשתמשים בו עד עצם היום הזה. באחד ממכתביו הוא תיאר את ירושלים כך:

"ירושלים חרבה ושוממה [...] ומן היהודים נותרו בה רק מדלת העם, אשר אין להם מחיה, וכמעט אין בה איש שלא יחסר לחמו".

שאלות לדין ולמחשבה

- א. קראו את דבריו של ר' עובדיה מברטנורא וכתבו אותם במחברת במילים שלכם. מה לדעתכם הרגיש ר' עובדיה כאשר ביקר בירושלים? מדוע?
- ב. האזינו לשיר "ירושלים" ("מעל פסגת הר הצופים") באתר "זמרשת" בקישור הזה:
http://www.zemereshet.co.il/FlashPlayer/player.asp?version_id=2272
 וקראו את המילים שחיבר אביגדור המאירי. מצאו וכתבו מילים המשותפות לשיר ולפיוט "לכה דודי"?

- ג. מדוע לדעתכם נקרא המקום שהמשורר עומד בו "הר הצופים"?
- ד. חפשו במקורות שונים מה נמצא כיום על פסגת הר הצופים?
- ה. אילו אירועים היסטוריים נרמזים בשיר?
- ו. המשורר מדבר בגוף ראשון יחיד, אך מייצג בדבריו את עם ישראל כולו ואת זיקתו לירושלים. הוכיחו טענה זו בעזרת מובאות מן השיר.
- ז. כיצד מתוארת ירושלים בשיר? מה הכותב מאחל לה ומה הוא מבקש ממנה?
- ח. האם לדעתכם יש התאמה בין הציפיות והתקוות של שני הכותבים - ר' עובדיה מברטנורא והמשורר אביגדור המאירי - בקשר למה שהם עומדים לראות בירושלים ובארץ ישראל לבין המציאות שהם נתקלים בה? מה עשוי לקרות כתוצאה מכך?

יוצאים לדרך

כתבו בית חדש לשיר שלמדתם, המתאר את מה שרואים מפסגת הר הצופים בצורה חיובית דווקא, כלומר את התגשמות התקוות של המחבר: יחסים טובים יותר בין אדם לחברו ושיקום ובנייה של העיר ירושלים.

מתי יבוא היום שבו לא נדקק עוד לשומרים?

על חומותיך ירושלים

אנו משיבים להכיר את הארץ ואת ירושלים "דרך הרגליים", והפעם נבאן את העיר מנקודת מבט מעט אחרת. נתבונן על אומות העיר העתיקה ועל השוק השוקק שלה דרך עיניו של אייל המופקד על שמירתה. דמותה של העיר כבר מציאותית הרבה יותר מהאלום הראוק שקראנו עליו בפיוט "לכה דודי".

חברותא

ישעיהו פרק סב - מתוך ההפטרה לפרשת ניצבים:
א למען ציון לא אֶחְשֶׂה וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַם לֹא אֶשְׁקוּט עַד יֵצֵא
כְּנָגָה צִדְקָה וְיִשׁוּעָתָה כְּלָפִיד יִבְעֶר.
ב וְרָאוּ גוֹיִם צִדְקָתְךָ וְכָל מְלָכִים כְּבוֹדְךָ וְקָרָא לְךָ שֵׁם תִּהְיֶה
אֲשֶׁר פִּי ה' יִקְרְבוּ. [...]
ועל חומותיך ירושלים הִפְקַדְתִּי שְׁמִרִים כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה
תִּמְחִיד לֹא יִחְשׂוּ הַמְּזַכְרִים אֶת ה' אֵל דָּמִי לָכֶם.

הפטרות שבע שבתות הנחמה - "הפטרה" היא קטע מספרי הנביאים שנהוג לקרוא בתפילת השחרית בשבת לאחר הקריאה בתורה בפרשת השבוע. לכל פרשה הצמידה המסורת הפטרה מסוימת, שעל פי רוב יש קשר בין תוכנה לבין תוכן הפרשה. ימי הצום בי"ז בתמוז ובט' באב מציינים מאורעות שונים הקשורים בחורבן בית המקדש, ונהוג לקרוא בשבתות הסמוכות אליהם הפטרות תוכחה בעלות תכנים קשים. לאחריהם באות "שבע דנחמתא" - שבע שבתות שבין ט' באב לראש השנה, שנהוג לקרוא בהן הפטרות נחמה מתוך ספר ישעיהו. מכיוון שההפטרות נקראות מדי שנה, הן נצרבו בזיכרונם של יהודים הרבה יותר מפרקים אחרים מן הנביאים שאינם נקראים כהפטרות, ומשום כך פיוטים רבים מצטטים מתוכן. גם הפסוקים בפיוט "לכה דודי", שלמדנו בשיעור הקודם, הם מתוך אותן הפטרות נחמה. כפי שתראו, גם הזמר הישראלי המודרני מצטט מתוך הפטרות הנחמה, ואולי גם הוא מושפע מהן.

תחנת מידע

שומר החומות

מילים: דן אלמגור

לחן: בני נגרי

אני עומד על החומה
 עומד מקשיב אל הקולות
 קולות השוק והמהומה
 קריאות רוכלים ועגלות
 הנה הוא קול המואזין
 הנה דינדון הפעמון אבל עלי להאזין
 אם אין שום נפץ של רימון
 אם אין שום נפץ של רימון.

כן, כן, מי חלם...

אני עומד על החומה
 רועד מקור ומסתכל הנה שקעה כבר החמה
 שומר מלילה מה מליל אור הירח במלואו
 שוטף חומות ושערים מתי יבוא היום שבו
 לא נזדקק עוד לשומרים
 לא נזדקק עוד לשומרים.

כן, כן, מי חלם...

אני עומד על החומה
 עומד בגשם לבדי וכל העיר העתיקה
 מונחת לי על כף ידי אני מביט בה מאוהב
 אני עולה לכאן תמיד סתם להביט
 אבל עכשיו אני נמצא כאן בתפקיד
 אבל עכשיו אני נמצא כאן בתפקיד.

כן, כן, מי חלם אז בכיתה
 כשלמדנו לדקלם על חומותייך ירושלים
 הפקדתי שומרים
 שיום יגיע ואהיה אחד מהם
 שיום יגיע ואהיה אחד מהם
 שיום יגיע ואהיה אחד מהם.

שאלות לדיון ולמחשבה

האזינו לשיר "שומר החומות" בקישור הזה:

www.youtube.com/watch?v=5PdL3YSKawc&feature=fvsrc

- קראו את הפסוקים מספר ישעיהו. איזה יחס הם מבטאים כלפי ירושלים?
- זכרו - הפסוקים מספר ישעיהו שייכים להפטרה הנקראת בחודש אלול, בשעה שבית הכנסת הולך ומתמלא לקראת הימים הנוראים. כיצד משפיעה לדעתכם על ציבור המתפללים שמיעה חוזרת של הפסוקים האלה שנה אחר שנה?
- מאיזה מקום צופה הדובר בשיר על ירושלים? איזה רגש הוא מביע כלפי ירושלים הנשקפת אליו?

- ד. מה אפשר ללמוד על אופיה של ירושלים מהקולות ששומע הדובר בשיר?
- ה. כפי שנאמר בשיר, בעבר היה נהוג בבתי ספר ממלכתיים ללמוד בעל-פה את הפסוקים שקראנו. מדוע לדעתכם נלמדו דווקא הפסוקים האלה?
- ו. נסו להיזכר בדבר מה שהייתם צריכים ללמוד בעל-פה מן התנ"ך או ממקור אחר (לדוגמה, ההמנון הלאומי "התקווה", שירת דבורה מספר שופטים). כיצד משפיע שינון המילים עליכם? האם אתם חושבים שגם בבגרותכם תוכלו לדקלם אותן?
- ז. במה שונה נקודת המבט של המספר כעת מזו שהייתה לו קודם לכן? מהו החלום החדש שלו?

יוצאים לדרך

- האם אתם יכולים לחשוב על מקרה שנקודת המבט שלכם השתנתה בעקבות תהליך של התבגרות או בעקבות אחריות שקיבלתם על עצמכם?
- ספרו על מקום מסוים בארץ שאתם חולמים לבקר בו בפעם הראשונה או שהייתם רוצים לשוב אליו. מה מושך אתכם באתר הזה? מה מייחד אותו מבחינתכם? האם יש לו חשיבות מיוחדת מבחינה היסטורית או לאומית? הכינו מצגת המתארת ביקור באתר הזה והציגו אותה לפני הכיתה.

לו דק הייתי יכולה לפגוע את רחל המעוררת,
הייתי מטיילת ביחד על גפני הכנרת והייתי
מראה לה עיניים מחיברתי בעצמי

רחל המעוררת על שפת הכנרת

אנחנו מחשיכים לטויל ברזל ופונים מירושלים צפונה, אל עבר
אזור הכנרת. באזור הזה נלמד על דרכים נוספות למיזוק
הקשר בין עם ישראל לארצו - בעיבוד האדמה ובטיפוח
קשרי אהבה עמוקים אל הנופים ואל המראות של ארצנו.

תחנת מידע

רחל המשוררת (רחל בלובשטיין) נולדה ברוסיה והחלה לכתוב שירים כבר בנעוריה. בשנת 1909 היא הגיעה לביקור בארץ ישראל יחד עם אחותה, שושנה, ומכאן היו אמורות להמשיך לאיטליה כדי ללמוד אמנות ופילוסופיה. האחיות נסחפו בהתלהבות הציונית של החלוצים והחליטו להישאר בארץ. תחילה הן התיישבו ברחובות, שהייתה אז מושבה קטנה בתחילת דרכה; רחל, שרצתה לעסוק בחקלאות, עברה לאחר מכן לאזור הכנרת. היא חזרה לאירופה על מנת להשתלם בלימודי החקלאות, אך שהותה שם התארכה יותר מן המתוכנן בשל פרוץ מלחמת העולם הראשונה; המלחמה מנעה ממנה לחזור ארצה עד לשנת 1919. כשחזרה ארצה היא התיישבה בדגניה, אך עד מהרה התגלה שהיא חולה במחלת השחפת. עקב המחלה לא יכלה רחל להשתתף בעבודה הפיזית הקשה, ואף נאלצה לחיות בבידוד כדי שלא להדביק חלוצים אחרים במחלה הקשה. במהלך כל התקופה הזאת רחל חיברה שירים רבים, מהם שירי אהבה ומהם שירים המתארים את הקשר המיוחד שלה לארץ ישראל ולנופיה, את הקשיים של חיי החלוצים ואת הכאב שלה על שאיננה יכולה להשתתף במעשה ההתיישבות בגלל מחלתה. לרבים משיריה של רחל חוברו לחנים. רחל נפטרה ממחלתה בשנת 1931, והיא רק בת 40.

אל ארצי

מילים: רחל

לחן: יהודה שרת

לא שרתי לך, ארצי,
ולא פארתי שמך
בעלילות גבורה,
בשלל קרבות;
רק עץ - ידי נטעו
חופי ירדן שוקטים.
רק שביל - כבשו רגלי
על פני שדות.

אכן דלה מאד -
ידעתי זאת, האם,
אכן דלה מאד
מנחת בתך;
רק קול תרועת הגיל
ביום יגה האור,
רק בכי במסגרים
עלי ענין.
(תל-אביב, תרפ"ו)

דלה - ענייה, מעטה

מנחת - מתנת

כנרת

מילים: רחל

לחן: נעמי שמר

שם הרי גולן, הושט היד וגע בם! -
בדממה בוטחת מצוים: עצר.
בבדידות קורנת נם חרמון הסבא
וצנה נושבת מפסגת הצחור.

שם על חוף הים יש דקל שפל צמרת,
סתור שער הדקל כתינוק שובב,
שגלש למטה ובמי כנרת
משכשוך רגליו.

מה ירבו פרחים בחורף על הכרם,
דם הפלגית וכתם הכרם,
יש ימים - פי שבע אז ירק הירק,
פי שבעים תכלה התכלת במרום.

גם כי אהרש ואהלף שחוח,
והיה הלב למשואות זרים -
האוכל לבגד בך, האוכל לשכך
קסד נעורים?

(תל-אביב, תרפ"ז)

נם - ישן

צחור - לובן

שפל צמרת - שצמרתו נמוכה וכפופה

סתור - פרוע

אהרש - אהיה עני

שחוח - כפוף

למשואות זרים - מקומות אחרים

שאלות לדין ולמשפחה

- קראו את מילות השיר "כנרת" והאזינו לו בביצוע חוה אלברשטיין בקישור הזה: http://www.youtube.com/watch?v=_hR3Y21yc8Q
- אילו נופים ואתרים מתוארים בשיר? מצאו אותם במפה של צפון הארץ. האם ביקרתם באתרים הללו או בחלק מהם?
 - ב. כיצד מתארת רחל את אהבתה לנופים - לעץ הדקל ולפסגת החרמון? על מה מעידים לדעתכם התיאורים המיוחדים האלה?

- ג. בבית האחרון של השיר רחל משתמשת במילים "אֶרֶץ" (אהיה ענייה), ו"שְׁחוֹחַ" (בקומה כפופה). על מה לדעתכם מעיד השימוש במילים האלה? מהו העוני שרחל מתארת?
- ד. אל מי לדעתכם פונה רחל בבית האחרון? מהי הבגידה שממנה היא חוששת?
- ה. קראו את מילות השיר "אל ארצי". רחל מביעה בשיר את הציפיות שהיא חשה מצד החברה. מהן אותן ציפיות? האם היא מצליחה לממש אותן?
- ו. באילו דרכים מצליחה המשוררת לבטא את אהבתה לארץ? האם דרכים אלו מספקות לדעתכם?

יוצאים לדרך

תכננו סיור בצפון הארץ על פי שירה של רחל "כנרת". מצאו במפה (אפשר ברשת האינטרנט) את החרמון והכנרת - היכן כדאי להתחיל את הסיור? מהן נקודות התצפית הטובות? אילו יישובים תראו בדרך? מהם המקומות המומלצים לביקור בדרך?

מי היה מאמין שאפילו ליהנות מיופיו
המדהיב על המדבר למרות החום המייגע

נוה במדבר ממעינות עין גדי לשדות בית הערבה

מנופיה היפים של הכנרת נפנה עתה דרומה, אל עבר מדבר יהודה. בשיעור זה נתוודע
באמצעות השירים "עין גדי" ו"בית הערבה" ליופיו המיוחד והפראי של המדבר. לא תמיד קל
להתרשם מנופי המדבר ולא כל אחד אוהב אותם ממש ראשון, אך משלבית בקסמי המדבר,
הם ילוו אותך תמיד.

בית הערבה

מילים: חיים חפר ועמוס קינן
לחן: שמוליק קראוס

אני זוכר את בית הערבה.
פיסת מדבר צרובה בארץ חרבה,
ירדן זורם שקט כמו חלום
יום המלח מת,
מכאן ועד לסדום.

המדבר כיסה אותה,
באבק לבן ורך
עץ ירוק בארץ חרבה,
איך נשכח את בית הערבה.

אני זוכר את ים המלח שם,
המים הכבדים, גלים בלחשם.
אסדת אשלג לוהטת מן החום
וכל הנצורים -
עוברים את ים המוות לסדום.

המדבר כיסה אותה ...

חברותא

ים המוות הכחול בלאט ינוע
וכל הר בו יתנשא גאה ורם.
נחל ערוגות, זה הידוע
מהלכו יישיר אל תוך הים.
האדמה תצהיב בלהט שמש,
אך עין גדי היא נווה מדבר
יום חדש אינו דומה לאמש
ועתיד מזהיר צופן לה המחר.

עין גדי, עין גדי ...

בְּלֹאט - בשקט, בסתר
כְּמֶשׁ - נבילה, התייבשות
וקמילה של צמח
הוד - יופי הדר

חֲרָבָה - יבשה
אסדת אשלג - רפסודה
שמוציאה חומרים מים המלח

עין גדי

מילים: איתן פרץ
לחן: דובי אהרוני

ים המוות הכחול בלאט ינוע
וממעל עננה קטנה תשוט.
עץ האשל בדממה יזוע
וכל קו בחול יפה חרוט.
האדמה תצהיב בלהט שמש
ואבק מחניק יעוף ברום
אך עין גדי לא תיבול בכמש,
בה ישלוט גוון ירוק וחום.

עין גדי, עין גדי
מה היה כי צמחת בחמה
עין גדי, עין גדי
איך כלגים בך חותרים בשממה
עין גדי, עין גדי,
בך היופי יופע בכל הוד
והלב יהרהר ויחמוד
והלב יהרהר ויחמוד.

תַּחֲנַת מִידַע

קיבוץ בית הערבה הוקם לראשונה לפני קום המדינה, בשנת 1939, באזור צפון ים המלח, לא רחוק מן העיר יריחו, במטרה ליצור רצף התיישבותי לאורך נהר הירדן - מן הכנרת בצפון ועד ים המלח בדרום. תנאי החיים במקום היו קשים, אך לאחר שפותחה במקום טכניקה מיוחדת של שטיפת הקרקע מן המלח שהיה בה, התברר שהמקום פורה מאוד, והחקלאות הצליחה שם מעל למצופה. הקיבוץ המבודד סבל במשך השנים מהתקפות רבות. במהלך מלחמת השחרור נאלצו תושבי הקיבוץ להתפנות מן המקום ולעבור לקיבוצים אחרים, כיוון ששטח הקיבוץ וחלקים נרחבים אחרים עברו לשלטון ירדן. מאז מלחמת ששת הימים, שהתרחשה בשנת 1967, בקעת הירדן, ושטחו של קיבוץ בית הערבה בתוכה, נמצאת שוב בשלטון ישראל. בשנת 1980 הוקמה בית הערבה מחדש כ-5 ק"מ ממקום ההתיישבות המקורי. בית הערבה יושבה תחילה כהיאחזות נח"ל, ולאחר מכן הפכה ליישוב קבע שפרנסתו על חקלאות.

שְׁאֵלוֹת לְדִין וּלְמַחֲשָׁבָה

האזינו לשירים "עין גדי" ו"בית הערבה" בקישורים האלה:

<http://www.youtube.com/watch?v=NIZTwFYEYtM>

<http://www.youtube.com/watch?v=QtLVe3oRqDU>

- א. במה דומה האווירה שיוצרים הלחנים של שני השירים? במה היא שונה?
- ב. אילו תחושות מביע השיר "בית הערבה" כלפי נופי המקום? אילו תחושות מביע השיר בנוגע לסיפור ההיסטורי של המקום, כפי שהוא מתואר ב"תחנת מידע"?

ג. המתיישבים הראשונים של בית הערבה, שנאלצו לעזוב אותה, הקימו שני קיבוצים חדשים - גשר הדיו וכברי, שבגליל המערבי. בית הערבה הוקמה מחדש כ-30 שנה לאחר שנעזבה. אילו הייתם במקום המתיישבים הראשונים, האם הייתם מנסים לחזור לבית הערבה המתחדשת או נשארים בקיבוץ שבגליל? מה היה מושך אתכם לחזור לבית הערבה? מה היה גורם לכם לוותר על השיבה לשם?

ד. מהו הנוף הייחודי המתואר בשיר "עין גדי"? האם יש לדעתכם משמעות מיוחדת לפנייה אל עין גדי בלשון נוכחת, כמי שמאזינה כביכול לשאלות שבפזמון ויכולה לענות עליהן? אילו שני עולמות שונים נפגשים בנופה של עין גדי?

יוצאים לדרך

חפשו בבית ובמקורות מידע שונים תמונות מביקור במדבר. כתבו בית נוסף לשיר "בית הערבה" המתאר את החזרה אל היישוב ואת בנייתו מחדש. חשבו על החוויה של אדם שהכיר את בית הערבה המקורית, וכן על אדם צעיר המגיע אליה בלי שהכיר אותה קודם לכן.

החלום שלי עבדו חדיעת יעראל
הוא... דגע, גאז החלום שלי?

שְׁמֵרֵי הָאֶמֶץ לְהִישִׁיר מִבֶּט אֶל הָעֵתִיד

אנו מניעים כעת לתאנה האחרונה במסע שערנו בהיסטוריה ובאתרים
השונים בארץ ישראל: מן הכנרת בצפון, דרך ירושלים הבירה ועד
מדבר יהודה. מנקודת הזמן שלנו, ישראלים האיום בארץ היום, נוכל
להתבונן שוב אל נקודת ההתאמה - אל תפילותיהם של יהודי העלות
שהביעו את הכוונה לארץ ישראל ולירושלים במשך שנים ארוכות

שבהן לא יכלו לממש אותה.

לנו, כיהודים, האיום בארץ הם כמעט מובנים מאליהם, אך בקשר שלנו אל הארץ יש גם היום
היבטים רגשיים עמוקים, אשר הופכים את המקום הזה למוידי ומיוחד עבורנו. אמונותיהם של
אבותינו ואמותינו במהלך הדורות הם עדיין אלף מן המורשת שלנו, ואנו שותפים מלאים לניסיון
המתמשך להגשים אותם - כל אחד בדרכו - ובד בבד למלאם אמונות חדשים.

חִבְרוּתָא

לפניכם שיר שכתב הנער נטע דגן, תלמיד כיתה ד' ביישוב הרדוף, והקדיש
למדינת ישראל. שירו של נטע מתכתב עם שיר אהבה ידוע שכתב המשורר
נתן אלתרמן לבתו האהובה, ובו הוא מבקש ממנה שתשמור על עצמה. השיר
נקרא "שיר משמר".

הבית האחרון מתוך

שיר משמר

מילים: נתן אלתרמן

לחן: סשה ארגוב

שמרי עמך / נטע דגן

שמרי עמך אהובתי, שמרי נופיך,
שמרי פינות חמדה ושחוק, שמרי על ילדיך.
שמרי חופיך יקירה, שמרי על כל פלאיך,
שמרי ערי פאר וגם את גבולותייך.
שמרי על זכות קיום, לצד כל שכנותייך.
שמרי האומץ להישיר מבט אל העתיד,
ובכוח קיומך, לצעוד אליו תמיד.
זכרי שיום אחד יבוא, עמו גם הברכה,
לתת שלום לכל דבר, לדאוג גם לאחוה.
כמהי תמיד ליום הזה, כווני לו תפילותייך,
ואז יגיע סוף התוואי, הסוף לדמעותייך.

חברותא

שאלות לדיון ולמחשבה:

- מדוע לדעתכם השתמש המחבר בהקבלה לשירו של אלתרמן? מה רצה המחבר לומר בהקבלה זו?
- מהם הרגשות שמביע הדובר בשיר כלפי ארץ ישראל? מפני מה הוא מבקש מן הארץ להישמר?
- מה מאחל הדובר בשיר לארץ?
- האם אתם מזדהים עם השיר? הסבירו מדוע.

עבודת חקר

בחרו שני שירים מהזמר העברי העוסקים בארץ ישראל ובנופיה.
בחרו שירים משתי תקופות שונות - אחד מן התקופה שלפני קום המדינה ואחד מן התקופה שמאז קום המדינה ועד היום.
שירים מן התקופה שלפני קום המדינה תוכלו למצוא באתר "זמרשת".
שירים חדשים יותר תוכלו למצוא באתר "שירונט".

הסבירו לגבי כל אחד מן השירים מדוע בחרתם דווקא בו:

- אילו תיאורים משכו אתכם או מצאו חן בעיניכם?
- האם הבחירה קשורה באתרים הנזכרים בשיר או בדברים אחרים?
- האם תוכלו להבחין בשיר בציטוט מן המקורות (מן התנ"ך או ממקורות מאוחרים יותר)?
- כיצד מבטא הכותב את אהבתו לארץ?
- נסו לחבר בית נוסף לשיר, המעיד על הקשר האישי שיש לכם לארץ ישראל ולנופיה.
- נסו ליצור יצירת אמנות (ציור, קולאז', פסל וכדומה), המתכתבת עם השירים הנבחרים ומבטאת את הזיקה שלכם לארץ ישראל.

דמותה של מדינת ישראל כמדינת העם היהודי

תלמידים ותלמידות יקרים,

"עמדות היו רגלינו בנשארנו: ירושלים" (תהלים קכב, ב), ציור דוד המלך לירושלים, והנה גם אנחנו עומדים בשערי ירושלים לעמוד ולמקור את סיפורה. בשיעורים הקרובים נלמד על ירושלים ומשוב עליה, נדמיין אותה וניצור בהשראתה. ירושלים של העבר ושל ההווה, ירושלים של העצוצים ושל המציאות, ירושלים של מעלה וירושלים של מטה. מאז ימי דוד המלך, למעלה מ-3,000 שנה, הייתה ירושלים לבו של העם היהודי, ולאורך תקופות ארוכות וממושכות של גלות המשיכה לאיות בלב ובמחשבות של יהודים בכלליות השונות, במצרה ובמצרב. שירים אין-ספור נכתבו על ירושלים ואלוהיה. שנות רבים ושונים ניתנו לה. הכמיהה אליה בוטאה יום-יום בתפילות ומתוך העצוצים העצים התמצק הדימוי שלה כעיר של קדושה ושל יופי. ומתוך ירושלים בת אלפי השנים צמחה בירת ישראל המודרנית, העיר שמסד הנשיאות שוכן בה, העיר שמשכן הכנסת נמצא בה, וכן משרדי הממשלה, בית המשפט העליון, מוזיאון ישראל, האוניברסיטה העברית, בית הספרים הלאומי ועוד ועוד - אוצרות הרחוק והתרחוק ומרכז השלטון. בואו נארוז תרמיל ונצא למסע בירושלים, בין האלום והעצוצ לנקיים והקבוע.

כל כך הרבה עמלות לירושלים, איזה
עם הוא היפה ביותר?

שְׁבָעִים שָׁמוֹת לִירוּשָׁלַיִם

אצ"ל ספרו רק 70 שמות לירושלים, אבל אנחנו יודעים שיש לירושלים מאות שמות. בכל הדורות קשרו כתרים לראשה, ובכל כתר שם נוסף.
על איזה יחס לעיר מעיד ריבוי שמותיה, ומה מביע כל שם? על כך נלמד בשיעור זה.

משהו בשביל מישהו / עדולה

יש לי סבתא - גדולה קטנטונת
וסבתא רגילה... חמודה
בשביל זו אני "נינונת"
בשביל זו אני נכדה
בשביל סתם אנשים אני "ילדונת"
בשביל בנים אני... "ילדה"
בשביל סבא אני "פצפונת"
בשביל יואב אני "בת דודה"
בשביל דוד יואל אני "נשמה"
בשביל אחי אני "מכשפה איומה"
בשביל אמא אני "את"
בשביל אבא (מי שואל?)
בשביל אבא אני יעל

אילו כינויים שונים יש לכם?
מי מכנה אתכם בכל אחד מהכינויים?
על איזה יחס מעיד כל כינוי?

שאלות לדין ולמחשבה:
א. מה משמעות שמך, ומדוע נקראת בו?
ב. מה המשמעות של כינויים רבים לאדם אחד?
ג. מה הכינויים מלמדים אותנו על נקודות המבט
השונות של מי שנותן אותם?

כשאנחנו אוהבים מישהו, אנחנו מכנים אותו בכינויי איבה רבים. גם לירושלים, שהייתה ועודנה מושא אהבה של עם ישראל, כינויי איבה רבים. במקורות שלהלן נראה אלק מהם.

ב גדול יהוה ומהלל מאד בעיר אלהינו הר קדשו.
ג יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירפתי צפון קרית מלך רב.
ד אלהים בארמנותיה נודע למשגב.
ט כפאשר שמענו כן ראינו בעיר יהוה צבאות בעיר אלהינו
אלהים יכוננה עד עולם סלה.
יג סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה.
יד שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה
(מתוך תהלים, פרק מח)

שמות הרבה לירושלים
וכל שם נאה מחברו...

קרית מלך רם
קרית נאמנה
משוש כל הארץ
עיר בה דוד חנה

שמות הרבה לירושלים
וכל שם יפה מחברו...

יפה נוף, כתר בהרים
אריאל, עיר של זהב
ואם נבוא, נבוא למנות היום
את שמותיה של ירושלים
יכלה הנזיר ותיבש הדיו...
ותגע כל יד והם לא יכלו

נאה מכל, מכל השמות
נאה מכל - השם ירושלים
("שמות רבים לירושלים"
מאת דן אלמגור)

משוש - שמחה
יכלה - ייגמר

חברותא

משוש כל הארץ - שמחת כל הארץ
קרית מלך רב, אלהים בארמנותיה - ירושלים עירו של אלוהים
למשגב - לתהילה
יכוננה עד עולם סלה - יבטיח שלומה לעולם
סבו ציון והקיפוה - טקס תפילה שבו נהגו לסובב את שערי הר
הבית או שערי חומת העיר ולהתפלל לבניין בית המקדש
שיתו לבכם - שימו לב

שמות ירושלים

שאלות לדיון ולמחשבה:

- רשמו במחברת שמות וכינויים לעיר ירושלים המופיעים בפרק תהלים ובשיר של דן אלמגור.
- כל אחד משמותיה של ירושלים מבליט היבט אחר באופייה של העיר. חשבו איזה היבט מבליט כל שם.
- מה הכינויים מלמדים אותנו על מקומות בעיר, על המבנה הגאוגרפי שלה ועל הרגשות שהיא מעוררת?
- על אילו רגשות מעיד ריבוי השמות של העיר? מדוע?
- איזה שם משמות העיר המצוינים כאן מוצא חן בעיניך במיוחד? מדוע?
- "בשביל אבא אני יעל" לעומת "נאה מכל השם ירושלים" - האם לדעתכם יש משותף לשני ההיגדים האלה?

הַעִיר מְשַׁחֶקֶת מִחֲבֹאִים בֵּין שְׁמוֹתֶיהָ
 יְרוּשָׁלַיִם, אֶל-קֹדֶס, שָׁלֵם, גִּרָה, יָרוּ,
 לוֹחֶשֶׁת: יְבוּס, יְבוּס, יְבוּס, בְּחֶשֶׁכָה.
 בּוֹכָה בְּגַעְגּוּעִים: אֶלֶּיהָ קִפִּיטוֹלִינָה,
 אֶלֶּיהָ אֶלֶּיהָ.

הִיא בָּאָה אֶל כָּל אֶחָד הַקּוֹרָא לָהּ
 בְּלִילָה לְבִדּוֹ. אָךְ אָנוּ יוֹדְעִים
 מִי בָּא אֶל מִי.

(יהודה עמיחי, מתוך מחזור השירים
 "ירושלים 1967")

שאלות לדיון ולמחשבה:

- א. כתבו במחברת את שמות העיר המופיעים בשירו של עמיחי וחפשו מידע במקורות שונים על התקופה ההיסטורית של כל אחד מהם.
- ב. למה לדעתכם הכוונה באמירה "העיר משחקת מחבואים בין שמותיה"? מה מגלה לנו כל שם ומה הוא עשוי להסתיר?
- ג. בחרו אחד משמות העיר שלא הכרתם לפני כן. חפשו את פירושו במקורות מידע, והוסיפו לפירוש הסבר משלכם.

יוצאים לדרך

איזה כינוי או שם אחר, נוסף, הייתם מעניקים לירושלים? מצאו או המציאו כינוי חיבה משלכם לירושלים. כתבו אותו על דף, וקשטו באיורים ובעיטורים ההולמים את השם.

עוד משמות ירושלים וכינוייה:

אור העולם, אפרתה,
 אריאל, ארמון,
 בית אל, בית תפילה,
 גן אלוהים, דלתות העמים,
 הראל, חומות,
 חפציבה, טבור הארץ,
 יבוס, ידידות,
 כלילת יופי, כסא ה',
 מקדש, נווה שאנן,
 נחלה, נצח,
 עדן, עין העולם,
 עיר האמת, עיר היונה,
 עיר הקודש, עיר הצדק,
 עיר לא נעזבה, עיר של זהב,
 רבתי בגויים, שלם.

ירושלים על מעלה, יע כזה מקום?
איך אפשר להגיע לשם?!

ירושלים של מעלה

במדרשים ובשירים רבים מתוארות שתי ירושלים: "ירושלים של מטה" ו"ירושלים של מעלה", ששתיים הן שיקוף זו של זו, ושתיים הן היפוך זו של זו. כתבו במאברת השערה מהי "ירושלים של מטה" ומהי "ירושלים של מעלה". במהלך השיעור תוכלו לבדוק ולאתר את השערותכם.

הזכרו במקומות בעיר שביקרתם בהם או ששמעתם עליהם.
מה ראיתם בירושלים שלא ראיתם בשום מקום אחר?
איזו אווירה זכורה לכם מירושלים? האם זו אווירה היסטורית לעיר?

"אמר הקדוש ברוך הוא (אלוהים):

לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא לירושלים של מטה"

(מתוך תלמוד בבלי, מסכת תענית)

"לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלַיִם הַבְּנוּיָה" (מתוך ההגדה של פסח)

שאלות לדין ולמחשבה

- את הביטויים "ירושלים של מטה" ו"ירושלים של מעלה" אפשר להבין בצורות שונות. הציעו פרשנות משלכם: מהי "ירושלים של מטה" ומהי "ירושלים של מעלה" לדעתכם?
- לאור ההסברים הקודמים שלכם, הסבירו את האגדה: "אמר הקדוש ברוך הוא (אלוהים): לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא לירושלים של מטה".
איזו ירושלים חשובה יותר לפי האגדה?
איזו ירושלים חשובה יותר לדעתכם?

חברותא

שירים שעולים למעלה

- א. הסבירו במילים שלכם את המשפט "ירושלים אורו של עולם" (מדרש בראשית רבה, נ"ט, ח).
- ב. קראו את שני השירים שלפניכם. בארו מילים קשות וספרו במילים שלכם במה עוסק כל שיר.
- ג. בחרו כותרת אחת או יותר מתוך הכותרות שלהלן והצמידו אותה לשיר המתאים: ירושלים של מטה / ירושלים של מעלה / ירושלים הבנויה / ירושלים אורו של עולם.

כאן, במרחק הקצר, המואר
שבין מבשרת-ציון לירושלים
שיר המעלות הופך לזרימה חרישית באפילה

שירת הלוויים כרקמה עדינה
קושרת הרים לשרשיהם,
עצים לירקותם,
שמים לארץ
(שיר המעלות" מאת טניה הדר)

**שירת הלוויים - הלוויים נהגו ללוות את הקרבת
הקרבנות בבית המקדש בשירה ונגינה**

השקט טוב צונח כאן משמי הערב
כדאית דיה מעל התהומות
וקרן אדמה נושקת להט חרב
את הפסגות, המגדלים והחומות

ראיתי עיר עוטפת אור
והיא עולה בשלל צבעי הקשת
והיא נוגנת בי כנבל העשור
ראיתי עיר עוטפת אור
(מתוך "אור וירושלים" מאת יוסף שריג)

**כדאית דיה - כמעוף הציפור
נבל העשור - נבל בעל עשרה מיתרים**

- ד. אתרו בשירים מילים וביטויים המתקשרים לאור, וכתבו אותם במחברת תחת הכותרת "ירושלים אורו של עולם".
- ה. אתרו בשירים מילים וביטויים המתקשרים לגובה ולעלייה, וכתבו אותם במחברת תחת הכותרת "ירושלים של מעלה".
- ו. האם השירים עוסקים בירושלים המציאותית? אילו רמזים אתם מוצאים לכך בשיר?

יוצאים לדרך

אילו הייתם רוצים לסייר ב"ירושלים של מעלה", באילו אתרים ב"ירושלים של מטה" הייתם מבקרים? תכננו טיול משפחתי ל"ירושלים של מעלה" בעזרת ביקור באתריה של "ירושלים של מטה", ונמקו את בחירתכם. שתפו את המשפחה בתכנית וקבלו רעיונות מבני הבית האחרים. נו, מתי נוסעים?

ירושלים מיוחדת בכל כך הרבה דברים... אולי בכלל היה עדיף געתיה יותר רגילה ופחות מיוחדת

ירושלים של מַעֲלָה וירושלים של מַטָּה במִדְרָשׁ וּבְצִיּוֹר

בשיעור הקודם למדנו על המושגים "ירושלים של מַעֲלָה" ו"ירושלים של מַטָּה". בשיעור זה נכיר איכויות מיוחדות המצויות עם ירושלים ונברר אם המאפיינים של "ירושלים של מַעֲלָה" ואלה של "ירושלים של מַטָּה" עשויים להיפגש.

חֲבֵרוּתָא

מעשה שני האחים, אגדה עממית

שני אחים היו בירושלים, בנים לעובד אדמה פשוט, והוא הוריש להם חלקת אדמה קטנה שהייתה כל רכושם. אח אחד היה נשוי ואב לילדים, ואילו האח השני רווק. כך חיו ועיבדו את חלקת השדה הקטנה משך השנה כולה, והנה הגיעה שעת הקציר, והם קוצרים את השיבולים במשך היום, ובלילה ישנים בשדה מעמל היום. ובלילה פוקדות המחשבות את האחים. חושב האח הרווק - אחי נשוי ויש לו ילדים, הוצאותיו מרובות משלי. ודאי הוא צריך אלומות שיבולים יותר ממני, אקום ואעביר אליו בשקט, בלי שירגיש, אלומות שיבולים, וכך יוכל לפרנס משפחתו בכבוד. קם בלילה האח הרווק והעביר עשר אלומות שיבולים אל ערמת האלומות של אחיו וחזר לישון.

ושנתו של האח הנשוי נודדת אף היא, הוא חושב - אחי עדיין רווק, לא זכה כמוני להקים משפחה. ודאי צורך לו בכסף רב, מי יודע אם יספיקו לו האלומות לדאוג לצורכי חתונה ובית. מי אם לא אני אחיו, היכול לעזור לו. קם האח הנשוי והעביר בשקט-בשקט עשר אלומות שיבולים לערמת האלומות של אחיו הרווק. למחרת בבוקר התפלא כל אחד מן האחים לראות שלא חסרה בערמת האלומות שלו אף אלומת שיבולים.

כך נהגו האחים גם למחרת ובלילות הבאים, עד שבלילה השביעי נפגשו שני האחים בחצי הלילה באמצע הדרך, עם אלומות השיבולים שרצו להעביר איש אל אחיו. הבינו את אשר קרה והתחבקו, דמעות נוצצות בעיני שניהם. ומספרים כי אלוהים בשמים ראה את מעשי האחים, ובירך את המקום שנפגשו בו, ובמקום ההוא בירושלים נבנה בית המקדש.

האם אפשר לכוונת את המקום שנפגשו בו האחים מקום של "אהבה"? מדוע?
מה מבקש הסיפור ללמד על בית המקדש הנבנה במקום כזה?
אילו איכויות (תכונות חיוביות) מעניק המעשה למקום ולעיר?

עשרה קבין של יופי ירדו לעולם, תשעה נטלה ירושלים ואחד כל העולם כולו.
(תלמוד בבלי, מסכת קידושין, דף מט, עמוד ב)

עשרה חלקים של ייסורים בעולם - תשעה בירושלים ואחד בכל העולם
עשרה חלקים של גבורה בעולם - תשעה בירושלים ואחד בכל העולם
עשרה חלקים של חכמה בעולם - תשעה בירושלים ואחד בכל העולם [...]
עשרה חלקים של תורה בעולם - תשעה בירושלים ואחד בכל העולם.
(אבות דרבי נתן, נוסח ב', מ"ח; ספר האגדה, עמ' רצא-רצב)

ייסורים - עצב וסבל

שאלות לדין ולחשבה:

- א. כיצד אפשר להסביר את ה"אהבה" בירושלים לאור רשימת ה"עשרה... בעולם - תשעה בירושלים ואחד בכל העולם" שבשני המקורות?
- ב. האם אתם רואים קשר בין תכונות ירושלים במקורות אלה (יופי, גבורה וכדומה) לבין אגדת האחים?
- ג. האם חלק מהתכונות סותרות זו את זו או משלימות זו את זו?
- ד. מדוע לדעתכם ירושלים מתבלטת גם בייסורים? האם מאפיין זה קשור לתכונות האחרות?
- ה. איזה רגש כלפי ירושלים מבטאת הרשימה של חז"ל? נמקו תשובתכם.
- ו. מתי לדעתכם נכתבה הרשימה - האם בתקופת בית המקדש, כשהעם ישב על אדמתו, או בתקופת הגלות, לאחר חורבן בית המקדש? הסבירו ונמקו תשובתכם.

ילדה, תני לי יד / משה הנעמי

ילדה, תני לי יד
ונראה ירושלים,
נעבור על-פני ועל-יד,
בתוך ובשוליים.

נביט אל הפרחים,
נלך על החומה,
אולי נפגוש מלאכים
ומי-יודע-מה.

מול שער האשפות
בצל האורנים
נעמוד לראות
מה העניינים.

אולי גם נראה אלוהים
במקום אחד או שניים,
כי אלוהים זה דבר שרואים
לפעמים, בירושלים.

שאלות לדין ולמחשבה:
בשיר נאמר: "כי אלוהים זה דבר שרואים לפעמים בירושלים".

- במעשה "שני האחים" אלוהים מתגלה במעשה האהבה והחסד שעשו שני האחים, ולכן, על פי האגדה, שם נבנה בית האלוהים. חשבו על דרכים אחרות שאלוהים יכול להתגלות בהן לבני האדם - חשבו על רגשות, על התנהגות, על מצוות שבין אדם לחברו.
- מצאו סיפורים או תיאור של אירועים המתרחשים בירושלים, שיש בהם התגלות כזאת של אלוהים. ספרו את הסיפור והסבירו מדוע זאת התגלות.

השיר מתאר טיול אִמְתִּי או אולי דמיוני למקומות מנשיים
שעשויות להתראש בהם אוויות שהן מעל למנשי. באלק
הבא של השיעור נתבונן בציורי ילדים המתארים את
ירושלים; גם שם המנשי, הדמיוני, האמיתי והמשימתי
נפגשים בירושלים.

ירושלים בציורי ילדים

לפניכם ציורי ירושלים שציירו ילדים ממקומות שונים בעולם, חלקם לא ביקרו בירושלים מעולם.
א. הצמידו כינוי מצינויי ירושלים ככותרת לכל ציור. כתבו במחברותיכם את מספר הציור ואת
הכינוי שהצמדתם לו.

ב. ציינו ליד כל כותרת אם הציור מציאותי או דמיוני.

ג. כתבו ליד כל ציור איזה דימוי של ירושלים משתקף בו.

ד. מה אפשר ללמוד מהציור על חשיבותה של ירושלים? מה בציור מרמז על כך?

ה. העלו השערה כיצד הכירו הילדים השונים את ירושלים, ומאין שאבו את הרעיונות לגביה. מה
אפשר ללמוד מכך על מקומה של העיר בתרבות של עמים אחרים במקומות שונים בעולם?

ציור 1 | פאבלו סטילרמן, בן 11 מאקוודור

אילו צבעים מאפיינים את ירושלים הארצית? אילו צבעים מאפיינים את ירושלים השמימית?
על איזה רקע מצוירת ירושלים הארצית? על איזה רקע מצוירת ירושלים השמימית?

ציור 2 | שירה ליבוביץ, בת 11 מישראל

איך מתוארת ירושלים בציור? האם כך היא נראית במציאות?
שימו לב לאופן שהלב מצויר בו. למה משמשת החומה? למה משמשים השערים?
מהם ההבדלים בין ירושלים שבתוך החומה לבין הנוף שמסביב לה?
מהו תפקיד הלב בגוף האדם? מהו תפקידה של ירושלים בעולם?

ציור 3 | דירק הולנדר, בן 10 הולנד

מה מופיע במרכז הציור? אילו צבעים בולטים בציור?
משמאל למעלה מצוירת שמש אדומה. הקרניים אינן יוצאות ממנה, אלא
מהמלאך שבמרכז הציור. מה משמעות הדבר?

ציור 4 | מרים ורון, בת 12 מארגנטינה

מימין למעלה מצוירת ילדה שוכבת במיטה.
איך אפשר להבין את הציור? מה מופיע במרכז הציור?
איזו אווירה יש בציור? מהי ירושלים עבור הילדה שציירה את הציור?

מְשִׁימָה

ירושלים שלי

בעקבות ילדי העולם ניצור גם אנחנו את ירושלים שלנו: הביעו את הביטוי "ירושלים של מטה וירושלים של מעלה" בקולאז'. לפני תחילת העבודה הקדישו זמן לבחירת החומרים המתאימים ליצירת ירושלים שלכם, ותכננו את העבודה בעזרת עיפרון.

עם סיום היצירה התבוננו בתערוכה הכיתתית וענו על השאלות:

א. באילו אופנים מבטאים הציורים את הביטויים "ירושלים של מטה" ו"ירושלים של מעלה"?

ב. אילו סמלים משותפים באים לידי ביטוי בציורים?

ג. אילו ביטויים חזותיים יש לשמות העיר השונים שלמדנו עליהם בשיעור הראשון?

ד. אילו רגשות כלפי העיר באים לידי ביטוי בציורים?

ה. עד כמה מתארים הציורים מקום אִמְתִּי ועד כמה חידיון דמיוני?

יוצאים לדרך

בחרו אחד מציורי הילדים, וכתבו מכתב לילד שצייר אותו. התייחסו לדימוי המצויר של ירושלים, וספרו לו מה היא ירושלים בשבילכם.

אנשים מכונים את הלב לירושלים,
לאן ולמה אני מכון את לבי?

לבי במזרח ואנכי בסוף מערב

לאחר שהוגלה העם מארצו [...] שמר לה אמונים בכל ארצות כוזביות, ולא חדל מתפילה ומתקווה לשוב לארצו ולחדש בתוכה את חירותו המדינית.
(מתוך מגילת העצמאות)

לאורך הדורות הקשר של עם ישראל לירושלים היה קשר ארוך - קשר של געגוע וכמיהה. למדנו בשיעורים הקודמים שירושלים הייתה לא רק עיר ממשית אלא גם מקום סמלי - ירושלים של מלכה.

עם ישראל בנה מארצו פסגות אדומות: גדות נצרים, שהסתיימה ביציאת מצרים; גדות אשור; גדות בבל; והגדות האחרונה, הגדות שלמאור אורבן בית המקדש השני, שנחשבה כ-2,000 שנה ובאה לסיומה עם הקמת מדינת ישראל.

אורבן הבית השני בשנת 70 לספירה היה אירוע מכונן באי היהודים ובעל השפעה עצומה על תנאי חייהם ועל תרבותם. בבת אחת ארב לב לבנה של העשייה היהודית - המקדש, ואלו בטלו עבודת הקרבנות והעלייה לרגל, והמנהיגות היהודית גלתה מן הארץ. בדורות הארוכים של האיים בגלות התפתחו מסורות ומנהגים של שימור הקשר אל ציון ואל ירושלים. מסורות אלה באו לידי ביטוי גם בשירה, במדרש ובאמנות.

על הגעגועים לירושלים ועל הלב הפונה למזרח

לבי במזרח ואנכי בסוף מערב
אין אטעמה את אשר אכל ואין יערב
איכה אשלים נדרי ואסרי, בעוד
ציון בחבל אדום ואני בכבל ערב
יקל בעיני עזב כל טוב ספרד, כמו
יקר בעיני ראות עפרות דביר נחרב.

(בית ראשון מתוך הפיוט "מכבל ערב" מאת רבי יהודה הלוי)

יערב - יהיה בעל טעם טוב
נדרי ואסרי - נדרים והבטחות, בהקשר
של השיר - הנדר לא לשכוח את ציון
ולעלות לארץ
חבל אדום - האזור הגיאוגרפי של ארץ
ישראל וירדן. אדום מסמלת גם את
הנצרות, שבאותה תקופה שלטה בארץ
ישראל
כבל ערב - בספרד שלטו באותה תקופה
המוסלמים
דביר - כינוי לבית המקדש

משוש תבל - כינוי לירושלים, שמובנו
'שמחת העולם'
נכספה - התגעגעה
מפאתי - מקצה
המון רחמי נכמר - ריחמתי והצטערתי
גלה - יצא לגלות
נווה - בהקשר זה, המקדש
אחונן - אתקן
רגבייך - אדמתך

יִכָּה נוֹף מְשׁוּשׁ תֵּבֵל קָרְיָה לְמֶלֶךְ רֵב
לֶךְ נִכְסְפָה נִפְשִׁי מִפְּאֵתִי מַעְרָב
הִמּוֹן רַחֲמֵי נִכְמַר כִּי אֶזְכְּרָה קֶדֶם
כְּבוֹדְךָ אֲשֶׁר גָּלָה וְנָגַף אֲשֶׁר חָרַב [...]
הֵלֵא אֶת אֲבִנֶיךָ אַחֲוֹנִן וְאֶשְׁקֶם
וְטַעַם רְגְבִיךָ לִפִּי מִדְּבֶשׁ יַעֲרָב

(מתוך השיר "יפה נוף" מאת רבי יהודה הלוי)

באתר "הזמנה לפיוט" תוכלו למצוא עוד מידע על רבי יהודה הלוי
ואת השיר המלא בתוספת הסברים: piyut.org.il

חִבְרוּתָא

שְׁאֵלוֹת לְדִין וּלְמַחֲשָׁבָה :

- רבי יהודה הלוי חי בספרד בסוף המאה ה-11. הוא היה משורר חשוב והרבה לכתוב על כמיהתו לציון. כשהיה כבן חמישים יצא למסע לארץ ישראל, אבל ככל הנראה נפטר במצרים, ולא זכה להגיע לארץ ולממש את חלומו.
- א. מצאו מילים זהות או דומות בשני השירים שלפניכם. אילו רעיונות חוזרים בשני השירים?
 - ב. סמנו שלוש מילים שלדעתכם הן המשמעותיות ביותר בכל שיר, למה בחרתם דווקא אותן?
 - ג. האם לדעתכם שירים אלה מייצגים את רגשות העם כולו?
 - ד. האם אתם יכולים להזדהות עם הרגשות המובעים בשירים?

שיריו של רבי יהודה הלוי, על הרגשות העזים המובעים בהם, ממשיכים ללוות אותנו גם היום, מאות שנים אחרי שנכתבו. אמנים עכשוויים מחדשים את השירים ומעניקים להם פרשנות משלהם.

חפשו את השיר "יפה נוף" באתר יוטיוב, בביצוע הזמרת אתי אנקרי.

- א. אילו רגשות מביעה שירתה של אנקרי?
- ב. מה אתם מרגישים בעת ההאזנה לשיר?
- ג. מה משמעותם של געגועים לירושלים כיום, כשאנו חיים בארצנו וירושלים היא בירתה?

נחזור אל מקור שפגשנו בשיעור "כיסופים לארץ ישראל בתפילה" המופיע בפרק "זיקת העם לארצו וביטויה בתפילה, בשירים ובסיפורי חסידים":

היה עומד בחוץ לארץ יכוון את לבו כנגד ארץ ישראל [...] היה עומד בארץ ישראל יכוון את לבו כנגד ירושלים [...] היה עומד בירושלים יכוון את לבו כנגד בית המקדש [...] היה עומד בבית המקדש יכוון את לבו כנגד בית קדשי הקדשים [...] היה עומד בבית קדשי הקדשים יכוון את לבו כנגד בית הכפורת [...] נמצאו כל ישראל מכוונים את לבם למקום אחד.
(מובא בדילוגים מתוך תלמוד בבלי, מסכת ברכות, דף ל, עמוד א; ספר האגדה, עמ' תיד)

- א. מה אתם למדים מן המקור על יחסם של היהודים לארץ ישראל ולירושלים?
- ב. "נמצאו כל ישראל מכוונים את לבם למקום אחד" - מהו לדעתכם היתרון של עם מפוזר המכוון לבו למקום אחד?
- ג. האם לדעתכם גם בימינו יהודי התפוצות ויהודי ארץ ישראל צריכים לכוון את לבם למקום אחד? נמקו.
- ד. במקור התלמודי האדם נדרש "לכוון את לבו"; יהודה הלוי מתאר בשירו ש"לבו במזרח והוא בסוף מערב" - תארו את הדמיון והשוני בין שתי העמדות הללו.

"לבי במזרח" - שלטי "מזרח" מסורתיים ואישיים

שלטי "מזרח" (או לוחות "מזרח") הם קישוטי קיר מסורתיים המקובלים בתפוצות ישראל השונות; הם נתלים בבתים על הקיר הפונה מזרחה. השלטים מורים את כיוון התפילה, ובמשך דורות של חיים בגולה ביטאו גם את הגעגועים והכמיהה ל"מזרח" - לציון. נוסף על ציון כיוון הלב והתפילה אותיות "מזרח" נדרשו גם כראשי תיבות: **מצד זה רוח חיים**, כפי שתראו בדוגמאות מאוסף מוזיאון ישראל. נתבונן בכיתה על כמה שלטי "מזרח" ועל סדרת הבולים המציגה שלטי "מזרח" עתיקים, עשויים מגזרות נייר, ממקומות שונים בעולם. ננתח כמה מהדוגמאות ונשווה ביניהן.

- א. אילו סמלים מופיעים על לוחות "המזרח" שלפניכם?
- ב. איזה קשר אפשר למצוא בין הטקסטים שלמדנו לבין הלוחות?
- ג. כיצד אתם מבינים את הביטוי "מצד זה רוח חיים"?

מגזרת נייר, פולין, 1875

ציור על נייר, גרמניה, סוף המאה ה-18

באדיבות השירות הבולאי - דואר ישראל, עיצוב נעמי ומאיר אשל

מְשִׁיכָה

נכין כעת שלט "מזרח" משלנו.

לפני שנתחיל ביצירה "נכוון את הלב":

מה אנחנו אוהבים בירושלים? למה אנחנו קשורים בה?

איך אפשר לבטא את הדברים האלה בציור ובצבע?

נחשוב על סמלים המבטאים את הקשר שלנו לירושלים ולישראל

ונשלב אותם בשלט "המזרח" שלנו.

יוצאים לדרך

לוחות "המזרח" הם קישוטי קיר שהצביעו על כיוון התפילה והזכירו את ציון ואת הקשר אליה. האם בבית שלך תלויים על הקיר קישוטים או חפצים המזכירים דבר מה או מלמדים על דברים החשובים לך ולמשפחתך? בדקו עם הוריהם וספרו על כך בכיתה.

"לענה הבאה בירושלים הבנויה", אנטו אומרים את זה
כל ליל סדר. מעניין איך סבובת הדגישה כשאמרה את
המילים האלה לפני שעלתה לארץ ישראל

ירושלים הבנויה

אורבן ובנויה הם נושאים המלווים את הממשלה על ירושלים
ואת הזיכרון היהודי לאורך ההיסטוריה. מבירה בנויה ובאבה
בית מקדש הייתה ירושלים לעיר ארבה במשך דורות רבים;
אלפיים שנים התפללו יהודים בראבי העולם לשוב ולבנותה.
בשיעור זה נתמקד במשמעות של הכמיהה והתפילה ל"בנין
ירושלים" לאורך הדורות. נבין מה משמעותה של הכמיהה
הזו כעת, כשירושלים בנויה, ואף נבנה בכיתה "מיני ירושלים".

שירו של אבא

מילים ולחן: נעמי שמר

אם בהר חצבת אבן להקים בניין חדש
לא לשווא אחי חצבת לבנין חדש
כי מן האבנים האלה ייבנה מקדש

ייבנה, ייבנה, ייבנה המקדש

אם בהר נטעת ארז, ארז במקום דרדר
לא לשווא אחי נטעת במקום דרדר
כי מן הארזים האלה ייבנה ההר

ייבנה, ייבנה, ייבנה ההר

אם לא שרת לי שיר עדיין,

שירה לי מזמור חדש

שהוא עתיק מיין ומתוק מדבש

שיר שהוא עתיק מיין ומתוק מדבש

שיר שהוא כבן אלפיים ובכל יום חדש

ייבנה, ייבנה, ייבנה המקדש

א. מה לדעתכם אנחנו מבקשים
במשאלה "ייבנה המקדש"?
ב. מה מסמל בית המקדש
בירושלים? למה מהדברים
הללו אנחנו מייחלים
ומתפללים?

חברותא

תהלים, פרק קכב

א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד

שְׁמַחְתִּי בְּאֶמְרִים לִי בֵּית יְהוָה נִלְךְ.

ב עֲמֻדֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ בְּשַׁעְרֵיךָ יְרוּשָׁלַם.

ג יְרוּשָׁלַם הַבְּנוּיָה כְּעִיר שְׁחָבְרָה לָהּ יַחֲדָיו.

ד שְׁשֵׁם עָלוּ שְׂבָטִים שְׂבָטִי יְהוָה עֲדַת לְיִשְׂרָאֵל לְהַדֹּת לְשֵׁם יְהוָה.

ה כִּי שָׁמָּה יֵשְׁבוּ כְּסָאוֹת לְמִשְׁפַּט כְּסָאוֹת לְבֵית דָּוִד.

ו שְׁאֵלֹי שְׁלוֹם יְרוּשָׁלַם יִשְׁלִיו אֲהַבְיָךְ.

ז יְהִי שְׁלוֹם בְּחִילְךָ שְׁלוֹה בְּאֶרְמֹנֶיךָ.

ח לְמַעַן אֲחִי וְרַעֲי אֲדַבֶּרָה נָא שְׁלוֹם בְּךָ.

ט לְמַעַן בֵּית יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲבַקֶּשֶׁה טוֹב לָךְ.

קראו את הפרק מתהלים והסבירו את הביטוי "ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו". חשבו על פירוש אפשרי נוסף וכתבו במחברותיכם. אילו רגשות מתוארים במזמור זה?

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד - שִׁיר הַמְּיוּחַס לְדוֹד הַמֶּלֶךְ (דוד לא כתב את המזמור, שכן בתקופתו עוד לא היה בית מקדש)

עִיר שְׁחָבְרָה לָהּ יַחֲדָיו - הַבִּיטוּי מַתְיִיחַס לְקֶשֶׁר שֶׁבֵּין יְרוּשָׁלַם שֶׁל מַעֲלָה לְיְרוּשָׁלַם שֶׁל מַטֵּה. יֵשׁ יְרוּשָׁלַם הַבְּנוּיָה בִּשְׁמִים, וּבַעֲקֻבּוֹת הָעֲלִיָּה לְרַגֵּל תִּהְיֶה יְרוּשָׁלַם שֶׁל מַעֲלָה (עַפ"י רַש"י)

כְּסָאוֹת לְמִשְׁפַּט כְּסָאוֹת לְבֵית דָּוִד - יְרוּשָׁלַם הִיא עִיר צֶדֶק, יֵשְׁבוּ שָׁם שׁוֹפְטִים וּמַלְכִּים יִשְׁלִיו אֲהַבְיָךְ - אוֹהֵבֵי יְרוּשָׁלַם יַחֲשׂוּ שְׁלוֹוָה חִילְךָ - הַחוּמָה הַנְּמוּכָה שֶׁעֲמַדָּה לִפְנֵי הַחוּמָה הַגְּבוּוּהָ

אם האיש "בונה את העיר כבר שבעים שנה",
האם ירושלים כבר בנויה?
על מה חולם בונה ירושלים? למה הוא מקווה?
מה המשמעות של תקווה זו?

על כפיו יביא

מילים: יורם טהרלב
לחן: יאיר רוזנבלום

בִּירוּשָׁלַם יִשְׁנֹו
אִישׁ, לְגִמְרִי לֹא צָעִיר,
שְׁבָנָה הַרְבֵּה בְּתִים
בְּכָל פְּנוֹת הָעִיר.

הוא מְכִיר כָּל סִמְטָה,
כָּל רְחוֹב וּשְׂכֻנָּה,
הוא בּוֹנֶה אֶת הָעִיר
כְּבָר שְׁבָעִים שָׁנָה...

וְהוא חוֹלֵם כִּי, כְּמוֹ שָׁאֵת הָעִיר בְּנָה,
יָנִיחַ לְמִקְדָּשׁ אֶת אֶבֶן-הַפִּנֵּה.
עַל כַּפָּיו אוֹתָהּ יָבִיא
לְאַלְיָהּ הַנָּבִיא.

בניין ירושלים נזכר בתפילה הנאמרת כמה פעמים ביום ובאירועים שונים במהלך השנה. בסיומו של ליל הסדר ובסוף תפילות יום הכיפורים קוראים: **לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּיִרוּשָׁלַיִם הַבְּנוּיָה.**

בברכת המזון מברכים: **וּבְנֵה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יי בּוֹנֵה בְּרַחֲמָיו יְרוּשָׁלַיִם, אָמֵן.**

בתפילת עמידה מתפללים: **וְלִירוּשָׁלַיִם עִירָךְ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב, וְתִשְׁכַּחן בְּתוֹכָהּ כְּאִשֶּׁר דִּבַּרְתָּ, וּבְנֵה אוֹתָהּ בְּקֶרֶב בְּיָמֵינוּ בְּנֵן עוֹלָם, וְכִסֵּא דָוִד עַבְדְּךָ מִהֲרֵה לְתוֹכָהּ תָּכִין. בָּרוּךְ אַתָּה ה' בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם.**

מה ההבדלים בין הנוסחים השונים?
מה המשמעות של החזרה על התפילות האלה כמה פעמים ביום?
למה מייחלים היום, כאשר מתפללים ל"בניין ירושלים"?

מתוך הקטעים שקראתם ומדברים שלמדתם -
האם כיום, כאשר ירושלים היא בירתה הריבונית של מדינת ישראל,
אפשר להגיד שהיא "ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו"?
אם לא - מה לדעתכם חסר כדי להשלים את בניינה?

מְשִׁימָה

עתה, אחרי שלמדנו מקורות העוסקים בבניין ירושלים, נהיה כולנו "בוני ירושלים" ונכין דגמים של מוסדות ואתרים המבטאים את מעמדה ואת חשיבותה של ירושלים כבירה.

היזכרו במקומות ובאתרים שלמדנו עליהם, הוסיפו עוד משלכם והיעזרו ברשימה משמאל - מה הם המוסדות, האתרים והמקומות המבטאים את היותה של ירושלים בירה?

א. אספו גרוטאות, קופסאות נעליים, קרטונים, שאריות נייר שונות, מספריים ודבק. עבדו בזוגות: בחרו יחד מבנה, מקום או אתר מרכזי בירושלים, והכינו דגם שלו (תאמו את בחירתכם עם המורה ועם יתר חבריכם). היעזרו בתמונות מספרים או מהאינטרנט וצרכו לדגם שלכם "כרטיס ביקור".

- האוניברסיטה העברית
- בית המשפט העליון
- בית הנשיא
- בית ראש הממשלה
- בית הספרים הלאומי
- בנייני האומה
- היכל הספר
- הר הרצל
- הכותל המערבי
- מגדל דוד
- מוזיאון יד ושם
- מוזיאון ישראל
- משכן הכנסת
- משרדי הממשלה
- שער האריות

כרטיס ביקור

שם האתר:

מתי נבנה:

תפקידו:

אירועים מרכזיים המתקיימים בו:

מידע מעניין נוסף:

שימו לב היכן ומתי מתקיימים האירועים האלה:

- טקס הענקת פרס ישראל
- טקס הדלקת המשואות
- טקס יום הזיכרון הממלכתי לשואה ולגבורה
- השבעת חברי כנסת חדשים
- טקס ברכת כוהנים
- הענקת פרסי אות הנשיא למתנדב
- טקס חיילים מצטיינים
- טקס יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל

ב. מה אנחנו לומדים ממקום התרחשותם של אירועים ממלכתיים אלה?
האם הם מוסיפים מידע ל"כרטיס הביקור" של האתרים שלנו?

ג. פנו חלל גדול במרכז הכיתה. היעזרו במפת ירושלים וסדרו את הדגמים השונים
בהתאם למיקומם בעיר. מה סמוך למה? מה במרכז ומה לא?

ד. ערכו "טיול בעיר" - כל צוות יציג את המבנה שלו ויסביר את תפקידו ואת חשיבותו.

"הרצל אמר"

נקרא דברים שכתב בנימין זאב הרצל ביומנו לאחר ביקורו הראשון בירושלים, ונשווה את התיאורים לירושלים המוכרת לנו כיום ולדגם שיצרנו בכיתה.

בנימין זאב תאודור הרצל (1860-1904) היה משפטן, עיתונאי וסופר. הוא ייסד את התנועה הציונית וחזה את הקמת המדינה היהודית. ב-1897 כינס את הקונגרס הציוני הראשון בעיר בזל שבשווייץ. זו הייתה האספה הראשונה של יהודים מכל התפוצות. שם הונחו היסודות להקמת ההסתדרות הציונית העולמית ונוסחה "תכנית בזל", אשר הגדירה את מטרות הציונות.

תחנת מידע

אני רק מתבונן דרך החלונות, ורואה שירושלים יושבת לה בתפארתה. גם בחורבנה כיום עדיין היא עיר יפה, ויכולה היא, אם נבוא לכאן, להיות שוב אחת מערי העולם היפות ביותר.

...

אם אי פעם נקבל את ירושלים ואם עוד אוכל לפעול דבר מה בבוא הזמן, אז קודם לכל אנקה אותה מזוהמתה. כל מה שאינו בבחינת מקום קדוש, אורה לפנות. אקים שיכוני עובדים מחוץ לעיר [...] ואת השווקים אעביר למקום אחר. אחר כך תיבנה עיר חדשה מסביב לאתרים הקדושים, נוחה, מאווררת, מתועלת, תוך שמירה ככל האפשר על סגנון הבניה הישן.

...

בין החומות העתיקות יוותרו רק בתי תפילה ומוסדות צדקה. ועל מורדות הגבעות סביב סביב, שיוריקו כתוצאה מעבודתנו, תשתרע ירושלים חדשה נהדרת. אם יטפחוה תהפוך ירושלים לשכיית חמדה. כל הקדוש - לאצור אותו בתוך החומות הישנות, כל החדש - לפרוס אותו סביב-סביב.

(דברים שכתב בנימין זאב הרצל ביומנו לאחר ביקור בירושלים בשנת 1898)

כיצד הציע הרצל לחדש את פני העיר? מה דעתכם על הצעותיו? ככל הידוע לכם מן הדגמים שבניתם בכיתה, ממפת ירושלים ומביקורים בעיר - האם חזונו של הרצל התגשם? האם תיאוריו העתידיים של הרצל משקפים את ירושלים, כפי שהיא היום?

יוצאים לדרך

אמר רבי יהושע בן לוי:

"ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו" - עיר שהיא עושה כל ישראל חברים.
(תלמוד ירושלמי, מסכת חגיגה, פ"ג, ה"ו)

אמר רבי יוחנן:

וכשיבנה הקדוש-ברוך-הוא את ירושלים הוא מחזיר לתוכה את כל השמחה, שנאמר: "כי ניהם ה' ציון... ששון ושמחה ימצא בה, תודה וקול זמרה".
(שמות רבה, נ"ב)

חשבו על מבנה, מוסד או מקום שהייתם רוצים להוסיף לירושלים כדי לחזק את מעמדה כבירה וכדי להוסיף להיותה מרכז של תרבות, של שלטון ושל חיים יהודיים ריבוניים. קשרו את ההצעה שלכם לפסוקים המצוטטים כאן מהתלמוד הירושלמי ומשמות רבה - האם המקום שהייתם רוצים "לבנות" בירושלים מוסיף לאחדות העם ("כל ישראל חברים") או לשמחה, לתודה ולזמרה? ציירו את האתר שהייתם מעניקים כמתנה לעיר, והסבירו בציור את חשיבותו ואת תרומתו.

את הסיפורים על האבנים אנחנו יכולים רק
לדמיין, אבל את הסיפורים על האנשים אנחנו
יכולים לחקור בעצמנו

זכרונות רחוקים מירושלים

משימת חקר עיתונאית

שלום,

אתם נשלמים למשימה עיתונאית - לעמוד על ירושלים מאז תקופת
קום המדינה ועד הקשר הרגשי של אנשים אליה. כדי לבצע את
המשימה עליכם לאתר אדם מבוגר, רצוי בן יותר משישים (סבא,
סבתא, קרוב משפחה אחר, שכן או מכר), שיכול לספר לכם
זיכרונות שלו הקשורים לתולדות ירושלים. אם אתם מכירים מישהו שמי בירושלים בשנות ה-40,
מצויין!*

קבעו פגישה עם המראיין שלכם (זה יכול להיות גם ראיון טלפוני) ונסו לעמוד כמה שיותר על
תולדות העיר מסיפוריו האישיים ומזיכרונותיו.
שימו לב - גם כאשר המראיין מתאר אירועים היסטוריים, חשוב להקשיב לאווירה האישית
ולרגשות העולים מהסיפור. נתמקד לא רק באירועים שהיו, אלא גם בקשר של המספר אל העיר
ובמשמעות של ירושלים עבורו.

היעזרו בשאלות האלה:

1. האם חיית בירושלים בילדותך? אם כן - מתי הבנת שאתה חי בעיר מיוחדת וחשובה? אם לא
חיית בה, ספר על הביקור הראשון שזכור לך; מדוע דווקא הוא נחקק בזיכרוןך?
2. האם זכורים לך מאורעות מרכזיים הקשורים לעיר (מאורעות ששמעת עליהם או שהיית
מעורב בהם)?
3. האם תוכל לספר משהו על תקופת המצור על ירושלים?
4. האם תוכל לספר משהו על חלוקת העיר ב-1948, על התקופה שהחלק המזרחי של העיר
היה בשליטת ירדן?
5. תאר מה הרגשת בעקבות איחוד העיר בשנת 1967?
6. מה המקום האהוב עליך בירושלים כיום?
7. איזה מקום בירושלים מזכיר לך את ילדותך?

*אפשר לראיין גם דמות ספרותית? כמובן! אם קראתם ספר מעניין על ילדות בירושלים, תוכלו למפש את התשובות למלאק
מהשאלות בספר, ולהציג את הדמות ואת סיפורה בכיתה.

אם יש למראיין שלכם תמונה שלו בירושלים, שתוכלו
להראות אותה בכיתה (או לסרוק העתק) - הביאו גם תמונה.

משימה

שלחו למראיין שלכם גלית תודה על הריאיון.
על הגלויה ציירו את ירושלים או מקום מסוים בה, התואם ומשקף את הסיפורים
והזיכרונות שחלק עמכם המראיין.

מירה (ברין) הראל כבר לא חיה בירושלים, אך היא חוזרת אליה "כשמתכננת קצת זמן".
קראו את השיר וענו על השאלות.

יד ביד,
עם אבי ההולך לתפלה
בשכונת "מפילא",
או בסמטאות עתיקות
בהן כל אבן היתה יכולה לספר
לורק נתנה לה הזדמנות,
ספורים מרתקים
מתקופות רחוקות
(מתוך "אני ירושלמית" מאת מירה [ברין] הראל)

מדי פעם,
כשמתכננת לי קצת זמן
אני נוסעת אליו
ככה סתם,
מבת-ים,
כדי להרגיש קצת אחרת.
ומשתדלת, אם אפשר
לטייל בן עד מאחר.
לפעמים ללא מטרה מגדרת
חוץ מאשר לחוש אותך
עיר מולדתי, הנעדרת.
ימי ילדות בי נעורים
זכרונות רחוקים
צליל פעמוני כנסיות
וצרחות מואזין
וטיילים של שבת

- א. על אילו זיכרונות מספרת הדוברת בשיר?
- ב. מה היא יכולה לספר, ומה יכלו האבנים לספר?
- ג. האם משהו ברוח השיר מזכיר לכם דברים ששמעתם מהמראיין שלכם?
- ד. דמיינו את עצמכם בעוד הרבה שנים, עונים על שאלה של הנכד שלכם - על איזה זיכרון משמעותי מירושלים תרצו לספר?

7

האם מאז ומעולם כולם חגגו
עידוללים צדיקה להיות הבירה?

ירושלים בירת ישראל

ביום כ"ט בנובמבר 1947 התקבלה בצרפת האו"ם ההחלטה על סיום המנדט הבריטי ותמיכה בהקמת מדינה יהודית בארץ ישראל. הממשלה הציונית להכרה של מדינות העולם זכה להצלחה, והשמה הייתה רבה.

החלטת האו"ם קבעה גם תכנית לחלוקה של הארץ לשתי מדינות, יהודית וערבית, ומעמד מיוחד לירושלים כעיר בין-לאומית - שטח נפרד בניהול האו"ם.

מתוך המאמר "ואת ארצי חלקו", שהתפרסם במדור "דרך ארץ" בחוברת "במחנה", אפריל 1989, קרטוגרפית: דליה אגוזי, עורכת: (סא"ל) עירית זהרנוני. הוצאת משרד הביטחון

המנדט הבריטי הסתיים בחודש מאי בשנת 1948, ומנהלת העם החליטה לצאת בהכרזה היסטורית על הקמת מדינת ישראל - הכרזת העצמאות. ההכרזה הייתה בתל אביב, שם פעלו מוסדות המדינה שבדרך. סיום המנדט הביא לשלב השני במלחמת העצמאות, ובסיומה הייתה העיר מחולקת - חלקה המערבי בשליטת ישראל וחלקה המזרחי בשליטת ירדן. העיר העתיקה, ובכלל זה הרובע היהודי, היו בשליטת ירדנית.

הממשלה של המדינה הצעירה, בראשות דוד בן-גוריון, הייתה צריכה להחליט מה לעשות במצב שנוצר - אם להכריז על ירושלים, הבירה ההיסטורית, כבירת המדינה, או לקבל את עמדת האו"ם ולהעניק לירושלים מעמד בין-לאומי.

בראשית ימי המדינה, כשחשבו שירושלים לא תוכל להיות הבירה של ישראל, עלו כמה הצעות אחרות: גולדה מאיר הציעה את העיר חיפה, בשל ההרים שבה המזכירים את ירושלים ובשל הנמל החיוני שבה ומרכזיותה; העיר הרצליה הציעה את עצמה, כמי שנושאת את שמו של חוזה המדינה; ואילו בן-גוריון הציע להקים למדינה בירה חדשה ליד העיר הנבטית ממשיית, שכן היא נמצאת בנקודה המרוחקת ביותר מכל גבול.

מה לדעתכם היה נכון לעשות? מדוע? חשבו על נימוקים בעד ונגד ההצעות השונות.

בכסלו תש"י, דצמבר 1949, כשנה וחצי אחרי קום המדינה, הכריז ראש ממשלת ישראל דוד בן-גוריון על ירושלים כעיר הבירה של מדינת ישראל. ההכרזה זכתה לתמיכת כל המפלגות בכנסת. בעקבות ההכרזה החליטה הממשלה להעביר את כל משרדי הממשלה מתל אביב לירושלים, וגם הכנסת עברה בסוף אותו חודש מתל אביב לירושלים.

אף על פי כן, חמישה ימים אחרי ההכרזה הוחלט באו"ם להעניק מעמד בין-לאומי לירושלים, החלטה שבסופו של דבר לא יצאה לפועל. החיים היו חזקים מהמחלוקת, ומעמדה של ירושלים כבירה הלך והתבסס, אם כי עד היום מדינות רבות אינן מכירות באופן רשמי בירושלים כבירה, והנציגויות שלהן נמצאות בתל אביב.

חברותא

נאום בן-גוריון

קראו את נאומו של דוד בן-גוריון במעמד ההכרזה על ירושלים כבירת ישראל.

שאלות לדין ולמחשבה:

- א. מה מבטיח בן-גוריון לארגון האו"ם ומדוע? מה חשיבותן של הבטחות אלו?
- ב. מהם הטענות של בן-גוריון להחלטתו להכריז על ירושלים כבירת המדינה? מיינו אותם בטבלה על פי הקריטריונים האלה: טיעונים העוסקים בדיקה הרגשית בין עם ישראל לארץ ישראל; טיעונים המסבירים מדוע לא היינו בירושלים במשך אלפיים שנים. האם טיעונים אלה משכנעים? נמקו.

מתוך דברים שאמר דוד בן-גוריון, ראש הממשלה הראשון של מדינת ישראל, במעמד ההכרזה על ירושלים כבירת ישראל, י"ד בכסלו תש"י:

מדינת ישראל מתחייבת לכבד כל הזכויות הקיימות ביחס למקומות הקדושים ולבניינים הדתיים בירושלים, מבטיחה חופש פולחן וגישה חופשית בלא כל הפליה לכל המקומות הקדושים והבניינים הדתיים שברשותה [...] והיא מסכימה שיקום מצד האו"ם פיקוח יעיל על המקומות הקדושים ועל הזכויות הקיימות [...]

יחד עם זאת אנו רואים חובה להצהיר, שירושלים היהודית היא חלק אורגני ובלתי נפרד ממדינת ישראל - כשם שהיא חלק בלתי נפרד מההיסטוריה הישראלית, מאמונת ישראל ומנשמת עמנו. ירושלים היא לב לבה של מדינת ישראל. אנו גאים על כך שירושלים נתקדשה גם בעיני בעלי דתות אחרות, וברצון ובנפש חפצה נבטיח כל הסידורים וההקלות הדרושים, שכל בעלי הדתות האחרות יספקו צורכיהם הדתיים בירושלים [...]

אולם, אין אנו מעלים על דעתנו שארגון האו"ם ינסה לעקור את ירושלים ממדינת ישראל או לפגוע בריבונותה של ירושלים - כבירת הנצח של ישראל. פעמיים בתולדות עמנו נעקרנו מירושלים - רק לאחר שנוצחנו במלחמת דמים אכזרית על ידי כוחות מרובים וחזקים משלנו - כוחות בבל ורומא. קשרינו עם ירושלים בימינו אלה אינם כחות עמוקים מאשר היו בימי נבוכדנאצר וטיטוס פלאביוס. וכשירושלים נתקפה אחרי 14 למאי 1948, ידע הנוער הלוחם שלנו לחרף נפשו על בירת קודשנו, לא כחות משעשו זאת אבותינו בימי הבית הראשון והשני.

אין אנו מניחים אף רגע, שארגון האו"ם ינסה להוציא את ירושלים בכוח מידי ישראל, ואנו מצהירים, שעם ישראל לא יוותר על ירושלים מרצונו הטוב, כשם שלא ויתר במשך אלפי שנה על אמונתו, על ייחודו הלאומי ועל תקוותו לשוב לירושלים ולציון [...]

אומה זו לא תשלים לעולם עם הפרדת ירושלים, וירושלים היהודית לא תקבל על עצמה שום שלטון זר - לאחר שאלפי בניה ובנותיה שחררו בפעם השלישית מולדתם ההיסטורית וגאלו את ירושלים מהשמדה והרס.

חברותא

חוק ירושלים

קראו את נוסח חוק ירושלים, אשר התקבל בכנסת בשנת 1980, 13 שנה לאחר איחודה של העיר בשנת 1967.

- מצאו בחוק את כל הסעיפים הבאים לבסס את הטיעונים על הזיקה בין עם ישראל לארץ ישראל.
- מצאו בחוק את כל הסעיפים הבאים לבסס את הבטחות בן-גוריון לאו"ם.
- מה אתם חושבים על החוק? האם הוא נחוץ? מדוע? כתבו עמדתכם, והציגו אותה בדיון בכיתה.
- בררו באמצעות האינטרנט מדוע ירושלים קדושה לשלוש הדתות - היהדות, האיסלאם והנצרות. חשבו על דרך יצירתית להעביר את המידע שרכשתם לכלל תלמידי הכיתה.

ערכו את החומר שתמצאו בטבלה

איסלאם	נצרות	יהדות	
			דמות מרכזית
			מקום התפילה
			ספר מקודש
			מקום קדוש בירושלים (ציירו או הוסיפו תמונה)

חוק-יסוד: ירושלים בירת ישראל

1. ירושלים - בירת ישראל
ירושלים השלמה והמאוחדת היא בירת ישראל.
2. מקום מושבם של הנשיא, הכנסת, הממשלה ובית המשפט העליון
ירושלים היא מקום מושבם של נשיא המדינה, הכנסת, הממשלה ובית המשפט העליון.
3. שמירת המקומות הקדושים
המקומות הקדושים יהיו שמורים מפני חילול וכל פגיעה אחרת ומפני כל דבר העלול לפגוע בחופש הגישה של בני הדתות אל המקומות המקודשים להם או ברגשותיהם כלפי אותם המקומות.
4. פיתוח ירושלים
 - הממשלה תשקוד על פיתוחה ושגשוגה של ירושלים ועל רווחת תושביה על ידי הקצאת משאבים מיוחדים, לרבות מענק שנתי מיוחד לעיריית ירושלים (מענק הבירה) באישור ועדת הכספים של הכנסת.
 - לירושלים יינתנו עדיפויות מיוחדות בפעילויות של רשויות המדינה לפיתוחה של ירושלים בנושאי משק וכלכלה ובנושאים אחרים.
 - הממשלה תכונן גוף או גופים מיוחדים לביצוע סעיף זה.

איזה מן המקורות מבטא לדעתכם את העיקרון בחוק יסוד ירושלים?
נמקו את בחירתכם.

אִם אֶשְׁכַּח יְרוּשָׁלַיִם תִּשְׁכַּח יְמִינִי. תִּדְבֹּק לְשׁוֹנִי לְחִפִּי אִם לֹא
אֶזְכְּרִי אִם לֹא אֶעֱלֶה אֶת יְרוּשָׁלַיִם עַל רֹאשׁ שְׂמֹחָתִי.
(תהלים קלז, ה-ו)

הדבר ברור, כי ירושלים הייתה לפנינו יפה מאד! אולי על כן לא יכלו
אבותינו לשכוח את העיר הזאת! אולי על כן לא נכרתה התשוקה מלבם
לשוב ולשוב.
(בנימין זאב הרצל)

מטרופולין - עיר מרכזית
אמר רבי יוחנן: עתידה ירושלים
לַעֲשׂוֹת מטרופולין לכל הארצות.
(ספר האגדה, עמ' רצב)

מאה דורות חלמתי עלייך, לזכות, לראות באור פנייך.
ירושלים, ירושלים, האירי פנייך לבנך.
ירושלים, ירושלים מחרבותייך אבנך.
(אביגדור המאירי)

ירושלים נקודת המוקד של האהבה, הגעגועים,
השאיפות והתקוות של העם העברי.
(דוד בן-גוריון)

יוצאים לדרך

הציעו סעיף נוסף לחוק ירושלים - מה הייתם מציעים כדי לחזק
את העיר, את מעמדה כבירה ואת הקשר של הציבור אליה?

אולי נעצב דגל לכיתה עלנו,
אילו ערכים נבטא בדגל?

דגל ישראל

בשיעורים הקודמים שומעו בכיתה על סמלי הרבונות של ירושלים, ובשיעורים הקרובים נעסוק בסמלי המדינה, והראשון שבהם הוא הדגל. מהו בכלל דגל? גם בנימין זאב הרצל נדרש לשאלה זו, והרי תשובתו:

אם היית שואלני בצחוק: הדגל מהו? אין זה אלא מוט וסמרטוט של אריג דבוק אליו.
לא, אדוני, דגל הוא יותר מזה.
בדגל מוליכים בני אדם לאשר רוצים, ואפילו אל ארץ הבחירה.
(בנימין זאב הרצל במכתב תשובה לברון הירש, 1895)

- א. לפי המקור שלפנינו מה החשיבות של דגל?
- ב. כשאתם מתבוננים בדגל, אילו רגשות עולים בכם? האם אתם מזדהים עם דבריו של הרצל?
- ג. אם הייתם נשאלים מהו דגל, מה הייתה תשובתכם?

תחנת מידע

רִבּוּנוּת היא הזכות הבלעדית להפעיל סמכות עליונה על אזור גאוגרפי או על קבוצת אנשים כדוגמת מדינה. הסמלים הריבוניים של ישראל מסמלים את היותה מדינה עצמאית המכוננת תרבות עברית לאומית בדיקה להיסטוריה היהודית.

המקור של דגל ישראל

בשנת 1864 פרסם משורר יהודי באוסטריה שיר, שעסק בצבעים המסמלים את עם ישראל. הצבעים שהוא בחר היו כחול ולבן, כמו צבעי הטלית.

כמוהו חשבו גם יהודים רבים אחרים. קבוצות של יהודים ציונים (יהודים שהאמינו בהקמת מדינה לעם היהודי) שעיצבו לעצמם דגל בחרו גם הם בצבעים כחול ולבן. לדוגמה, בשנת 1885 הניפו דגל כחול-לבן בחגיגה במושבה ראשון לציון.

שבע שנים אחרי כן, בבוסטון, ארגון יהודי-ציוני, שלא הכיר את הדגל שעוצב בראשון לציון, הניף דגל לבן ובו שני פסים כחולים. בין שני הפסים צויר מגן דוד, ובתוכו הופיעה המילה "ציון".

בשנת 1897, כאשר התאספו ציונים מכל העולם בקונגרס הציוני הראשון בעיר בזל שבשווייץ, עלתה השאלה, איזה דגל יתלו על הקיר. לבסוף הוחלט על דגל בעל רקע לבן, שני פסים כחולים לאורכו וביניהם מגן דוד כחול.

כך סיפר דוד וולפסון, עסקן ציוני שהיה ידידו של הרצל וממשיך דרכו, איך עלתה בדעתו ההצעה לדגל:

בפקודת מנהיגנו הרצל באתי לבזל, כדי לעשות את כל ההכנות לקונגרס הראשון. בין השאלות הרבות שהעסיקוני אז הייתה אחת... באיזה דגל נקשט את אולם הקונגרס? מה הם צבעיו? הן דגל אין לנו. הרעיון הזה הכאיבני מאוד. צריך ליצור את הדגל. ואולם באיזה צבעים נבחר? והנה הבהיק רעיון במוחי: הרי יש לנו דגל. לבן כחול. הטלית אשר בה נתעטף בתפילתנו - טלית זו היא סמלנו. נוציא נא את הטלית מנרתיקה ונגולל אותה לעיני ישראל ולעיני כל העמים. הזמנתי אז דגל כחול לבן ומגן דוד מצויר עליו. וכך בא לעולם דגלנו הלאומי.

שאלות לדין ולמחשבה :

- א. מדוע לדעתכם קבוצות שונות, שלא היה ביניהן קשר, ראו בצבעים כחול ולבן את צבעי הלאום? הסבירו ונמקו.
- ב. מה מייצגים עבורכם הצבעים כחול ולבן? האם הם מתאימים לדעתכם לאופיו המיוחד של עם ישראל? מדוע?
- ג. באיזו שנה הופיע בפעם הראשונה דגל, שנראה בדיוק כמו דגל ישראל שאנו מכירים היום?
- ד. ציינו פרט אחד שלמדתם מהטקסט ולא ידעתם קודם לכן.

ב-1948 הוחלט שיש להחליף את דגל התנועה הציונית בדגל חדש, והכריזו על תחרות לעיצוב דגל המדינה. מונתה ועדה מיוחדת לעניין, והגיעו אליה 164 הצעות שונות.

התבוננו בהצעות שבעמוד הבא וענו על השאלות: מה הם הדברים החשובים למדינת ישראל לפי כל אחת מההצעות? מה מסמל כל דגל? אילו הייתם חברים בוועדה המיוחדת, איזו הצעה הייתם בוחרים? מדוע?

הערות	ההצעה
<p>הפסים כאן רחבים יותר מהפסים בדגל התנועה הציונית, והם מגיעים עד שולי הדגל. העיצוב הזה מרחיק את הדגל מהמשמעות הסמלית המקורית (טלית) ומעניק לו מראה בין-לאומי. באמצע מופיעים שבעת כוכבי הזהב לפי הצעה של בנימין זאב הרצל. הכוכבים, המעוצבים כמגני דוד, רומזים ליום עבודה בן שבע שעות. הרקע הלבן בהצעתו של הרצל מסמל חיים חדשים וטהורים.</p> <p>שימו לב, שלבן ותכלת יחד עם זהב וארגמן הם צבעי בגדיו של הכוהן הגדול (שמות כה, ד-מג).</p>	
<p>בדגל זה משמש סמל יהודי ייחודי - המנורה, סמל המתקשר לבית המקדש ולחורבן הבית וחורבן ירושלים. הבחירה במנורה כסמל מדינת ישראל מציינת את המעבר הסמלי מחורבן לתקומה. סמל נוסף המשולב בדגל הוא מגן דוד. מגני הדוד מופיעים הן בלהבת הנרות והן בצורתו של הדגל, שנועד להיגזר בצורה מיוחדת.</p> <p>הפסים הכחולים ממוקמים בשולי הדגל בניגוד לפסים בדגל התנועה הציונית. העיצוב הזה מרחיק את הדגל מהמשמעות הסמלית של הטלית ומעניק לו מראה בין-לאומי; בדגל משולב מגן דוד כחול, וסביבו שבעת כוכבי הזהב שהציע הרצל על רקע לבן.</p>	
<p>הצעות מהסוג הזה, המשלבות את הדגל הציוני כסמל בתוך רקע, נועדו להבהיר את היחס שבין הארגונים הציוניים למדינת ישראל. הדגל הזה שואב את השראתו מדגל אנגליה ומדגלי המושבות האנגליות: המושבות האנגליות הציגו על דגליהן את סמל הצלב הבריטי בקטן. הוגה הדגלים הללו ביקש להראות כי הסמכות הרוחנית-אידיאולוגית של מדינת ישראל היא סמכותם של הארגונים הציוניים.</p>	

תַּחֲנִית מִידָע

מגן דוד

סמל ה"הקסגרם", כוכב בעל שש צלעות, הוא סמל עתיק הנפוץ בתרבויות שונות. ההיסטוריה שלו כסמל יהודי מורכבת. לסמל יש משמעות במסורות של הקבלה, והוא שימש קהילות יהודיות באירופה החל בימי הביניים. מהמאה ה-19 הוא נפוץ כסימן לבתי כנסת ובעיטורים יהודיים. הוא נעשה לסמל יהודי בלי שתהיה לו משמעות דתית ברורה.

פסי תכלת

מקורם של פסי התכלת בדגל הם הפסים שבטלית וצבע התכלת של הציצית. לפי המסורת, צבע התכלת מסמל טוהר וקדושה ומזכיר את מצוות התורה. צבעי בגדיו של הכהן הגדול היו לבן ותכלת, זהב וארגמן.

סמלים שלא נכללו בדגל

גור אריה יהודה, לוחות הברית, שבעת הכוכבים שהציע הרצל - כל אלה לא נכללו בדגל ישראל, אבל נכללו בסמלים אחרים של המדינה. לוחות הברית מופיעים בסמל הרבנות הראשית, האריה בסמלה של ירושלים ושבעת הכוכבים בסמלי הערים הרצליה ותל אביב.

ביסוד השאלה אם לקבל את דגל התנועה הציונית כדגל מדינת ישראל או לבחור דגל חדש למדינה עמדה הכרעה ערכית. קבלת דגל התנועה הציונית כדגל מדינת ישראל ביטאה ערכים של מסורת ושל אחדות עם יהדות התפוצות, הן משום שדגל זה שימש בפועל ארגונים ציוניים ברחבי העולם והן משום שהיה בו מגן דוד אחד בלבד. כדברי בן-גוריון: "אין שום סמל אחר הנחשב אצל היהודים והגויים כסמל יהודי כמו המגן דוד. וזה נכס. אבל רק מגן דוד אחד. לא יכול להיות יותר מאחד". לעומת זאת, השאיפה לבחור דגל חדש ביטאה את התפיסה הציונית של שחרור מתפיסת הגלות וביטוי של לאומיות חדשה. לבסוף הוחלט לאמץ את דגל התנועה הציונית כדגל המדינה.

חברותא

כתבו טיעונים בעד או נגד אימוץ דגל התנועה הציונית כדגל המדינה.

כשקיבלה ועדת הסמל והדגל את ההחלטה, סיכם את הבחירה זרח ורהפטיג (חבר כנסת מטעם "הפועל המזרחי" ולאחר מכן שר הדתות):

הדגל חייב להיות מושתת על שלושה עקרונות:

1. **מסורת** - וכאן ישרור הכלל כי העתיק יותר הוא המקודש יותר ויש להשתדל למצוא לו ביטוי בסמל. צריכה ללוות אותנו המחשבה כי לא יצרנו מדינה חדשה, אלא חידשנו מדינה שהייתה קיימת בימים עברו.

2. **סמליות**.

3. **פשטות** - דגל התנועה הציונית יוכרז כדגל המדינה. אנו יורשי ההסתדרות הציונית ואנו רשאים להפוך את דגלה לדגל המדינה.

מתוך דברים שאמר משה שרת (שר החוץ דאז), בטקס הנפת דגל ישראל לפני בניין עזרת הא"ם, ניו יורק, 1949

מגן-דוד זה, אשר נשאנו עמנו באלפי שנות הגלות, הפיזור והייסורים; מגן-דוד זה, אשר היה לנו לנס בכל נדודינו; מגן-דוד זה, אשר נהפך בידי עושקינו לאות קלון; דגל תכלת-לבן זה, אשר נישא בידינו בכל חבלי ההתאחדות בארצנו, ארץ-ישראל; אשר ליווה את חלוצינו בצאתם לחרוש לראשונה אדמת שממה; אשר הונף ברמה בידי לוחמינו לחירות בשדה קרב במלחמת-העולם האחרונה; אשר נפרש מעל חומות גטו ורשה במרד הנואש; דגל זה, אליו נזעקו כל כוחות העם היהודי שנאבקו על גאולתו בארץ אבות - מבטא היום הזה את קוממיותנו השלמה בהיותו מתנופף בגאון כדגל החמישים ותשעה במעגל הגדול הזה, המסמל את אחדותה ואת מיטב שאיפותיה של האנושות כולה.

מה גדול היום הזה!

הנני תפילה כי נזכה להיות ראויים לכבוד המוחזר לנו, יאים לאחריות אשר מעמד חדש זה מטיל עלינו.

תחנת מידע

משה שרת נולד ברוסיה בשנת 1894. הוא עלה לארץ ב-1906, ומשנת 1935 נמנה עם מנהיגי היישוב והתנועה הציונית. עם הקמת המדינה מונה לשר החוץ; הוא הקים את שירות החוץ ופעל לכינון קשרים עם מדינות העולם. שרת נפטר בשנת 1965.

שאלות לדין ולמשפטה

- א. האם בדבריו של משה שרת באים לידי ביטוי העקרונות שקבע זרח ורהפטיג? הסבירו כיצד.
- ב. האם בטיעונים שלכם התייחסתם לעקרונות שציין זרח ורהפטיג? האם גם לדעתכם יש לראות בהם עקרונות מנחים בבחירת דגל?
- ג. האם דגל ישראל מושתת לדעתכם על העקרונות האלה? נמקו.
- ד. מה משקף הדגל שנבחר למדינת ישראל בסמליו - האם את ארץ ישראל או את עם ישראל?
- ה. איזה סמל הייתם מציעים להוסיף לדגל על מנת להדגיש את הקשר בין עם ישראל לארץ ישראל?

הגרפיקאי יצחק יורש עיצב ומעצב גרסאות רבות ושונות לדגל ישראל; בכולן מופיעים מגן דוד ופסים, וכל דגל מבטא רעיון נוסף. התבוננו בדוגמה שלפניכם, איזה רעיון נוסף מביע הדגל הזה? עצבו גרסה משלכם לדגל ישראל, שתכלול מגן דוד ופסים כמו בדוגמאות שהוצגו בכיתה, ותבטא ערך נוסף המלמד על זיקת העם היהודי לארצו.

באדיבות י' יורש,
מתוך "וריאציות על
דגל ישראל"

יוצאים לדרך

להחליט על בידה... על דגל... על
דמל... לא פעוט להקים מדינה!

סמל המדינה

מיד אחרי הכרזת המדינה פרסמה הממשלה הצמנית קריאה
לעיצוב סמל למדינה. זו הייתה לשון ההמיה:

מתבקשות הצעות לסמל למדינה.
הצבעים: תכלת ולבן וכל צבע נוסף
לפי טעמו של הצייר.
בגוף הסמל: מנורה בעלת שבעה קנים ושבעה כוכבים
(בעלי שישה קצוות).
תתקבל לעיון גם כל הצעה אחרת או רעיון אחר.

נסו להיענות לאתגר של הממשלה הזמנית ולעצב סמל על פי הדרישה
המפורטת.

התבוננו בסמל שיצרתם - עד כמה הוא מושפע מסמל המדינה שאתם
מכירים? האם כללתם סמלים נוספים?

על שבעת הכוכבים בדגל שהציע
הרצל:

הכוכבים הם שבע שעות-הזהב
של יום העבודה שלנו, שכן בסימן
העבודה הולכים היהודים אל
הארץ החדשה.

(בנימין זאב הרצל, מתוך "מדינת
היהודים", 1896)

תיאור מנורת המשכן שיצר בצלאל
בן אורי:

וַיַּעַשׂ אֶת הַמְּנוֹרָה זָהָב טָהוֹר מְקֻשָּׁה
עָשָׂה אֶת הַמְּנוֹרָה יִרְכָּה וְקִנָּה [...]
וְשִׁשָּׁה קָנִים יוֹצְאִים מִצְּדֵיָהּ שְׁלוֹשָׁה
קָנֵי מְנוֹרָה מִצְּדָה הָאֶחָד וְשְׁלוֹשָׁה
קָנֵי מְנוֹרָה מִצְּדָה הַשֵּׁנִי.

(שמות לז, יז-יח)

מה משמעות שני הסמלים שהמעצבים מתבקשים לשלב בהצעות לסמל המדינה?
האם לדעתכם המנורה שעיצב בצלאל הייתה השראה להנחיה לעיצוב הסמל? הסבירו ונמקו.
מה המשמעות של החיבור בין שני הסמלים האלה?

תַּחֲנַת מִידָע

המנורה היא הסמל היהודי העתיק ביותר. היא מייצגת את בית המקדש בירושלים ומופיעה במטבעות עתיקים ובעיטורי בתי כנסת קדומים. על הבחירה במנורה כמרכיב בסמל המדינה אמר דוד פנחס, איש תנועת "המזרחי": "אני רוצה להביע סיפוק נפשי מהעובדה שהממשלה החליטה לבחור כסמל למדינה את המנורה [...] תמיד שימשה המנורה סמל היהדות המקורית והאמתית והיא מקשרת אותנו אל עברנו הגדול בארץ זו. אני מקווה שהסמל יעשה את פעולתו - אור המנורה יאיר לנו את הדרך."

שבעת הכוכבים הם סמל הלקוח מהדגל שהציע הרצל למדינה שתקום. שבעת הכוכבים מסמלים יום עבודה בן שבע שעות לפועלי ישראל. על בחירת הסמל הזה אמרה חברת הכנסת בבה אידלסון ממפא"י, שהייתה גם יושבת ראש ועדת הסמל והדגל: "הייתי רוצה שלא נשכח ששבעת הכוכבים בדגל מסמלים שבע שעות עבודה לאיש הפועל והבונה את ארצו [...] סמל הצדק הסוציאלי שיונח בבסיסה של המדינה, ומדינתנו וממשלתנו ילוו בדאגה עמוקה ואמתית את חיי הפועל בארצו."

מדוע לא מופיעים בסמל המדינה שבעת הכוכבים שנועדו להיות בו? תהליך בחירת הסמל היה מורכב וממושך, והתקיימה מחלוקת בשאלת מידת שילובם של מרכיבים יהודיים ומרכיבים חילוניים בסמל. בסופו של דבר לא הייתה הסכמה על ייצוג חזונו של הרצל בסמל הלאומי.

לפניכם שלוש הצעות לסמל המדינה שלא התקבלו, כולן כוללות מנורה ושבעה כוכבים, על פי ההנחיה שפורסמה.

אילו עוד סמלים נכללים בכל אחת מן ההצעות?

איתמר דוד

הנרי רצ'קובסקי

השוו הצעות אלה לרצפת הפסיפס של בית הכנסת העתיק ביריחו, מהמאה השביעית לספירה. בפסיפס מופיעים מנורה, שופר, כפות תמרים והכיתוב "שלום על ישראל".

סמל המדינה

סמל המדינה שהתקבל בעיצובם של האחים מקסים וגבריאל שמיר

מנורה וענפי דית

מובא בדילוגים מתוך ספר זכריה, פרק ד:

(הנביא זכריה חי ופעל בתקופת שיבת ציון, בסוף המאה ה-6 לפני הספירה ותחילת המאה ה-5 לפני הספירה)

וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶאךָן הַדִּבֶּר בִּי וַיִּעִירֵנִי וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה?
וַאֲמַר רְאִיתִי וְהִנֵּה מְנוֹרַת זָהָב כְּלָה נִרְתִּיחַ עָלֶיהָ שְׁבָעָה וּשְׁנַיִם זֵיתִים
עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין וְאֶחָד עַל שְׂמָאלָהּ.
וַאֲעֵן וַאֲמַר אֶל הַמֶּלֶאךָן הַדִּבֶּר בִּי לֵאמֹר מָה אַתָּה אֹדֵנִי?

חֲבֵרוּתָא

וַיֵּצֵן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דִּבֶּר יְהוָה אֶל זָרְבָבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִּל וְלֹא בְכֹחַ כִּי
 אִם בְּרוּחִי אֶמְרֵי יְהוָה צָבָאוֹת.
 שְׂבָעָה אֱלֹהֵי עֵינֵי יְהוָה הִמָּה מְשׁוֹטְטִים בְּכָל הָאָרֶץ.
 וַאֲעֹן וַאֲמַר אֵלָיו מָה שְׁנֵי הַיָּדַיִם הָאֵלֶּה עַל יָמִין הַמְּנוּרָה וְעַל שְׂמֹאלָהּ. וַיֹּאמֶר
 אֱלֹהֵי שְׁנֵי בְנֵי הַיָּצֵהָר הַעֲמִידִים עַל אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ.

יצהר - שמן

בני היצהר - שני המנהיגים שנהגו למשווח אותם בשמן בטקס בחירתם:
 אחד הוא הכהן הגדול מצאצאי אהרן הכהן, שסימל את ההנהגה הרוחנית
 בעם ישראל, והשני - המלך מבית דוד, שסימל את ההנהגה המדינית ואת
 הריבונות. הכהן הגדול והמלך נחשבו קרובים לאלוהים, אדון כל הארץ,
 ומוכנים לשרתו.

מנורה וענפי דית

מילים: רפאל ספורטה

לחן: עמנואל עמירן (פוגצ'וב)

מְנוּרָה וְעֲנָפֵי דִית,
 שְׁמֵן טוֹב וְאוֹר יְהִל -
 אוֹר בְּאֶרֶץ, אוֹר בְּבֵית
 וְשָׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל

שאלות לדין ולמחשבה :

- מה מסמלים ענפי הדית לפי ספר זכריה? מה הם מסמלים בשירו של רפאל ספורטה?
- מה מסמלת המנורה בספר זכריה ומה היא מסמלת בשיר?
- האם המנורה בסמל המדינה תואמת את התיאור של המנורה בספר זכריה?

הדית הוא מקור שמן למאור, הוא סמל של שלום והוא עץ ארץ-ישראלי,
 אחד משבעת המינים שארצנו התברכה בהם. במקור מזכריה שני ענפי דית
 מסמלים את הכהן הגדול ואת המלך מבית דוד - מנהיג דתי ומנהיג מדיני,
 ושניהם יחד מזינים את המנורה.

**כיום אין לנו לא כהן גדול ולא מלך, אילו פרשנויות רלוונטיות ניתן להעניק
 לשני ענפי הדית שלצד המנורה?**

לסמל המדינה נבחר סמל המנורה כפי שהוא מופיע בתבליט "שער טיטוס" ברומא, תבליט המתאר את מסע הניצחון של טיטוס והעברת מנורת המקדש לרומא לאחר חורבן ירושלים והגליית עם ישראל מארצו בשנים 70-73 לספירה.

- מדוע לדעתכם בחרו דווקא בעיצוב הזה של המנורה?
- אילו זיכרונות הוא מעורר? דמיינו שאתם חיים בתקופה שבית המקדש השני הוחרב על ידי טיטוס. אילו הייתם כותבים יומן, מה הייתם כותבים למראה התבליט הזה?
- מה המשמעות של הבחירה דווקא בדגם הזה של המנורה בסמלה של המדינה?

ואחרי כל מה שלמדנו, אילו הייתם יכולים להציע הצעה משלכם לעיצוב הסמל - מה הייתם מציעים? ציירו את הסמל שלכם והציגו אותו בכיתה. ספרו אילו מאפיינים וערכים של המדינה באים בו לידי ביטוי.

- אילו סמלים משמשים בהצעה שלכם? האם הם מוכרים?
- האם אלה סמלים הנוגעים להיסטוריה של עם ישראל או להיסטוריה של ארץ ישראל?
- האם אלה סמלים הנוגעים לנופיה של הארץ, למקומות גאוגרפיים או לחי והצומח?
- אילו ערכים באים לידי ביטוי בסמל שלכם? האם אלו ערכים מרכזיים במדינת ישראל?
- האם הסמל נותן ביטוי לאוכלוסיות המגוונות החיות בישראל?

יוצאים לדרך

עירדת ההמנון מעוררת בי רגשות
עזים. זו עידה עונה בטקס יום
הזיכרון ובמשחק כדורגל

הַמְנוֹן הַמְּדִינָה

כשאתם שומעים את המילה "תקווה", אילו מחשבות ורגשות עולים בכם?
אילו תקוות מתעוררות בכם?
שתפו באברותא בתקוות שלכם והבאנו בין תקוות אישיות לתקוות
משותפות.

"התקווה" היא שמו של ההמנון הלאומי של ישראל, שיר אשר ביטא את
הכנייה והתקווה המשותפת של העם היהודי לכונן איום עצמאיים וריבוניים
במולדתו ולחדש את איו בארץ ישראל המובטחת.

נתחקה אחר גלגוליו של ההמנון.

ההמנון הלאומי של מדינת ישראל מבוסס על הבית הראשון והפזמון
בשירו של נפתלי הרץ אימבר "תקוותנו", שנדפס לראשונה בשנת
1886.

נפתלי הרץ אימבר (1856-1909) נולד במזרח אירופה. הוא היה משורר
עברי ומטייל נלהב. מימי נעוריו נדד במדינות שונות, בתחילה ביבשת
אירופה, ולאחר מכן הגיע גם לארץ ישראל. בשנת 1886 יצא לאור בארץ
ישראל ספר השירה הראשון שלו "ברקאי".

בספר הזה היה שיר בן תשעה בתים שנקרא "תקוותנו". שלושה
תושבים מראשון לציון עיבדו את השיר: הם קיצרו אותו לשני בתים,
ועשו שינויים בבית השני; וכך נוצרה "התקווה" שאנו מכירים היום.

תקוותנו / נפתלי הרץ אימבר

כָּל עוֹד שְׁמָה עָלֵי דְרָכִים
שְׁעַר יִכָּת שְׁאִיָּה
וּבֵין חֲרָבוֹת יְרוּשָׁלַיִם
עוֹד בֵּת צִיּוֹן בּוֹכִיָּה

עוֹד לֹא אֲבָדָה תִּקְוָתֵנוּ...

כָּל עוֹד דְּמָעוֹת טְהוֹרוֹת
מִצִּיּוֹן בֵּת עַמִּי נוֹזְלוֹת
וְלִבָּכוֹת לְצִיּוֹן בְּרָאשׁ אֲשֻׁמּוּרוֹת
עוֹד תִּקְוָה בְּחֻצֵי הַלֵּילוֹת

עוֹד לֹא אֲבָדָה תִּקְוָתֵנוּ...

כָּל עוֹד נִטְפֵי דָם בְּעוֹרְקֵינוּ
רְצוּא וְשׁוֹב יִזְלוּ
וְעָלֵי קְבָרוֹת אֲבוֹתֵינוּ
עוֹד אֶגְלֵי טַל יִפְלוּ

עוֹד לֹא אֲבָדָה תִּקְוָתֵנוּ...

כָּל עוֹד רֶגֶשׁ אֶהְבֵּת הַלָּאֵם
בֵּלֵב הַיְּהוּדִי פּוֹעֵם
עוֹד נוֹכַח קְוֹת גַּם הַיּוֹם
כִּי עוֹד יִרְחֲמֵנוּ אֵל זֹעֵם

עוֹד לֹא אֲבָדָה תִּקְוָתֵנוּ...

שְׁמַעוּ אֲחֵי בְּאֶרְצוֹת נֹדֵי
אֶת קוֹל אֶחָד חוֹזֵינוּ
כִּי רַק עִם אַחֲרוֹן הַיְּהוּדִי
גַּם אַחֲרִית תִּקְוָתֵנוּ

עוֹד לֹא אֲבָדָה תִּקְוָתֵנוּ...

כָּל עוֹד בֵּלֵב פְּנִימָה
נִפְשׁ יְהוּדִי הוֹמָיָה
וּלְפָאֲתֵי מִזְרַח קְדִימָה
עֵין לְצִיּוֹן צוֹפִיָּה

עוֹד לֹא אֲבָדָה תִּקְוָתֵנוּ
הַתִּקְוָה הַנוֹשָׁנָה
לְשׁוֹב לְאֶרֶץ אֲבוֹתֵינוּ
לְעִיר בָּהּ דָּוִד חָנָה

כָּל עוֹד דְּמָעוֹת מִצִּיּוֹנוּ
יִזְלוּ כְּגֶשֶׁם נִדְבּוֹת
וּרְבָבוֹת מִבְּנֵי עַמֵּנוּ
עוֹד הוֹלְכִים עַל קְבָרֵי אֲבוֹת

עוֹד לֹא אֲבָדָה תִּקְוָתֵנוּ...

כָּל עוֹד חֹמֶת מַחְמִידֵנוּ
לְעִינֵינוּ מוֹפְעֵת
וְעַל חֲרָבֵן מִקְדָּשֵׁנוּ
עֵין אַחַת עוֹד דּוֹמַמֶּת

עוֹד לֹא אֲבָדָה תִּקְוָתֵנוּ...

כָּל עוֹד מִי הִיִּדֵן בְּגָאוֹן
מָלֵא גְדוּתָיו יִזְלוּ
וְלִים כְּנֶגֶת בְּשָׂאוֹן
בְּקוֹל הַמּוֹלָה יִפְלוּ

עוֹד לֹא אֲבָדָה תִּקְוָתֵנוּ...

התקווה

כָּל עוֹד בֵּלֵב פְּנִימָה
נִפְשׁ יְהוּדִי הוֹמָיָה
וּלְפָאֲתֵי מִזְרַח קְדִימָה
עֵין לְצִיּוֹן צוֹפִיָּה.

עוֹד לֹא אֲבָדָה תִּקְוָתֵנוּ,
הַתִּקְוָה בֵּת שְׁנוֹת אֲלָפִים,
לְהִיּוֹת עִם חִפְשֵׁי בְּאֶרֶצֵּנוּ,
אֶרֶץ צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם.

הוֹמָיָה - רועשת ונרגשת
וּלְפָאֲתֵי - מהמילה פאה - כינה,
צד, עבר
צוֹפִיָּה - צופה, משקיפה
בֵּת שְׁנוֹת אֲלָפִים - שקיימת
אלפיים שנה

לְעִיר בָּהּ דָּוִד חָנָה - ירושלים
כְּגֶשֶׁם נִדְבּוֹת - גשם שופע
מוֹפְעֵת - מופיעה

בְּשָׂאוֹן - ברעש
שְׁעַר יִכָּת שְׁאִיָּה - שער יישוב תחת
השממה

חֲרָבוֹת - חורבן, הרס
לִבָּכוֹת לְצִיּוֹן בְּרָאשׁ אֲשֻׁמּוּרוֹת -
לאחר חצות הלילה, בכי על חורבן
המקדש והגלות לצד תקווה
לגאולה

רְצוּא וְשׁוֹב - הלוך ושוב
עָלֵי קְבָרוֹת אֲבוֹתֵינוּ עוֹד אֶגְלֵי טַל
יִפְלוּ - הטל הנופל על הקברים

מסמל את תקוות התחייה
בְּאֶרְצוֹת נֹדֵי - בארצות נדודי, גלות
חוֹזֵינוּ - נביאינו

כִּי רַק עִם אַחֲרוֹן הַיְּהוּדִי גַּם אַחֲרִית
תִּקְוָתֵנוּ - כל זמן שיש יהודים בעולם
תתקיים התקווה

חִבְרוּתָא

א. קראו את שני הנוסחים של השיר והשוו ביניהם, תנו דעתכם לעניינים האלה:

- מבנה השיר (אורכו, מספר הבתים)
- האם אלוהים מוזכר?
- מהי התקווה המובעת בכל נוסח?
- אילו מאורעות היסטוריים נזכרים בנוסחים השונים?

ב. לאור ההשוואה נסו לשער מדוע שונה השיר המקורי.

ג. השינוי התקבל בארץ, אך לא בגולה (במדינות שונות נהגו לשיר את

"תקוותנו", הנוסח המקורי של השיר), כיצד אפשר להסביר זאת?

ד. במוקד השיר, כמו במוקד של פיוטי גאולה רבים, עומדים הכיסופים לגאולה.

השיר נכתב מנקודת מבט של עם הנמצא בגלות וטרם חווה גאולה. האם

לדעתכם שיר כזה מתאים לשמש כהמנונה של מדינה ריבונית וחופשית?

תַּחֲנִית מִידָע

כיצד זכתה "התקווה" למעמדה הרשמי?

השיר "התקווה" לא נעשה מיד להמנון. בהתחלה הוא הושר במושבות בארץ ובקרב קבוצות של ציונים בחוץ לארץ. לקראת כינוס הקונגרס הציוני הראשון ב-1897, ערכו בנימין זאב הרצל ומקס נורדאו תחרות לבחירת המנון, והכריזו על פרס בסך חמש מאות פרנק.

ארבעים ושלושה שירים הוגשו, רובם בגרמנית. מקס נורדאו, שהיה השופט בתחרות, התלונן על חוסר הכישרון של כותבי השירים, ואף כינה אותם "חובבנים עלובים". שום שיר לא זכה בפרס.

לקראת הקונגרס הציוני הרביעי, שוב הוחלט להכריז על תחרות לבחירת המנון. הפעם הודגש: ההמנון צריך להיות כתוב בעברית, וצריכה להיות לו מנגינה. התחרות הזו לא יצאה אל הפועל, אך בינתיים הייתה "התקווה" לשיר מוכר ואהוב בקרב קבוצות ציוניות רבות; והיא הושרה בכנסים ציוניים ברחבי העולם.

בשנת 1903 התנהל ויכוח קשה בקונגרס הציוני בשאלה היכן יש להקים מדינה ליהודים - אם באוגנדה או בארץ ישראל. בסוף הקונגרס עמדו על רגליהם כל אלה שתמכו בהקמת מדינה יהודית בארץ ישראל ושרו את "התקווה". המילים "עין לציון צופייה" קיבלו באותו קונגרס משמעות מיוחדת. מאז הושרה "התקווה" בכל הקונגרסים הציוניים, ובשנת 1933, בקונגרס הציוני השמונה עשר, נקבע כי "התקווה" תהיה ההמנון של התנועה הציונית.

נסו להיזכר ברגע מיוחד ששירת ההמנון גרמה לכם להתרגשות גדולה. ספרו ל"חברותא" שלצדכם מתי זה אירע, ונסו להסביר את פשרן של הרגשות שליוו את השירה.

חברותא

אחד מהרגעים המרגשים ביותר שההמנון הלאומי הושר בו היה בתפילת ערב שבת שהתקיימה במחנה ברגן-בלזן ב-29 באפריל 1945, חמישה ימים בלבד לאחר שחרור המחנה מהאויב הנאצי.

את התפילה ארגן הרב הצבאי הבריטי ל"ה הרטמן תחת כיפת השמים במרכז המחנה. ליהודים במקום זו הייתה התפילה הראשונה בציבור לאחר 6 שנות מלחמה. את שירת ההמנון הקליט השדר הבריטי של הבי-בי-סי, פטריק גורדון ווקר.

השדרן תיאר את הטקס בהקלטה שנותרה מאז: "מסביב עדיין מוטלות אלפי גוויות שלא הספיקו לקבור. לא הרחק נמצאים גם אנשים המקבלים טיפול רפואי, אך נוטים למות". בתפילה השתתפו כמה מאות מניצולי המחנה שנותר בהם הכוח לעמוד בתפילה ולהניע את שפתותיהם. המתפללים ידעו כי שירתם מוקלטת ורצו שהעולם ידע: "עם ישראל חי". הם היו זקוקים לכוחות נפש אדירים כדי להשמיע קולם והצליחו לשיר את ההמנון כולו בקול צלול. הם שרו את ההמנון בנוסח הישן:

עוד לא אבדה תקוותנו

התקווה הנושנה

לבוא לארץ אבותינו

לעיר בה דוד חנה

בסיום השמיע הרב את הקריאה: "עם ישראל חי". אפשר להאזין לשירתם המרגשת בקישור הזה:

<http://www.youtube.com/watch?v=M3JuQXNaro4>

בעקבות העדות המושמעת נסו להסביר את כוחו של ההמנון. איזו משמעות הייתה לשירת ההמנון בעיני הניצולים? איזה מסר הם ביקשו להעביר לעולם באמצעותו? כיצד הם עצמם התחזקו בעזרתו?

חברותא

כיצד הייתה "התקווה" להמנון הלאומי של ישראל?

הפולמוס על "התקווה" כהמנון לאומי החל עוד לפני קום מדינת ישראל. חלוצי העלייה השנייה אימצו כהמנון את שירו של ביאליק "ברכת עם". עם קום המדינה הציעו ארגונים דתיים לקבוע את "שיר המעלות" (תהלים קכו) כהמנון המדינה. אחרי מלחמת ששת הימים הציע ח"כ אורי אבנרי לאמץ את "ירושלים של זהב" כהמנון המדינה.

בשנת 1996 הוגשו הצעות לשיפור ההמנון, שכן היה קשה להתעלם מכך ששנתיים לפני היובל למדינת ישראל מילות ההמנון עדיין עוסקות בכמיהה להיות עם חופשי בארצנו. בשנת 2000, עם פרישתה מתפקיד מבקרת המדינה, הציעה מרים בן פורת להנהיג המנון שני למען התושבים הערבים. חבר הכנסת הערבי מוחמד ברכה הציע את שירו של שאול טשרניחובסקי "אני מאמין", העוסק בחירות, בשלום, באמונה באדם ובטוב. בשל הפולמוס החריף נכשלו ניסיונות לעגן את "התקווה" בחוק פעם אחר פעם. רק בשנת 2004 נקבע בחוק כי "התקווה" היא המנון המדינה, וכל שינוי בה יחייב תיקון בחוק.

תהלים קכו

שִׁיר, הַמַּעֲלוֹת:
בְּשׁוּב יְהוָה אֶת-שִׁיבַת צִיּוֹן הָיִינוּ כְּחֹלְמִים.
אָז יִפְלֹא שְׁחֹק, פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רָנָה:
אָז, יֹאמְרוּ בְּגוֹיִם הַגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִם-אֱלֹהֵי.
הַגְדִּיל יְהוָה, לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ הָיִינוּ שְׂמִיחִים.
שׁוּבָה יְהוָה, אֶת-שְׁבוּתָנוּ (שְׁבִיתָנוּ) כְּאֶפְיָקִים בְּנָגֶב.
הַזְרָעִים בְּדִמְעָה בְּרָנָה יִקְצְרוּ.
הָלוֹךְ יֵלֵךְ, וּבָכָה נָשָׂא מִשָּׁן-הַזֶּרַע:
בֹּא-יָבֹא בְרָנָה נָשָׂא, אֶלְמֹתָיו.

מתוך בְּרַכַּת עַם / ח"נ ביאליק

תִּחְזַקְנָה יְדֵי כָל-אֲחֵינוּ הַמְּחוּזָּנִים
עֲפָרוֹת אֲרָצֵנוּ בְּאֶשֶׁר הֵם שָׁם;
אֵל יִפְלֹ רוּחָכֶם - עֲלֵיזִים, מְתֹרֶזְנִים
בְּאִזְ שִׁכְם אֶחָד לְעֶזְרַת הָעָם!

מתוך ירושלים של זהב /

 נעמי שמר

אִיר הָרִים צָלַל כִּי־ן
וְרִיחַ אֲרָנִים
נִשָּׂא בְרוּחַ הָעֶרְבִים
עִם קוֹל פְּעֻמוֹנִים.

וּבְתַרְדֵּמַת אֵילָן וְאֶבֶן
שְׂבִיחַה בַּחֲלוּמָה
הָעִיר אֲשֶׁר בְּדָד יוֹשֶׁבֶת
וּבְלִבָּהּ חֹמָה.

יְרוּשָׁלַיִם שֶׁל זָהָב
וְשֶׁל נְחֹשֶׁת וְשֶׁל אֹר
הִלָּא לְכָל שִׁירִיךָ
אֲנִי כְּנֹר...

מתוך אני מאמין /

 שאול טשרניחובסקי

שִׁחְקִי, שִׁחְקִי עַל הַחֲלוּמוֹת,
זוֹ אֲנִי הַחוֹלִם שָׁח.
שִׁחְקִי כִּי בְּאָדָם אֲמִין,
כִּי עוֹדֵנִי מֵאִמִּין בָּךְ.

כִּי עוֹד נִכְשִׁי דְרוֹר שׁוֹאֶפֶת,
לֹא מְכַרְתִּיהָ לְעֶגֶל-פֶּז,
כִּי עוֹד אֲמִין גַּם בְּאָדָם,
גַּם בְּרוּחוֹ, רַחֵם עָז.

...

אֲמִינָה גַּם בְּעֶתִיד,
אֶף אִם יִרְחַק זֶה הַיּוֹם,
אֶךְ בּוֹא יָבוֹא - יִשְׂאֹף שְׁלוֹם
אֶז וּבִרְכָּה לָאֵם מְלֵאִם.

שאלות לדין ולמחשבה

- בחרו אחת מההצעות להמנון. קראו אותה ובדקו אילו ביטויים יש בה לדיקת עם ישראל לארץ ישראל.
- האם לדעתכם ההצעה הזו מתאימה יותר מ"התקווה" או פחות ממנה להיות המנון? נמקו.
- כתבו טיעונים בעד או נגד החלפת ההמנון בהמנון אחר והציגו עמדתכם בכיתה.

"זה דרך המנונים"

שירו של נתן אלתרמן "המנון ומחברו" נכתב ב-1953 עם הבאת עצמותיו של הרץ אימבר לקבורה בארץ ישראל. הוא מבטא מצד אחד את המקריות בתהליך גלגולו של השיר להמנון, ומצד שני את המטען שהצטבר עם הדורות, ומעניק להמנון משמעויות וסמליות שהן מעבר למנגינה ולמילים.

מתוך **המנון ומחברו /**

נתן אלתרמן

כן, כמסתבר זה דרך המנונים:
מתחילים כשיר של חבר תמהונים,
מתחילים במושבה של הברון
על פסת ניר כתובה בעפרון,
מתחילים מבלי להתכוון כאלו
אלא לסטודנטים אחדים של ביל"ו,
ולבסוף הנה... פתאום או לא פתאום..
תזמורות עוברות ועם מצדיע דם.

...

כך יפה וטוב. שכן גם המלים
גם המנגינה החליפו כמעילים
את הדן ואת משמעותן והן
שיכות לזמן, לנוף, לא לנוג..
ואומרות הן כבר אפילו (אי שמים!)
לא את שכתוב בן. הן אומרות כי שנים..
כי שלשה... עשרת ועשרים מונים..
כן, כמסתבר זה דרך המנונים.

שאלות לדיון ולמחשבה

- א. ספרו את סיפור היווצרותו של ההמנון על פי השיר של נתן אלתרמן.
- ב. למה לדעתכם התכוון אלתרמן כשאמר שהמילים החליפו את משמעותן?
- ג. אלתרמן מציין שהמילים אומרות "כי עשרה" ממה שכתוב בהן - מה הם לדעתכם הדברים הלא כתובים שהמילים אומרות?

יוצאים לדרך

כתבו בית נוסף להמנון המדינה. אילו תכנים מוסיף הבית שלכם להמנון? האם הכותרת "התקווה" מתאימה גם לתוספת שלכם? עד כמה העובדה שאנו חיים במדינה ריבונית ועצמאית באה לידי ביטוי בבית הנוסף שחיברתם?

מה עליי לעשות כדי עיזמינו אותו לביקור דעמי בבית הנשיא?

הנשיאות בישראל

"בראש המדינה עומד נשיא" - כך הומלט עם קום המדינה וכך נכתב באוק הנשיא. אך מה הם תפקידיו של נשיא? מה מקורו של התואר הזה, ומה בעצם משמעותה של המילה?

בשיעור זה נלמד על תפקידי הנשיא ועל סמכויותיו, אך לפני כן נברר יחד מה מקורו של התואר "נשיא" ומה הן משמעותיות הקדמות.

חברותא

ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת לאמר. גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחיזת קבר עמכם ואקברה מתי מלפני. ויענו בני חת את אברהם לאמר לו. שמענו אדני נשיא אלהים אתה בתוכנו במבחר קברינו קבר את מתך איש ממונו את קברו לא יכלה ממוך מקבר מתך. (בראשית כג, ג-ו)

- בפסוקים מספר בראשית מסופר כיצד מבקש אברהם מבני חת לקבל אחוזת קבר בשטחם. בני חת נענים לו ברוחב לב, ואומרים לו: "נשיא אלוהים אתה בתוכנו".
- לפי הכתוב, מה מרגישים בני חת כלפי אברהם?
 - מה משמעות המילה "נשיא" בהקשר הזה?
 - מה משמעות הביטוי "נשיא אלוהים"?

ויהי ביום כלות משה להקים את המושכן וימשח אותו ויקדש אותו ואת כל כליו ואת המזבח ואת כל כליו וימשחם ויקדש אתם. ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבתם הם נשיאי המטות הם העמדים על הפקדים. (במדבר ז, א-ב)

הפסוקים מספר במדבר מתארים את סיום בניית המשכן ותחילת עבודת הקודש.
ראשונים באים "נשיאי ישראל, ראשי בית אבותם, נשיאי המטות".

ד. מה משמעות המילה "נשיא" בהקשר הזה?

ה. מה משמעות הדבר שיש כמה נשיאים?

רבי (רבי יהודה הנשיא, ראש הסנהדרין) ורבי חייא
היו מהלכים בדרך. כשהגיעו לעיר אחת אמרו: אם
יש כאן תלמיד חכם נלך ונקביל פניו. אמרו להם: יש
כאן תלמיד חכם ומאור עיניים הוא (עיוור). אמר לו
רבי חייא לרבי: שב אתה כאן ולא תזלזל בנשיאותך,
ואני אלך ואקביל פניו. תפסו רבי והלך עמו.
כשנפטרו (נפרדו) מלפני אותו תלמיד חכם - אמר
להם (בירך אותם): אתם הקבלתם פנים הנראים
ואינם רואים - תזכו להקביל פנים הרואים ואינם
נראים (אתם שהקבלתם פני העיוור, וחלקתם לו
כבוד, תזכו להקביל פני השכינה). אמר לו רבי לרבי
חייא: ואתה היית רוצה למנעני מברכה זו!
(על פי בבלי, מסכת חגיגה, דף ה, עמוד ב; ספר האגדה, עמ' רג)

במדרש אגדה זה מסופר על ראש הסנהדרין, רבי יהודה הנשיא (המכונה "רבי"),
ורבי חייא שהולכים לפגוש תלמיד חכם. רבי חייא דואג לכבוד מעמדו של רבי
ואומר לו: "שב אתה כאן ולא תזלזל בנשיאותך", ואילו רבי מתעקש והולך אִתּוֹ.
ו. כיצד מבין רבי חייא את תפקיד הנשיא וכיצד מבין אותו רבי יהודה, הנשיא
עצמו?

ז. מהי התכונה הבולטת של רבי יהודה הנשיא לפי סיפור זה?
ח. האם תכונה זו תואמת את מעמדו הנכבד?

תַּחֲנֵת מִידָע

מקור התואר "נשיא"

התואר "נשיא" מקורו בתנ"ך. בני חת תושבי חברון פנו אל אברהם בתואר הכבוד "נשיא אלוהים אתה בתוכנו" (בראשית כג, ו), וגם ראשי השבטים של בני ישראל נקראו "נשיאים".

בימי הבית השני ובתקופת המשנה והתלמוד "נשיא" היה תוארו של ראש הסנהדרין - האיש שעמד בראש המוסד הדתי והשיפוטי העליון של היהודים בארץ ישראל.

הקונגרס הציוני הראשון העניק את התואר "נשיא" לבנימין זאב הרצל, מייסד ההסתדרות הציונית.

בספרו "אלטנבילנד" (ארץ ישנה-חדשה) פרש הרצל את חזונו בנוגע למדינה היהודית, וכתב כי הקונגרס יהיה אחראי לבחור נשיא אחת לשבע שנים. תפקידו של הנשיא, לפי ספרו של הרצל, יהיה ייצוגי בעיקרו, הוא יעמוד מעל למחלוקות פוליטיות ויסמל את האחדות הלאומית.

ייסודו של מוסד הנשיאות בישראל

על פי הצעת הממשלה הזמנית, החליטה מועצת המדינה הזמנית ב-16 במאי 1948, עם הקמתה של מדינת ישראל, לבחור בד"ר חיים ויצמן, שכיהן שנים רבות כנשיא ההסתדרות הציונית, לתפקיד "נשיא מועצת המדינה הזמנית". בשלהי מלחמת העצמאות, אחרי הבחירות לאסיפה המכוננת (היא הכנסת הראשונה), בחרה הכנסת ב-17 בפברואר 1949 בוויצמן לנשיא הראשון של מדינת ישראל. ועדת החוקה הגדירה כך: "תפקידיו של הנשיא יהיו תפקידי ראש מדינה בלתי מפלגתי, המייצג את הארץ ואת העם בשלמותם, כלפי פנים וכלפי חוץ".

ראינו שלתואר "נשיא" משמעויות של נציג, של אדם מכובד ו"נישא", של אדם נבחר. הבה נקרא סעיפים נבחרים מתוך "חוק יסוד נשיא המדינה" וציטוטים מדברי נשיאים לשעבר, ונבחן כיצד משמעויות אלו באות לידי ביטוי.

מתוך חוק-יסוד: נשיא המדינה

1. מעמד: בראש המדינה עומד נשיא.
2. מקום המושב: מקום מושבו של נשיא המדינה הוא ירושלים.
3. בחירה ותקופת כהונה:
 - נשיא המדינה נבחר על ידי הכנסת לשבע שנים;
 - תקופת כהונתו תיחשב לפי הלוח העברי. נשיא המדינה יכהן תקופת כהונה אחת בלבד.
4. כשירות: כל אזרח ישראלי שהוא תושב ישראל, כשיר להיות מועמד לכהונת נשיא המדינה.
7. הצבעה: בחירת נשיא המדינה תהיה בהצבעה חשאית בישיבת הכנסת שנועדה לענין זה בלבד.
9. הצהרת אמונים
הנשיא הנבחר יצהיר ויחתום בפני הכנסת הצהרת אמונים זו: "אני מתחייב לשמור אמונים למדינת ישראל ולחוקיה ולמלא באמונה את תפקידי כנשיא המדינה".
11. תפקידים וסמכויות
א. נשיא המדינה -
 - יחתום על כל חוק חוץ מחוקים הנוגעים לסמכויותיו;
 - ימלא את התפקידים שיוחדו לו בחוק-יסוד: הממשלה;
 - יקבל מן הממשלה דין וחשבון על ישיבותיה;
 - יאמין את הנציגים הדיפלומטיים של המדינה, יקבל האמנתם של נציגים דיפלומטיים שמדינות-חוץ שיגרו לישראל, יסמין את הנציגים הקונסולריים של המדינה ויקיים מינויים של נציגים קונסולריים שמדינות-חוץ שיגרו לישראל;
 - יחתום על אמנות עם מדינות-חוץ שאושרו על ידי הכנסת;
 - ימלא כל תפקיד שיוחד לו בחוק בקשר למינוי שופטים ונושאי משרות אחרים ולהעברתם מכהונתם.
- ב. לנשיא המדינה נתונה הסמכות לחון עבריינים ולהקל בעונשים על ידי הפחתתם או המרתם.
- ג. נשיא המדינה ימלא כל תפקיד אחר ונתונה לו כל סמכות אחרת שיוחדו לו בחוק.

על הנשיאות, מפי נשיאים

אם רוצים אתם לדעת מה זה להיות נשיא ישראל - צריך לראות באיזה כבוד ואהבה מקדמים את פניו בגולה.

(הנשיא זלמן שזר)

שלושה שילובים גדולים אליהם יש לשאוף, שילוב בין כל חלקי האומה במדינה, על כל עדותיה ושבטיה, שילוב של המדינה בתוך האומה הפזורה בגלויות ושילוב דורנו בתוך שלשלת הדורות של האומה.

(הנשיא זלמן שזר, על תפקיד מוסד הנשיאות)

פעמים הרבה שאלתי את עצמי, לשם מה באים יהודים כה רבים, מן הארץ ומן התפוצות, לבית זה (בית הנשיא)? [...] ההסבר שלי הוא: לכל יהודי יש חלום על מדינת ישראל כפי שהיא צריכה להיות. את המציאות הוא מכיר יפה, על אורותיה וצלליה, ועליה הוא מדבר עם ראש הממשלה, עם שרים [...] ועם אנשי הביצוע. כאן לבית הנשיא, באים לדבר על החלום, על מדינת ישראל כפי שכולנו היינו רוצים שתהיה.

(הנשיא אפרים קציר, בתום כהונתו)

מתפקידו של הנשיא לדאוג לאחדות העם, להקטנת פער, למניעת קיטוב חברתי ולהעלאת הרמה המוסרית של העם.

(הנשיא אפרים קציר, לאחר בחירתו לתפקיד הנשיא)

אין לזלזל במוסד הנשיאות. אין שכבה אחת בעם הזה שאינה זקוקה למילה טובה של הנשיא. וזה כולל פרופסורים, תעשיינים, עשירים ועניים, אשכנזים וספרדים. יש לכך חשיבות עצומה גם בלי סמכויות מעשיות כביכול.

(הנשיא יצחק נבון, בתום כהונתו)

שאלות לדין ולמחשבה

- א. מה סמכויותיו של הנשיא? כיצד הן מבטאות את מעמדו כ"עומד בראש המדינה"?
- ב. אילו הגבלות יש על סמכות הנשיא? מדוע יש צורך בהגבלות האלה?
- ג. מה הן משימותיו העיקריות של הנשיא על פי הציטוטים מדברי הנשיאים?
- ד. מה מסעיפי החוק מתקשר למקורות שלמדנו מהתורה ומספר האגדה על משמעות התואר "נשיא"?
- ה. האם הציטוטים מדברי הנשיאים מביאים לידי ביטוי את סעיפי החוק או שהם מדגישים דברים אחרים?
- ו. מבין המשימות והתפקידים השונים - מה לדעתכם התפקיד המרכזי והחשוב ביותר של נשיא המדינה?
- ז. מדוע לדעתכם בחרו מקימי המדינה בתואר "נשיא" כדי לציין את העומד בראשה?

משימה

מכתב לנשיא, עבודה בקבוצות

קראו בהמשך את פירוט תחומי העיסוק של הנשיא התשיעי, שמעון פרס. כתבו לו מכתב המזמין אותו לבקר בבית הספר שלכם. פרטו במכתב מדוע כדאי לו לבוא לבקר, והתייחסו לתחומי העניין והפעילות שלו. הדגישו למשל עשייה של בית הספר בתחום איכות הסביבה או בתחום החדשנות; ציינו אם בבית הספר יש ייצוג לרב-גוניות של החברה הישראלית. בחרו בכיתה מכתב מצטיין ושלחו אותו בשם כל הכיתה לבית הנשיא בדואר, בפקס או בדוא"ל.

נשיאי המדינה לדורותיהם התמקדו בתחומים שונים, כל אחד בהתאם לתפיסת עולמו ובהשראת חזונו, לטובתן של מדינת ישראל והחברה הישראלית. לצד עבודתו של הנשיא, הנגזרת מעצם תפקידיו הממלכתיים ומסמכויותיו על פי חוק, פועל הנשיא התשיעי, שמעון פרס, במגוון תחומים:

• החברה הישראלית - נשיא המדינה מבקש לעודד ולשמר את הרב-תרבותיות הישראלית ולסייע לקהילות להשתלב ולקדם את מטרותיהן, תרבותן ודתן. הוא פוגש את האוכלוסייה הישראלית על שלל גווניה הן בסיוריו התכופים ברחבי הארץ והן במשכן הנשיא.

• הזירה הבין-לאומית - הנשיא שמעון פרס עושה שימוש במעמד המיוחד שהוא זוכה לו ברחבי העולם על מנת לקדם את האינטרסים של מדינת ישראל, ובהם האינטרסים המדיניים והכלכליים, וכן, מקיים הסברה בין-לאומית לטובת המדינה ומטרותיה ולקידום הדימוי החיובי של ישראל בעולם.

• יהדות התפוצות - רבים רואים בנשיא מדינת ישראל נשיא העם היהודי. הנשיא פותח את משכנו בפני נציגי הקהילות וראשי הארגונים היהודיים וכן מקפיד להיפגש עם הקהילות היהודיות במהלך ביקוריו בעולם

• ישראל ירוקה - נשיא המדינה מאמין שמוטלת עלינו החובה לדאוג עוד היום לעתיד עולמנו. כפועל יוצא, מקדם הנשיא שיתופי פעולה ומעודד יוזמות בתחום הגנת הסביבה והאנרגיה המתחדשת.

• חדשנות - הנשיא דוגל בקידום הטכנולוגיות הישראליות ומיצובה של ישראל כמדינה מובילה במחקר המדעי העולמי במגוון תחומים. הנשיא פועל בשיתוף עם הממשלה ומובילי המחקר והפיתוח בישראל כדי לכבש יעדים ארוכי טווח לקידום המדע.

נשיא המדינה, מר שמעון פרס, עם נציגי תנועות הנוער השונות

הנשיא, מר שמעון פרס, מארח חיילים מצטיינים בבית הנשיא ביום העצמאות

יוצאים לדָרֵךְ

היכנסו לאתר האינטרנט של הנשיא, ובחרו מתוך פעילויות הנשיא המפורטות בו כמה פעילויות שעסק בהן לאחרונה. אילו היבטים בתפקיד הנשיא באים לידי ביטוי בפעילויות אלה?

מעניין מוזי ותלמיד?
לדגימה הזו נעימה?

נשיאי ישראל בעבר ובהווה

נשיאה בקבוצות -

עליכם להציג לכיתה את אחד מנשיאי ישראל, על פי
הנחיית המורה.

משימה

- א. צרו על בריסטול לוח קיר המספר על הנשיא שאתם מציגים - היכן נולד וגדל? מה היו עיסוקיו המרכזיים עד שנבחר לנשיא? באילו שנים כיהן כנשיא? אילו דברים ייחדו את אישיותו ואת פעילותו? מהי תרומתו למוסד הנשיאות, ומה דעתו על מוסד זה? נסו להציג ציטוט מפורסם מדבריו ותמונה או ציור שלו.
- ב. חברו לכיתה שלוש חידות על הנשיא שאתם מציגים, כתבו אותן על פתקים נפרדים (חידה על כל פתק) וודאו שאפשר לענות על השאלות מהמידע בלוח שהכנתם.

להלן מידע ראשוני על כל נשיא מתוך אתר הנשיא

<http://www.president.gov.il>

שם גם תוכלו למצוא מידע נוסף על כל אחד מן הנשיאים.

שמעון פרס - הנשיא התשיעי של מדינת ישראל

שמעון פרס נולד ברוסיה ב-1923, ועלה לישראל בהיותו נער. בגיל עשרים היה מזכיר תנועת הנוער העובד, ובגיל 24 גויס על ידי דוד בן-גוריון למטה ההגנה. בן 29 מונה למנכ"ל משרד הביטחון. בשנת 1959 נבחר לכנסת, ובשנת 1969 הצטרף לממשלה וכיהן כשר במגוון תפקידים. בשנת 1984 נבחר לכהן כראש ממשלת ישראל בממשלת האחדות. בשנת 1994 הוענק לו פרס נובל לשלום. בשנת 1996 הוא החל בהקמת "מרכז פרס לשלום", העוסק בייזום ובהפעלת פרויקטים משותפים עם שכנינו בנושאי כלכלה, תרבות, חינוך, חקלאות תקשורת ורפואה. ביוני 2007 נבחר פרס על ידי כנסת ישראל לכהונת נשיא המדינה.

משה קצב - הנשיא השמיני של מדינת ישראל

משה קצב נולד בשנת 1945 באיראן. קצב שימש כראש מועצת קריית מלאכי, כשר העבודה והרווחה, כשר התחבורה, כשר התיירות וכסגן ראש הממשלה. הוא נבחר לנשיאות בשנת 2000. הנשיא קצב התפטר מתפקידו ביולי 2007 בעקבות הגשת כתב אישום נגדו. במרץ 2011 נדון קצב לשבע שנות מאסר לאחר שהורשע בעברות מין, אונס ושיבוש הליכי משפט.

עזר ויצמן - הנשיא השביעי של מדינת ישראל

עזר ויצמן נולד בשנת 1924 בתל אביב. ויצמן שימש כמפקד חיל האוויר, כראש אג"ם בצה"ל וכשר בממשלות ישראל, ובכלל זה גם כשר הביטחון. בשנת 1993 נבחר לכהן כנשיא השביעי של מדינת ישראל. בשנת 1998 נבחר לתקופת כהונה נוספת, ושנתיים לאחר מכן פרש מתפקידו.

חיים הרצוג - הנשיא השישי של מדינת ישראל

חיים הרצוג נולד בשנת 1918 בבבלפסט, אירלנד. במשך השנים שילב הרצוג עשייה ציבורית שכללה תפקידים בכירים בצבא ובפוליטיקה עם עשייה פרטית כמשפטן, כהיסטוריון וכפובליציסט. ב-1983 נבחר לכהן כנשיא השישי של מדינת ישראל. לאחר חמש שנים נבחר לקדנציה נוספת.

יצחק נבון - הנשיא החמישי של מדינת ישראל

יצחק נבון נולד בירושלים בשנת 1921. במשך השנים שילב נבון בין עשייה ציבורית ופעילות פוליטית לבין כתיבה שעסקה בעיקר בשימור המורשת התרבותית של יהדות ספרד והמזרח. ב-1978 נבחר לכהן כנשיא החמישי של מדינת ישראל. הוא כיהן בתפקיד עד שנת 1983.

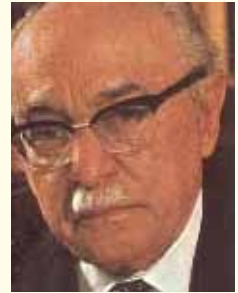
אפרים קציר - הנשיא הרביעי של מדינת ישראל

פרופסור אפרים קציר (קצ'לסקי) נולד בקייב בשנת 1916. במהלך חייו עסק פרופסור קציר במחקר מדעי והיה למדען בעל שם עולמי. בצד פעילותו האקדמית עסק בפעילות ביטחונית וציבורית. בשנת 1973 נבחר לכהן כנשיא, ובסיום תקופת נשיאותו חזר לעולם האקדמי.

זלמן שזר - הנשיא השלישי של מדינת ישראל

זלמן שזר נולד ב-1889 בסטולבצי שברוסיה. שזר, בן למשפחת רבנים חסידי חב"ד, עסק במשך חייו במחקר, בעריכה ובכתיבה ובפעילות ציבורית ענפה. ב-1963 נבחר לכהן כנשיא השלישי של מדינת ישראל, וב-1968 נבחר לתקופת כהונה שנייה.

יצחק בן צבי - הנשיא השני של מדינת ישראל

יצחק בן צבי נולד ב-1884 בכולטובה שבאוקראינה. בשנת 1907, בתקופת העלייה השנייה, עלה לארץ. בן צבי חילק את חייו בין פעילות ציבורית לבין עיסוק במחקר, בכתיבה ובעריכה. בשנת 1952 נבחר בן צבי לכהן כנשיא; הוא כיהן שתי כהונות רצופות ונבחר לכהונה שלישית.

חיים ויצמן - הנשיא הראשון של מדינת ישראל

ד"ר חיים ויצמן, מדען ומנהיג התנועה הציונית, כיהן כנשיא הראשון של מדינת ישראל בין השנים 1949-1952. ד"ר ויצמן נולד בשנת 1874 בעיירה מוטול שברוסיה הלבנה (בלרוס). ב-17 בפברואר 1949, לאחר הבחירות הכלליות הראשונות, בחרה בו הכנסת הראשונה לנשיא המדינה.

חשבו על מישהו או מישהי שאתם מכירים והייתם רוצים להמליץ עליהם לנשיאות.

מדוע הם מתאימים בעיניכם לנשיאות המדינה? מה יוכלו לתרום בתפקיד זה?

יוצאים לדֶרֶךְ

נעשה כל מאמץ לאתר את בעלי הזכויות על היצירות הכלולות בחוברת זו. תודתנו נתונה לאישים, למוסדות ולהוצאות הספרים על הרשות לפרסם בחוברת זו מיצירותיהם. הזכויות על יצירות אלה שמורות למחברים ולהוצאות.

© כל הזכויות שמורות למחברים ולאקו"ם: יהודה אטלס, "שני חברים"; חיים אידיסיס, "המסע לארץ ישראל", "שיר החסידה"; אריק איינשטיין, "סן פרנסיסקו"; דן אלמגור, "שומר החומות", "שמות רבים לירושלים"; נתן אלתרמן, "המנון ומחברו", "שיר בוקר", "שיר העבודה", "שיר משמר"; שמואל בס, "פרי גני"; יעקב גלעד, "סתיו ישראלי"; מנדל דוליצקי, "ציון תמתי"; ישראל דושמן, "פה בארץ חמדת אבות"; טניה הדר, "שיר המעלות"; אביגדור המאירי, "ירושלים"; מירה (ברין) הראל, "אני ירושלמית"; אברהם חלפי, "סתיו יהודי"; חיים חפר, "הצנחנים בוכים"; חיים חפר ועמוס קינן "בית הערבה"; יורם טהרלב, "עוד לא תמו כל פלאיך", "על כפיו יביא", "קום והתהלך בארץ"; שאול טשרניחובסקי, "אומרים ישנה ארץ", "אני מאמין"; נתן יונתן, "לכל אחד ירושלים", "שיר ארץ"; אהוד מנור, "אין לי ארץ אחרת"; רפאל ספורטה, "מנורה וענפי זית"; עדולה, "משהו בשביל משהו"; אנדה עמיר, "היה איש"; איתן פרץ, "עין גדי"; לוין קיפניס, "סלינו על כתפנו"; חמי רודנר, "בשביל שלך"; מתתיהו שלם, "שיבולת בשדה"; נעמי שמר, "בהיאחזות הנחל בסיני", "ירושלים של זהב", "מטרייה בשניים" (חלק מהשיר), "פירות חמישה עשר", "שירו של אבא"; רחל שפירא, "שיר תשרי"; יוסף שריג, "אור ירושלים".

הוצאת שבא: מתוך על המפה, דני קרמן, 1981

הוצאת דביר: מתוך אנציקלופדיה של הווי ומסורת ביהדות, "חמשה עשר בשבט", ד"ר יום טוב לוינסקי, 1970

הוצאת עם עובד: מתוך ספר מחזור הזמנים, "הסתר הפנים" הכפול - פורים, חגה של גלות, "פרופ' אליעזר שביד, תשמ"ד

יד טבנקין: מתוך תנועות נוער יהודי במאבק בגולה ובארץ, אורנה מקובר ואסנת שירן, 1986

הוצאת כתר: מתוך זמן יהודי חדש, תרבות יהודית בעידן חילוני, מבט אנציקלופדי, שולמית וולקוב, ירמיהו יובל, יאיר צבן, דוד שחם, מורטון ויינפלד (עורכים), 2007

הוצאת הספרייה הציונית - ההוצאה לאור של ההסתדרות הציונית העולמית: מתוך עם ועולם, מאמרים על ענייני השעה, מרדכי מרטין בובר, 1964

הוצאת ספריית מעריב: מתוך יצחק רבין פנקס שירות, דב גולדשטיין ויצחק רבין, 1979

מוסד ביאליק, הספרייה הציונית, ההסתדרות הציונית: מתוך התלם הראשון, יהודה ראב, תשמ"ח

עם עובד: מתוך נוצות, חיים באר, 1980

הוצאת שוקן: מתוך אור הגנוז, סיפורי חסידים, מרדכי מרטין בובר

הוצאת שוקן: מתוך שירי ירושלים, יהודה עמיחי

הוצאת קורן: מתוך הגדת יציאת אתיופיה, מ' ולדמן (עורך), תשס"ה

מרכז יצחק רבין: מתוך נאום שנשא רא"ל יצחק רבין, ראש המטה הכללי של צה"ל, באוניברסיטה העברית שעל הר הצופים, בחודש יוני 1967

הזכויות למאמר "המיתוס הפרטי של יהודי אתיופיה" שמורות לבן עזר גדי ולפנים: כתב עת לתרבות, חברה וחינוך, גיליון 26, 2003, בהוצאת הסתדרות המורים בישראל, הקרן לקידום מקצועי

כל הזכויות על המדליות שעוצבו בהשראת איורים של האמנים יוסף אליאס ועלמו אישטה שמורות לחברה הישראלית למדליות ולמטבעות בע"מ.

כל הבולים המופיעים במקראה לתלמיד הם באדיבות השירות הבולאי - דואר ישראל: הבול "חיים נחמן ביאליק, כ"ה שנה לפטירתו" בעיצובם של מקסים וגבריאל שמיר; הבול "ארץ זבת חלב ודבש" בעיצובו של יגאל גבאי; "מועדים התש"ן" - מזרח, מגזרת נייר, אוקראינה תרפ"א, אוסף מוזיאון ישראל, ירושלים, בעיצובם של נעמי ומאיר אשל; "מועדים התש"ן" - מזרח, מגזרת נייר, מרוקו המאה ה-יט, מוזיאון וולפסון, היכל שלמה, ירושלים, בעיצובם של נעמי ומאיר אשל; "מועדים התש"ן" - מזרח, מגזרת נייר, גרמניה תקע"ט, אוסף מוזיאון ישראל, ירושלים, בעיצובם של נעמי ומאיר אשל; הבול "אברהם" בעיצובו של אפרים משה ליליין.

היוצרים הבאים העמידו באדיבותם את יצירותיהם (דברי עיון, מדרש, תפילה תצלומים ויצירות אמנות) לרשות חוברת זו ומחזיקים במלוא הזכויות עליהן: הרב יהורם מזור, הצייר עלמו אישטה, קיבוץ בארי, האמן יצחק יורש, האמן איתמר דוד, משה הנעמי, אברהם רגלסון.

אגף החינוך מציע מגוון תכניות בתרבות ובעמיות יהודית,
ניתן להזמין את תכנית ההמשך:
"גיל מצוות" - מסע של אחריות ומחויבות אישית ותרבותית
המיועדת לכיתות ו' במקצוע תרבות ישראל ומורשתו

אגף החינוך - התנועה ליהדות מתקדמת

רחוב המלך דוד 13 ירושלים 94101

02-6203448

052-3808787

hinuch@reform.org.il

<http://www.reform.org.il>

